

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Закарпатський державний університет
Навчально-науковий Інститут філософії та євроінтеграційних досліджень

Геополітика України: історія і сучасність

Збірник наукових праць
Вип.1

Ужгород – 2009

УДК — 327 (477)
ББК 66.011.3 (4 Укр)
Г 36

Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – __с.

Редакційна рада збірника:

Ващук Ф.Г.	— доктор технічних наук, професор (голова ради)
Будкін В.С.	— доктор економічних наук, професор
Луговий В.І.	— доктор педагогічних наук, професор, віце-президент АПН України
Попович В.М.	— доктор юридичних наук, професор
Полюжин М.М.	— доктор філологічних наук, професор

Редакційна колегія:

Артюмов І.В.	— кандидат історичних наук, доцент (відповідальний редактор)
Ващук О.М.	— кандидат юридичних наук, доцент
Віднянський С.В.	— доктор історичних наук, професор
Вовканич І.І.	— доктор історичних наук, професор
Гоблик В.В.	— кандидат філософських наук
Король І.Ф.	— доктор історичних наук, професор
Майборода О.М.	— доктор історичних наук, професор
Пахомов Ю.М.	— доктор економічних наук, професор, академік НАН України
Перепелиця Г.М.	— доктор історичних наук, професор
Руденко О.М.	— кандидат наук державного управління, доцент

*Рекомендовано до друку вченою радою
Закарпатського державного університету
(протокол № 7 від 27.05.2009 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 15062-3634Р, видане Міністерством юстиції України 07.04.2009 р.*

© Закарпатський державний університет,
Навчально-науковий Інститут філософії та
євроінтеграційних досліджень, 2009
© Поліграфцентр «Ліра», 2009

ЗМІСТ

I. ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Пахомов Ю.М. Проблема формування національної інноваційної системи з урахуванням процесів глобалізації та світового фінансового кризису.

Вовканич І.І. Формування зовнішньополітичної стратегії України в центральноевропейському геополітичному просторі

Гречанинов В.О. Проблеми військової безпеки України

Динис Г.Г. Проблематика ефективності механізму міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів (на прикладі міждержавного збройного конфлікту Росії та Грузії)

Майборода О.М. Етнополітичні проблеми України у геостратегічному фокусі сусідніх держав: кримський досвід

Король І.Ф., Господар М.М. Особливості сучасних українсько-російських відносин та їх вплив на геополітичну ситуацію в Європі

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Бондаренко В.Д. Державне управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України: основні підходи до дослідження проблеми

Загайнова Л.І., Руденко О.М. Інтеграційні процеси України: сучасні наукові розвідки

Вітер Д.В. Теоретико-методологічні підходи до розуміння інтеграційних процесів

Трачук П.А. Нормативно-правова основа європейської та євроатлантичної інтеграції України

III. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ ГЕОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Артюмов І.В. Євроінтеграційні аспекти сучасної української геополітики

Офіцинський Р.А. Соціально-політичні настрої в Україні щодо євроатлантичної інтеграції (2002 – 2008)

Вовканич І.І. Формування пріоритетів та стратегій вступу постсоціалістичних країн-членів ЄС до зони євро

IV. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Ващук Ф.Г. Актуальні аспекти й особливості інтеграції вищої школи України в європейський освітній простір

Луговий В.І. Інтеграція в європейські простори вищої освіти і досліджень – важлива складова геополітики України: успіхи і труднощі реалізації

V. ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКО-ЄВРОСОЮЗІВСЬКОГО КОРДОНУ

Мітряєва С.І. Розширення шенгенського простору до кордонів з Україною: виклики та перспективи

Токар П.В. Оцінка громадянами стану міждержавної та прикордонної співпраці за нових правил шенгенського простору (соціолого-політологічний аналіз проблем українсько-угорського кордону).

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ С УЧЕТОМ ПРОЦЕССОВ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА

В статье на основании глубокого анализа причин нынешней инновационной отсталости Украины, имеющихся предпосылок для реализации в стране инновационной модели предлагается ряд институционных мер, необходимых для выстраивания соответствующей государственной политики.

Ключевые слова: национальная инновационная система, глобализация, высокотехнологичные направления, синергетический эффект.

Оценивая проблемы инноваций применительно к Украине, важно учитывать, что речь здесь идет не о какой-то Папуассии, где все должно начаться с чистого листа. Речь идет об уникальном для мировой практики случае, когда инновационно рухнула и почти 20 лет деградирует страна, которая еще недавно располагала мощнейшими (по мировым критериям) инновационными сегментами; была мировым лидером по ряду важнейших высокотехнологичных направлений, и, что самое главное, расставалась со своим советским прошлым ради открывающихся, как казалось, возможностей стать еще более успешной, в том числе и более высокотехнологичной.

Конечно, переходя к рынку от жесткой плановости, Украина должна была пережить определенный шок. В частности ожидалось, что согласно законам рынка, разорятся слабые предприятия; и это на короткое время потянет экономику вниз. Но случилось обратное: в первую очередь рухнули, за редким исключением, высокотехнологичные комплексы мирового уровня, которые могли стать локомотивами ускоренного развития. В итоге вместо оздоравливающего экономику легкого спада

произошла технологическая катастрофа, из-за которой украинская экономика буквально рухнула. Падение было настолько глубоким, что даже после 2000 года, при наличии высоких темпов роста, страна так и не достигла своего же уровня 1990 года. Получилось так, что даже разрушения, нанесенные воюющим странам в годы второй мировой войны, «залечивались» быстрее, чем урон, нанесенный экономике Украины постсоветскими трансформациями. Так, Германия, в которой осталось по итогам войны менее 1/3 довоенного производства, через 12 лет (речь идет о ФРГ) в 3 раза превзошла потенциал всей довоенной Германии. В Советском Союзе, разрушенном еще больше, чем Германия, довоенный потенциал уже к 1954 г. был превзойден. А вслед за этим страна (в том числе Украина) буквально потрясла мир научными открытиями и технологическими прорывами, за которыми часто не удавалось угнаться даже США*.

Конечно, с годами страна стала входить в тупик. Причина, если рассуждать с позиций экономики, была в том, что инновационный процесс из-за отсутствия рынка был отгорожен от потребностей народа и слабо мотивирован.

В Украине считалось, что вхождение страны в рынок вдохнет в инновационный процесс новые силы и новые смыслы, и страна сделает мощный рывок в своем, прежде всего высокотехнологичном, развитии.

Реально же страна осуществила транзит в отсталость и низкотехнологичность. Вот данные, причем обобщающие, свидетельствующие об этом.

Так, за период с 1990 по 2006 г. в Украине (по данным Госкомстата Украины):

* Страна не просто лидировала по многим прорывным технологиям (материаловедение как основа нынешних нанотехнологий; авиастроение, искусственный интеллект и т.д.), но и демонстрировала «чудеса», поражающие воображение землян. Именно в Украине производились аппараты, впервые обеспечивающие полет в космос; в Украине, - что мало известно, - был создан третий в мире (после США и Великобритании) компьютер. В Киеве же были обоснованы академиком В.Глушковым ряд важнейших идей, связанных с информатизацией общества, с созданием государственных автоматизированных систем управления экономикой и т.д.

- уменьшилось освоение новых видов техники с 9398 до 657 единиц, т.е. в 14 раз;
- упал удельный вес инновационно активных предприятий с 56% до 8,2%, т.е. в 7 раз;
- уменьшилась численность лиц, работающих в инновационной сфере, с 494 тыс. до 170,6 тыс., т.е. в 2,9 раза.

Если в советские времена Украина в инновационном измерении имела статус республики-лидера; а СССР тогда (в начале 80-х) располагал 2/3 мировых открытий и изобретений[1], то к 2005 г. по общему индексу технологий страна оказалась среди 104 стран мира отброшенной на 83 место[2]. Вместо инновационного скачка, как это произошло на наших глазах во многих ранее отсталых странах, в Украине, с переходом к рынку, начался массовой «деррибан» (через разрезание оборудования на металлолом) передовых научно-технологических комплексов. Одним из популярных лозунгов стал девиз: «Из ракет будем делать кастрюли»*.

Казалось бы, ситуация с инновациями должна была улучшаться в период восстановительного роста (2000 – 2007 гг.). Однако рост этот происходил на заведомо экстенсивной, низкотехнологической основе, и еще в меньшей мере, чем в первые годы суверенности, был связан с инновациями. Парадокс заключался и в том, что технологичная деградация происходила на этом этапе в условиях увеличения в 6 раз (с 1757,0 до 10850,9 млн. грн.) расходов на инновации. Нетрудно представить как расходовались эти средства, если количество освоенных видов инновационной продукции за 2003-2007гг. упало с 7416 до 2526. И это притом, что удельный вес инновационной продукции в совокупном промышленном выпуске находился на недопустимо низком уровне (в 2001 г. – на уровне 6,8%; в 2003 – 2004 гг. – на уровне 5,6 – 5,8%, в 2006 – 2007 – на уровне 6,7%).

Характерно, что инновационный провал имел место в Украине и в тех случаях, когда отдельные инновационные показатели по инерции внешне выглядели благополучно. Так, затраты на НИОКР украинского

* Причины произошедшего здесь не разбираются, это отдельная тема.

бизнес-сектора в 2006 и 2007 годах составляли 1,5% и 1,3% от валовой добавленной стоимости, что сопоставимо с соответствующими показателями стран ЕС (в странах ЕС-27 – 1,6% (2005г.). Казалось бы, такая динамика является сигналом о нарастающих успехах Украины. Однако это не так. Дело в том, что Украина умудрялась в таких случаях даже инновациям придать статус низкотехнологичных. Именно такой эффект мы получали на практике, поскольку инновации в Украине почти всецело адаптируются к преобладающим в стране низкотехнологичным укладам. Иными словами, к преобладающим в стране низкотехнологическим производствам «подбираются» низкотехнологические же инновации. А о масштабах низкотехнологичности свидетельствует уже то, что самый отсталый третий технологический уклад составляет в структуре украинского производства 58%; четвертый - 38%, а пятый и шестой технологические уклады - 4%, в том числе шестой - менее 0,1%. Получается, что даже инновации выполняют в такой ситуации негативную функцию консервирования отсталости и ее проектирования на перспективу.

Таким образом, даже механизм инноваций в Украине в нынешних условиях снова и снова воспроизводит низкотехнологичность. Страна с годами все больше сползает в технологическую отсталость. И в мировой архитектуре она опускается все ниже и ниже. Так, в 2006 г. в рейтинге глобальной конкурентоспособности, представленном Мировым экономическим форумом, Украина, будучи перемещенной в группу стран с низкотехнологичной сырьепереработкой, «сползла» с 68 места на 78.

Опасность низкотехнологичности для Украины заключается не только в консервировании общей отсталости, но и в ускоренной деградации человеческого капитала. Самое очевидное заключается в том, что технические вузы и естественно-научные факультеты университетов вынуждены резко снижать уровень подготовки будущих специалистов из-за исчезновения тех высокотехнологических комплексов, которые могли бы их востребовать и полноценно использовать.

Конечно, ситуация такой невостребованности, вследствие высокой «остаточной» квалификации профессоров, пришла не сразу. К тому же в 1990-х годах промышленность Украины по инерции продолжала выпускать высокотехнологичную продукцию: сложные машинные комплексы, электронные приборы и многое другое. Тогда высшая школа еще взаимодействовала в треугольнике «образование - наука - технологии». Когда же интеллектуалоемкие сегменты украинской экономики деградировали, а высококлассные инженерно-конструкторские коллективы оказались не востребованными, потребность в многофункциональных и междисциплинарных знаниях (по физике, математике и т.д.) резко снизилась. Вузовское образование в большей степени стало восприниматься как просветительское, статусно значимое, а не продуктивное.

К настоящему времени низкотехнологичная экономическая модель Украины себя исчерпала. И дело не только в том, что ранее отсталые страны, отказавшиеся от низкотехнологичной модели, Украину не только обогнали, но и ускоренно идут от нас в отрыв*.

В стадии исчерпания оказался даже тот эффект от экспортной низкотехнологичности, который в Украине был связан с заполнением «пустот», образовавшихся в высокоразвитых странах вследствие вытеснения за их пределы так называемых «грязных производств». Ныне, из-за наращивания в Китае, Индии и России экспортного потенциала металлургических и химических производств, украинский экспорт, основанный на ресурсопереработке, будет стремительно терять свою конкурентоспособность. В том числе и из-за потери сравнительных преимуществ. А это уже означает проблемность выживания Украины как страны. Отсюда следует, что переход к инновационной модели развития становится для Украины единственным вариантом сохранения суверенности. Ясно ведь, что одинокая и расколотая страна, лишенная к тому же традиций государственности, без инновационного рынка в

* Ныне ВВП в расчете на одного украинца в 20 раз меньше, чем в еще недавно отсталой Финляндии, и в 25 раз меньше, чем в Сингапуре. А ведь обе эти страны по историческим меркам лишь недавно стали инновационно развитыми.

нынешнем динамическом мире не выживет. А то, что в такую опасность «верхи» не верят, только лишь усугубляет ситуацию. Ведь и в распад СССР не верили...

Таким образом, возвращение Украине роли мощного генератора новых знаний и высоких технологий с позиций «быть или не быть» неотвратимо. При этом стране, нацеленной на инновационную успешность, необходимы будут не только заимствованные, но и собственные инновации. И не случайно Китай, рекордно осваивающий инновационно ориентированные зарубежные инвестиции, тем не менее почти с нуля, и с огромными затратами и трудностями формирует собственные научные и научно-технологические анклавы. Там есть понимание, что важно иметь собственные (а не только чужие) научные и высокотехнологичные прорывы и достижения.

Зарубежные инвестиции инновационной направленности нужны потому, что свои финансы ограничены; и потому, что без них трудно подтянуть технологические процессы до уровня высокоразвитых стран.

Однако догнать передовые страны по усредненным показателям - еще не значит их опередить, и не значит сохранить свою успешность. А между тем подлинный успех, в том числе по критериям доходности, получает тот, кто совершил опережающий инновационный прорыв на уникальной собственной (а не чужой) научно-технологической базе. Именно поэтому в западном мире идет гонка за опережающее развитие своей науки. И не случайно маленькая и когда-то неразвитая Финляндия, чтобы преодолеть порог успешности и войти в мировое лидерство, почти 20 лет, буквально с нуля, выращивала, жертвуя благосостоянием, свою науку. Закономерно, что именно за счет научно-технологического подвига эта страна вышла по важнейшим научно-технологическим параметрам в мировые лидеры.

Механизм опережающего обогащения за счет собственных научно-технологических прорывов на волне успехов предельно прост: страна, первой запустившая новинку, первой получает повышенную (по сути монопольную) инновационную ренту, т.е. некую сверхприбыль,

превосходящую последующий (усредненный) доход. Когда же инновации в этой стране пойдут нескончаемым потоком, то по совокупной доходности страна идет (как, например, нынешняя Швейцария) от других стран в отрыв.

Так что наличие «своей науки», успешно оплодотворяющей инновационные технологии, это неременное условие стабильной успешности. Страны же, пользующиеся лишь чужими научно-технологическими достижениями, обречены на постоянное отставание от стран мирового авангарда.

Ныне научно-технологическая сфера в Украине всесторонне заблокирована и нежизнеспособна. Самое трудное - сдвинуть ее с места. Ведь между тем, что сферу эту надо сдвинуть с места, и последующим поддержанием ее движения, – разница в усилиях огромная. Поэтому столь важно в Украине сделать стартовый толчок. Затем удастся меньшими усилиями поддерживать инерцию движения.

Набор средств для стартового толчка, оживляющего научно-технологический прогресс в Украине, должен быть весьма внушительным. Но он (этот набор) не сводится, как принято считать, только лишь к финансовым вливаниям. То, что рост затрат на НИОКР в стране, застрявшей в низкотехнологичности, на старте должен быть доведен до 3% ВВП - это аксиома. Без этого научно-технологический прогресс не оживить и из застойной трясины страну не вытащить.

Но не менее важно осознать и то, что захирение научно-технологического прогресса в Украине - это не только результат дефицита финансов, т.е. не только провал соответствующего сегмента в экономике. И если ограничиваться лишь оживляющим финансовым воздействием на НТП, то при таком узком подходе науку с технологиями не сомкнуть и не оживить. Дело в том, что реанимирование научно-технологического прогресса требует оживляющего воздействия не только в рамках НТП, но и со стороны целостного общества.

Конечно, речь идет не о всех общественных процессах, а лишь о тех из них, которые, при всей их отдаленности от науки и технологий, оказывают на НТП пагубное воздействие.

Так, и это главное, в Украине невозможен переход к инновационной модели при сохранении нынешних масштабов коррупции. Наша коррупция, пронизывающая низы и верхи, во-первых, с большой вероятностью развернет любые финансовые средства долгосрочных инновационных проектов в русло откатов и сиюминутных выгод, а, во-вторых, напрочь заблокирует у бизнеса, особенно крупного, мотивы для инноваций.

Представим себе нынешний мотивационный потенциал олигарха, хозяина крупных корпораций, способного создать в рамках своего бизнеса инновационный анклав. Зачем ему вкладывать деньги в далекое, весьма рискованное инновационное будущее, и годами ожидать прибавку к доходам за счет инноваций, если в Украине у него есть шансы куда в большей степени увеличить доходы за счет таких (открытых для него) возможностей, как получение бюджетных средств, как рейдерство и захват «ничейной» земли, или за счет продолжающегося передела собственности. Учтем также возможности ухода от налогов и ряд других каналов получения сверхдоходов, намного превосходящих ренту от пока что проблемных инноваций.

Как видим, существенной преградой для инноваций, в основе чего лежит коррупция, является возможность обретения конкурентных преимуществ за счет внерыночных негативных факторов, таких, как: «оптимизация» налогообложения, силовые приемы и недобросовестная конкуренция; игнорирование законодательных норм и правил и т.д.

Иное дело, если (что делается сейчас в России) существенно придушена коррупция. Тогда законодательно можно создать такую мотивационную ситуацию, благодаря которой будущие выгоды от инноваций станут безальтернативно привлекательными. Немалое значение может иметь в оздоровленной ситуации и тот почет, которым общество окружает новаторов. Мне скажут, что в высокоразвитых

странах Запада тоже есть коррупция, но она не препятствует инновациям. Да, это так. Однако, во-первых, в этих странах коррупция не является, как у нас, повсеместной и всепронизывающей. Поэтому страна лишена эффекта блокирования важных для общества процессов. А во-вторых, в этих странах инновации давно поставлены на поток и поэтому для всех выгодны; там нет, как у нас, при затратах на инновации стартового большого риска и отвлечения средств от текущего бизнеса, что связано (как в Украине) с рисками и многолетними ожиданиями прироста дохода. У нас же, если смириться с коррупцией, инновации могут быть лишь уделом немногих энтузиастов.

Наряду с коррупцией, источником подрыва инновационных мотиваций в Украине является и фактор многолетней нестабильности - политической, законодательной и всякой иной. Капитал в такой ситуации не только избегает вложений в долгосрочные (инновационные) проекты, но и уводит деньги (за пределами текущих затрат) в оффшоры.

По сути в этом случае - только применительно к инновациям - имеет место тот самый негативный эффект дефицита доверия, который испытала на себе украинская банковская система. Разница лишь в том, что применительно к банкам (в отличие от инноваций) этот эффект более очевиден.

В действительности же инновации по своей природе очень тесно связаны не просто с доверием, но и с таким феноменом, как вера в будущее. И это относится не только к инновационным вложениям бизнеса, но и к восприятию высокотехнологичного будущего народом как надежного и желанного.

Важность для инноваций веры народа в будущее связана и с всенародным энергетическим подъемом, без чего инновационного взлета не бывает; и с потребительским воздержанием, что решает проблему сверхвысоких накоплений, нужных поначалу для инновационных трансформаций в рамках всей экономики.

В этой связи отметим, что успешно модернизированные страны, как, например, государства Юго-Восточной Азии, отличались от Украины и других неудачников не только образцовым порядком, и не только скоординированными в масштабах государства усилиями, но и готовностью к мобилизационному поведению и самоограничению как низов, так и верхов.

Следует отметить и то важнейшее обстоятельство, что без самоограничения верхов, без создания в стране атмосферы порицания роскоши, трудовая энергетика низов невозможна. Власть должна осознать, что та безумная роскошь и разбазаривание незаработанного, которые культивируются в Украине, с мобилизационными усилиями несовместимы; а без таких усилий ситуация иждивенчества (типа: хотим в ЕС такими, как есть), а значит и технологическая отсталость непреодолимы.

О том, что это так, свидетельствует весь без исключения мировой опыт. Так, когда США, начиная с 30-х годов, осуществляли масштабнейшую модернизацию, закономерным было резкое сокращение богатств высшего класса. В странах Западной Европы даже в 70-х годах, когда, казалось бы, ощущалось благополучие, богатые люди не позволяли себе демонстрировать роскошь, - это считалось постыдным. А вот что пишет о способах достижения успеха Вл.Иноземцев. «Когда в 1960-1980-е годы отсталые страны Юго-Восточной Азии начинали экономические реформы, средний размер ВВП на душу населения составлял 700-900 долларов США. Это позволило перенять технологические достижения Запада и соединить их с дешевой рабочей силой. Однако результаты такого соединения общество ощутило в среднем через 15-25 лет после начала реформ: до этого реальная заработная плата росла на 1-2 процента в год, а доля накоплений в ВВП сохранялась на уровне 38-50 процентов (в России она составляет всего 23,5 процента – на 3-4 процента больше, чем в «никуда не спешащих» Франции и Италии). Серьезный рост доходов населения начался, когда «дореформенные» показатели объемов промышленного производства были превышены в 2,5- 4,0 раза. Вплоть до середины 1990-х

годов во всех новых индустриальных странах Азии средняя заработная плата росла на 2,0-2,5 процента в год при росте ВВП в 6-8 процентов, а в Таиланде, Малайзии и Индонезии с 1980-го по 1992-1993 годы реальная заработная плата вообще не увеличивалась»[3].

Возможно ли что-то подобное в Украине? Полагаю, что именно погружение страны в депрессивность, а также неудачный эксперимент с «оторвавшимся» от экономического базиса популистским потребительством дает украинскому обществу шанс на инновационный успех. Народ за короткий временной период испытал на себе весь арсенал средств, рассчитанных на потакание синдрому иждивенчества. Согласно ньютоновскому закону, «каждому действию равно противодействие». Соответственно народ, опущенный в «безнадегу», жаждет надежды на лучшее будущее. И нет сомнений, что ради шанса на лучшую перспективу, если только массы власти поверят, народ, как это не раз бывало, согласен будет и на интенсивный труд, и на воздержание. Но для этого к власти должны прийти люди, для которых главным смыслом жизни должно быть не только преуспевание страны, но и социальная справедливость. Без создания в стране атмосферы, при которой роскошествовать богачам станет стыдно, позитивных перемен не будет; а значит, не будет и нынешней страны. Ибо судьбу ее в ближайшие годы решать будут два фактора: научно-технологический прогресс, обеспечивающий экономический и социальный подъем, и социальная справедливость. Причем тестом Украины на «европейскость» будет не только технологически воссозданная экономическая успешность, но и социальная справедливость. В качестве упрека властвующей украинской т.н. элите уже выставлялись сведения об аскетизме, который в возрождающейся Европе демонстративно исповедовали верхи. Но ведь нынешний парадокс, загоняющий Украину в ловушку-деградацию, заключается в том, что в опустившейся за годы независимости Украине разрыв между богатыми и бедными в 5-6 раз больше, чем в благоухающей Европе. Так, если в странах Евросоюза 10% самых зажиточных граждан богаче 10% самых бедных в 5-6 раз, то в Украине богатые и бедные (10% и 10%) рознятся, по одним сведениям, в

35 раз, по другим - почти в сорок. А когда имеет место такой шокирующий масштаб несправедливости, то стране присущи пассивность, неверие в будущее, иждивенчество, угнетенность духа, ненависть к верхам.

Ясно, что такая атмосфера не может быть средой, содействующей технологическому прогрессу. Более того, инновационный скачок в такой ситуации невозможен. Страна, в которой богатые и бедные представляют собой разные, не соприкасающиеся между собой миры, ни на какой прогресс не способна.

Возвращаясь, однако, к главному предмету анализа собственно научно-техническому прогрессу, зададимся, прежде всего, проблематикой стартового толчка.

Естественно, что на начальном этапе приоритет должен отдаваться модернизации, основанной на привлечении зарубежных инвестиций. Причина такой приоритетности не только в том, что чужие инновационно-емкие зарубежные инвестиции на этом этапе относительно доступны и обходятся намного дешевле; но и в том, что на их базе в дальнейшем можно получить те дополнительные доходы, которые нужны в качестве вложений в развитие собственного научно-технологического потенциала.

Преимущественное использование на раннем этапе модернизации достижений зарубежных инвесторов не означает пассивности в отношении отечественных научно-технологических процессов. Однако на этом (раннем) этапе реализации отечественной инновационной модели усилия сосредоточиваются не столько на реализации долгосрочных проектов, сколько на формировании «среды обитания» отечественных инноваций. То есть упор здесь делается не только на научных изысканиях, но и на локальных инновационных структурах типа технопарков, технополисов, отечественных аналогов «силиконовых» долин, бизнес-инкубаторов, венчурных фондов и т.д.

Но на этом (раннем) этапе реализации инновационной модели в контексте результативности преобладают новые технологии, полученные за счет зарубежных инвестиций. Отечественные же достижения, конкурирующие с зарубежными, здесь еще только вынашиваются; они «ждут своего часа» в обозримом будущем.

Заметим также, что именно в такой последовательности (сначала «чужое», затем «свое») раскручивалась инновационная модель азиатских и других стран «экономического чуда». При этом «чудо» становилось устойчивым лишь тогда, когда, наряду с зарубежными инновациями, появлялась возможность реализовать еще и собственный научно-технологический потенциал и, соответственно, получать сверхдоходы (т.е. упомянутую инновационную ренту) за счет «каскадных» инновационных прорывов.

Так вот, самая сложная задача в инновационной сфере, даже при наличии масштабных зарубежных инвестиций, это стартовый запуск инновационных проектов на базе собственных (а не зарубежных) научно-технологических заделов.

Запуск этот, конечно же, предполагает крупные финансовые вложения. Но при этом любые средства будут выброшены впустую (как это бывало), если направление денег в инновационное русло не будет подкреплено приоритетными (сравнительно с остальными) мотивациями. Термин «приоритетными» подчеркивает то обстоятельство, что стимулы реализации отечественных научно-технологических достижений должны в стартовой ситуации «пересиливать» «конкурирующие» мотивации, в том числе те, которые действуют в рамках зарубежных инновационных проектов и, тем более, в нашей низкотехнологической рутине.

В ситуации, когда система стимулов приоритетно поддерживает отечественные научно-технологические новинки, риск просчетов возрастает. Но такова уж природа технологических прорывов, что здесь при шансах конкурентно выиграть нарастает и риск проигрыша. Кстати, Украина (как и другие постсоветские страны), согласно выводам

зарубежных рейтинговых агентств, характеризуются как страна, уклоняющаяся от рисков, и на этом конкурентно проигрывающая. Так что Украине важно, среди прочего, учиться рисковать. Другое дело, что важно овладеть искусством оценки рисков: уметь проводить соответствующую экспертизу и т.д.

Набор стимулов, продвигающих и адаптирующих высокотехнологичность, включает и традиционные инструменты (налоги, стандарты, кредиты и т.д.); и инструменты, в инновационном аспекте в Украине недостаточно освоенные (длинные деньги, фондовый рынок, венчурные фонды, пенсионные, страховые и другие фонды и т.д.). Мировая практика буквально насыщена примерами того, как можно применять те или иные инструменты в целях усиленного стимулирования инноваций. Т.е. сложностей в отыскании такого рода фактажа быть не может.

Однако куда меньше известно, что действенность каждого отдельного инструмента, стимулирующего технологический прогресс, определяется не только его качеством, но и целостной институциональной средой, сложившейся в экономике. Достаточно, например, при наличии налоговых льгот и прочих преференций, отсутствия в стране индикативного планирования и/или длинных денег, и хрупкий отечественный научно-технологический прогресс лишится полноценной перспективы*.

* Нынешняя институциональная среда в Украине испещрена черными дырами вследствие отсутствия или же неразвитости институтов, призванных обслуживать научно-технологический прогресс. С позиций внутреннего рынка – это и его чрезмерная узость и гипертрофия экспорториентированности; и (убивающая свои инновации) чрезмерная либерализация импорта; и теневилизация экономики; и отсутствие спроса на высокотехнологичные инвестиции; и неразвитость инфраструктуры, и утечка кадров высокой квалификации. С позиций финансового обеспечения – это: отсутствие длинных денег и острейшая нехватка финансовых ресурсов (и это при \$ 70млрд. денег в оффшорах, и при коммерческом заимствовании за рубежом примерно \$ 90млрд., - что было бы достаточно для технологического рывка). Далее, это - высокая стоимость отечественных кредитов; это - отсутствие регуляторных компенсаторов повышенных рисков инновационных проектов, а также дефицит прочих факторов, содействующих мотивациям к переходу на инновационную модель. С позиций макроэкономических это: чрезмерная доля в ВВП потребления и недостаточная доля накопления; неразвитость инновационной инфраструктуры и финансовой системы, а также узость рефинансирования банками; концентрация экспортной

Ныне в Украине институциональная среда как целостность враждебна инновациям. И поэтому задача состоит не столько во внедрении или же совершенствовании тех или иных инструментов, сколько о замене одной среды другой – инновационно восприимчивой.

Ведь сама по себе нынешняя институциональная необустроенность ориентирует на превалирование низкотехнологичности. Даже само по себе отсутствие стимулов, ориентирующих на долгосрочность, ставит крест на инновациях. И, наоборот, эта среда позволяет легче и быстрее получить прибыль в ситуации низкотехнологичности, чему содействует и господство монополистических структур, и возможность перетекания денег из неустойчивой (без правил) среды в зарубежные надежные оффшоры, где скопилось \$76 млрд. денег с Украины. Действию механизма, ориентирующего на сравнительные низкотехнологичные преимущества, в последние годы дополнительно содействовало усиление внешнеэкономической либерализации по итогам вступления Украины в ВТО. Негативное значение этого фактора в том, что инновации на старте нуждаются не в открытости, а в тепличных защитных мерах, а также в многолетних вложениях капитала в инновационные сферы, т.е. в таких мерах, которые внешнеэкономическая либерализация дестимулирует и разрушает.

Конечно, в последние годы, в условиях высокотемпового роста накопились и определенные предпосылки для реализации в Украине инновационной модели. Так, наращиванию потенциала для усиления спроса на инновации содействовали:

- рост доходов и сбережений населения, чем можно было воспользоваться для переориентации на долгосрочные цели развития;
- рост потребительского спроса на качественную, сложную и наукоемкую продукцию;
- увеличение сравнительно с 2000г. банковских кредитов 11 раз (они достигли в источниках инноваций 22%);

специализации на малом числе товарных групп; негативное торговое сальдо; далее, это и сальдо текущих платежных операций.

- усложнение и сужение возможностей получения доходов от традиционного экспорта вследствие прогнозируемого вытеснения украинских экспортеров компаниями Китая, Индии и России;
- нарастание интереса к Украине со стороны иностранных инвесторов.

Конечно, все эти изменения находятся вне рамок какой-то инновационно ориентированной стратегии. Да и сами эти перемены могут рассматриваться как слабые предпосылки, а не факторы научно-технологического прогресса. К тому же пришедший в Украину мировой финансовый кризис вносит свои коррективы и в финансовые, и в макроэкономические возможности. А то, что инновации сами по себе содействуют выходу из кризиса, пока что Украины касается в слишком малой степени. Кризисом, конечно же, в некоторой степени можно воспользоваться в русле проведения политики умеренного аскетизма, а также с позиций дезавуирования заграничной банковской, в том числе оффшорной тайны. Однако на это Украина, в силу специфики ее элиты, вряд ли способна.

Другое дело, коль речь идет о кризисе, поддержка и поощрение тех инноваций, которые можно сразу реализовать в целях снижения затрат и роста рентабельности. То самое (т.е. поддержка) должна иметь место по отношению к компаниям, расширяющим диапазон экспорта, особенно тех видов продукции, которые ранее не экспортировались.

Полагаю все же, что глобальный кризис не столько сдвинет с места инновационные процессы, сколько станет уроком на будущее. Ведь повышенные испытания, доставшиеся Украине, - это концентрированный результат нашего предшествующего отставания как по части передовых институтов, так и по причинам преобладания в стране технологической рутины. Ведь не случайно США, даже будучи эпицентром и рассадником кризиса, выглядят на нашем фоне менее пострадавшими, чем Украина. Причина этой американской антикризисной устойчивости - технологический прогресс и высококлассная институциональная обустроенность. Но для того, чтобы преуспеть после кризиса, важно уже сейчас обосновать меры и

выстраивать программы перехода от низкотехнологичной к инновационной модели. Что же касается институциональных мер, то многие из них уже сейчас важно конструировать и реализовывать посредством соответствующей государственной политики.

Среди предлагаемых мер можно выделить следующие:

1. Достижение в сферах инноваций эффекта синергии, что связано и с расширением масштаба инноваций, и с инновационными взаимодополняющими взаимодействиями.

Потребность нарастания эффекта масштаба и синергии наиболее актуальны как для локальных инновационных структур (технопарки, технополюсы и т.д.), так и для отраслевых технологических прорывов. В первом случае (технопарки и т.д.) локальные эффекты, не будучи востребованными в условиях изолированности, гаснут как болотные огни; во втором - отраслевые инновации, не имея потребителей в других отраслях из-за их (этих отраслей) технологического отставания, тоже оборачиваются потерями. В итоге и в первом, и во втором случае из-за отсутствия эффекта масштаба и синергии локальный эффект гасится в народнохозяйственном масштабе.

В обоих случаях, будь то технологии или готовый продукт, необходимы со стороны государства (если иного не дано) специальные меры, стимулирующие и обеспечивающие востребованность инновационной активности за счет эффекта взаимодействия и взаимодополняемости*.

* I. Содействовать инновационной активности можно на основах: а) *создания благоприятных институциональных условий* за счет действенного льготного режима; совершенствования механизмов бюджетного или же децентрализованного финансирования; создания условий для «материализации» интеллектуального капитала и оценки его стоимости; правовых способов защиты собственности на интеллектуальный капитал; содействия информационному обмену и т.д. б) *диверсификации и взаимодополняемости организационных форм* за счет обеспечения сотрудничества малых, средних фирм с крупным бизнесом; развития научно-производственной кооперации и промышленно-финансовой интеграции; создания венчурного бизнеса. в) *содействия конверсии оборонно-промышленного комплекса*. г) *содействия интеграции Украины в мировое научно-технологическое пространство; содействие международному сотрудничеству*.

II. Содействовать увеличению спроса на инновационные товары, услуги и технологии, что возможно: а) *через систему целевого кредитования* (в том числе потребительского); б) на

2. Тщательно выверенное содействие оптимизации распределения средств между народнохозяйственными сегментами.

В настоящее время основным источником инноваций в украинской экономике являются собственные средства предприятий, на которые в 2007г. приходилось 73,7%; соответственно на государственные источники приходилось 1,3%; на иностранных инвесторов - 3,0%; на другие источники (в основном банковские кредиты) - 22,0%. Финансирование же НИОКР осуществляется в основном (39,1% - в 2006г.; 45,8% - в 2007г.) государством. Предприятия не проявляют здесь активности. Иное распределение затрат на НИОКР характерно в инновационно активных странах. Так, в целом в странах ОЭСР на эти цели приходится 63,9% (на государство – 28,5%), а по странам ЕС-27 – 55,0% (на государство – 34,2%).

Представляется, что сами по себе данные о распределении средств на инновации не есть сигнал к их немедленному перераспределению. Выше мы убеждались, что ни преобладание источников инноваций в промышленности у предприятий (73,7%); ни расходы на НИОКР, сопоставимые по удельным весам с расходами в странах ЕС, по критериям успешности или же неудачи, ничего не значат. Причины неэффективности не в самом по себе распределении, и не только в убогости тех и других средств по их размеру, а в неэффективной инновационной политике; прежде всего - в отсутствии сильных стимулов для оживления инноваций.

И все же, несмотря на беспочвенность оценки сложившегося распределения, уже на этом этапе надо представлять, какое

основе помощи потребителям в уяснении преимуществ инновационных товаров и технологий; в) посредством включения некоторых товаров или услуг в составляющие государственных или региональных программ (энергосбережения, развития инфраструктуры и т.д.); г) путем поощрения инвестиций инновационной направленности; д) через механизмы непосредственного государственного заказа и др.

III. Содействовать наращиванию инвестиций инновационной направленности посредством:
а) создания условий для наступательных стратегий на внешних и внутренних рынках;
б) выведения из-под налогообложения налогом на прибыль предприятий, инвестирующих в инновации;
в) стимулирование капиталовложений в обновление и создание информационной инфраструктуры;
г) поощрение вложений в инновации коммерциональными банками;
д) предоставление налоговых каникул предприятиям, инвестирующим в инновации.

распределение в условиях инновационной активности может быть оптимальным.

Представляется, что промышленные инновации должны за счет средств бизнеса быть сосредоточены (в случае обуздания его «оффшорных» аппетитов) в крупных корпорациях. Здесь же могут быть в наибольшей мере ожидаемы столь важные для инноваций иностранные инвестиции.

Что же касается средств НИОКР, то они и впредь (пока ситуация не изменится) должны находиться под контролем государства при его стимулирующем воздействии. А успех будет определяться не столько местом их «произрастания», сколько преодолением (через стимулы) пропасти, отделяющей науку от производства.

3. Надо преодолевать имеющуюся у нас на пути к инновациям недостаточную капиталоемкость и малую масштабность субъектов. Украина имеет недостаточную для массовых инноваций транснационализацию производства, поскольку она (транснационализация) характерна для структур типа ТНК, которых (собственных) в Украине нет; как нет и достаточного количества иностранных (ТНК) филиалов. Причина неразвитой транснационализации - утечка капиталов олигархов в оффшоры. Соответственно надо воспользоваться преодолением за рубежом банковской тайны и найти способы вернуть эти (в основном не заработанные) капиталы в Украину. В перспективе же важно пресекать чрезмерную и необоснованную утечку капиталов за границу с тем, чтобы наши козырные компании перестали «страдать» (что препятствует инновациям) липовой финансовой низкодоходностью. Пока же эта утечка, а равно и коррупционные схемы процветают, то в низкие показатели рентабельности (2007г. – 5,8% промышленность в целом; 11,4% - добывающая промышленность) не очень верится. Причем сомнения подкрепляет не только застраивание Украины личными дворцами, но и сведения о \$ 76 млрд. украинских денег в оффшорах. Так что т.н. «низкая рентабельность» не мешает сказочно обогащаться и хозяевам активов, и всей элите.

4. Фактором, подстегивающим инновационные процессы, могли бы стать фондовые рынки, которые, как известно, существенно

ускоряют капитализацию предприятий. При условии развертывания инновационных процессов приоритет в наращивании капитализации имели бы (как в успешном мире) высокотехнологичные компании.

5. Важно преодолеть девальвацию высокообразованных кадров и восстановить качественную подготовку специалистов сферы инноваций. Это, однако, останется пустым пожеланием, если не восстановится востребованность классных специалистов высокотехнологичными компаниями (теми, которые появятся).

6. Актуальным является (из-за низкой защиты в Украине авторских прав) правовое урегулирование охраны интеллектуальной собственности. В противном случае под угрозой (как ныне) останется возможность присвоения изобретателем или исследователем соответствующей ренты*.

7. Необходимо увеличение совокупных расходов на НИОКР и доведения их до уровня (как минимум) 3% ВВП. На перспективу (но не сразу, а после прочного воцарения инновационных стимулов как приоритетных) надо ориентироваться на доведение доли бизнес-источников финансирования научных исследований до 70%. При этом меры, усиливающие стимулы, могут заключаться: а) в полном освобождении расходов компаний на цели НИОКР от налогообложения; б) во введении практики государственных дотаций для приоритетных исследований и разработок до 50% их общей стоимости (другая половина – средства компаний).

8. Сформировать механизмы, обеспечивающие оптимально отрегулированный перелив капитала в стратегически важные виды деятельности (с учетом необходимости и важности как «внутризаводских», так и межотраслевых перемещений капитала).

9. Добиться поэтапного снижения реальных процентных ставок по кредитам, изучив соответственно мировой опыт не только стран Запада, но и Востока.

10. С целью расширения контингента потребителей украинской продукции создать систему страхования экспортных кредитов и внешнеэкономических рисков, что особенно актуально для менее развитых стран, где имеются риски по части платежеспособности.

* За 2007г. в госдепартамент интеллектуальной собственности было подано лишь 275 заявок на регистрацию прав на изобретения, 6167 – на полезные модели, и лишь 322 – на промышленные образцы.

11. С целью стимулирования ввоза инвестиционных товаров ввести в практику предоставление налоговых кредитов на сумму ввозимого импортного инвестиционного оборудования.

12. Существенно расширить практику бесплатных технико-экономических консультаций и, соответственно, информационного обеспечения для высокотехнологичных производств.

13. Создать адекватную правовую среду для упрощенной процедуры экспорта капитала с целью вложения средств в зарубежные прибыльные и высококачественные активы; принять меры, исключающие двойное налогообложение такой деятельности украинских ТНК.

14. Принять меры по обеспечению правовых, финансовых, экономических и управленческих предпосылок и условий кластеризации страны, нацеленные на получение масштабного эффекта от синергетического взаимодействия и развития технологически взаимосвязанных производственно-научных комплексов.

15. В рамках развивающейся кооперации предприятий, объединений и альянсов полнее включать малые и средние компании, генерирующие инновационные технологии и/или выпускающие высококачественные комплектующие изделия. Преодолевать преграды, в том числе правовые, на этом пути.

16. Первостепенное значение придавать развитию национальной инфраструктуры, объекты которой должны иметь совместное государственно-частное финансирование.

Литература

1. См. ссылку на книгу Кастельса М. «Информационная эпоха» //Свободная мысль. – 2003. – №8. – С. 47–48.
2. Бленк Дж. //Зеркало недели. – 2005. – №25.
3. Иноземцев В. //Свободная мысль. – 2008. – №10. – С.56.

У статті на підставі глибокого аналізу причин нинішньої інноваційної відсталості України, наявних передумов для реалізації в країні інноваційної моделі пропонується ряд інституційних заходів, необхідних для вибудовування відповідної державної політики.

Ключові слова: національна інноваційна система, глобалізація, високотехнологічні напрями, синергетичний ефект.

In the article on the basis of deep analysis of reasons present the innovative backwardness of Ukraine, present pre-conditions for realization in the country of innovative model the row of institutionnykh measures, necessary for lining up the proper public policy is offered.

Keywords: national innovative system, globalization, hi-tech directions, synergetics effect.

УДК 327 (477)

І.ВОВКАНИЧ

ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ В ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Автор акцентує увагу на проблемах та необхідності чіткого формулювання власної зовнішньополітичної стратегії України. Особлива увага надається питанню ролі і місця України в системі зовнішньополітичних пріоритетів центральноєвропейських держав у зв'язку із зміною геополітичної ситуації після розширення ЄС та безпосереднього сусідства з Україною, а також здійснює критичний аналіз практичних дій офіційної України.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, НАТО, зовнішньополітична стратегія України, Центральна та Південно-Східна Європа, співробітництво України.

Чітко сформульована і науково обґрунтована, відкрита і прозора стратегія зовнішньої політики – невід'ємний атрибут цивілізованої та демократичної держави в сучасності. Більшість розвинутих країн світу мають таку стратегію і послідовно реалізують її на практиці. Великі держави та провідні міжнародні об'єднання розробляють і здійснюють навіть власну геостратегію – зовнішню політику в глобальних масштабах.

Зазвичай, зовнішньополітична стратегія витікає із національно-державних інтересів і пріоритетів на міжнародній арені та спрямована на поетапне виконання довгострокових завдань задля досягнення життєво важливої для нації і держави мети або комплексу стратегічних цілей. Це – своєрідний генеральний план дій і “дорожня карта” руху суверенної держави в складних геополітичних перипетіях сьогодення і майбутнього. Водночас зовнішньополітична стратегія – комплексна програма співжиття та інтегрування народу і його держави до світової спільноти, глобальної і регіональної систем міжнародних відносин. Головна мета (цілі) і основні принципи стратегії зовнішньої політики держави, як результат суспільно-політичного консенсусу, повинні залишатися константними, тобто стабільними, постійними і цілком незалежними від внутрішньополітичної кон’юнктури та зміни тих чи інших політичних сил біля керма державної влади.

“Стратегія зовнішньополітична, - згідно з визначенням “Української дипломатичної енциклопедії”, - система практичних заходів держави з досягнення цілей зовнішньої політики, а також система теоретичних положень, якими вони регулюються. Вона формулюється в системі державних документів, що включають концепцію зовнішньої політики або доктрину зовнішньополітичну, військово-політичну доктрину, концепцію національної безпеки та інше... У стратегії зовнішньої політики відображаються основні групи національних інтересів, зовнішньополітичних цілей та засобів їх досягнення... Стратегія зовнішньої політики регулює застосування державними органами всіх засобів зовнішньої політики (дипломатичних, військових тощо), визначає ієрархію зовнішньополітичних цілей держави, а також виступає основою для розробки комплексних програм дій державних органів, спрямованих на досягнення визначених цілей” [1, с. 94].

Відомий чеський політолог-міжнародник Оскар Крейчі підкреслює, що зовнішньополітична стратегія має виходити з національних інтересів, серед яких пріоритетними є так звані “життєві інтереси”, зумовлені необхідністю збереження фізичної, політичної і культурної ідентичності держави стосовно зовнішнього середовища [2, с. 67].

Утім, для більш ґрунтовного визначення зовнішньополітичної стратегії доцільно застосувати і ширше тлумачення понять політичної стратегії і тактики. Стратегія, згідно з “Політологічним енциклопедичним словником”, є системою великомасштабних політичних рішень і накреслених напрямів діяльності, послідовна

реалізація яких забезпечує досягнення головної мети основними суб'єктами політики; генеральною лінією, що спрямована на вирішення завдань цілого історичного періоду, на досягнення фундаментальних, довгострокових цілей. Для стратегії характерне: чітке визначення головного напрямку боротьби, засобів і шляхів, які ведуть до поставлених цілей; продумана концепція співвідношення у просторі й часі сил і засобів, котрі має держава; визначення основних етапів у досягненні головних цілей, усвідомлення специфіки кожного етапу, його переваг і недоліків [3, с. 226].

У свою чергу тактика означає: визначення завдань і конкретних форм діяльності в даних умовах; сукупність прийомів, форм і методів досягнення цілей того чи іншого етапу стратегії, які використовуються відповідно до конкретних ситуацій. Загальна вимога, що висувається до тактики, - сприяти стратегії, а не заперечувати її, не дискредитувати. Тому тактика, при всьому розмаїтті її прийомів, мусить відмовлятися від тих прийомів, форм і методів, які в кінцевому підсумку можуть нашкодити стратегії [4, с. 269].

Цілком справедливо постає питання: "Чи має Україна на сучасному етапі зовнішньополітичну стратегію, яка хоча б теоретично відповідала переліченим вимогам?" З огляду на наведені вище та ряд інших аксіоматично-теоретичних положень, на жаль, мусимо дати невтішну відповідь. Формально можна заперечити такий негативний висновок, оскільки українські державні органи за півтора десятиліття незалежності розробили, схвалили і оприлюднили неймовірну масу стратегій, концепцій, програм та інших документів щодо діяльності України на міжнародній арені. Зокрема, ще в 1998 р. була затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу [5, с. 247]. На засіданні РНБОУ 23 травня 2002 р. затверджена і введена в дію Указом Президента України від 8 липня 2002 р. Стратегія України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

Але більшість декларованих принципових положень стратегії зовнішньої політики держави українською стороною в минулому, зазвичай, просто не виконувалася. В період президентства Л.Д.Кучми взагалі лише симулювалася бурхлива українська зовнішньополітична активність, насправді ж правлячий режим прагнув грати на протистоянні між Сходом і Заходом. "Помаранчева" дипломатія з початку 2005 р. встигла зробити перші кроки до прозорості і зрозумілої закордонним партнерам української зовнішньої політики, але прогаяла

момент і сприятливу для України міжнародну ситуацію, тому також переважно залишилася на рівні декларацій та побажань. А коаліція після парламентських виборів у 2006р. спробувала навіть здійснити ревізію стратегії зовнішньої політики держави на євроінтеграційному та євроатлантичному напрямках. Причому її чільні представники нерідко намагаються пояснити зміну курсу, в тому числі, наприклад, самовідмову України від вступу до НАТО найближчим часом лише зміною “тактики”. Правда, така “тактика” чомусь шкодить стратегії євроатлантичної інтеграції України.

З іншого боку, вкрай важливим для формування української зовнішньої політики є дослідження наслідків вступу до ЄС і НАТО найближчих західних сусідів України – країн Центральної та Східної Європи. У 2004 р. більшість з них стали невід’ємною складовою частиною євроатлантичних структур, серйозно змінивши свій геополітичний статус. Відповідно, і українській державі важливо остаточно визначитися з власними національно-державними інтересами, місцем і роллю в новому центральноєвропейському геополітичному просторі.

Після періоду революційного пориву та першопочаткового романтизму в діяльності нових українських державно-політичних еліт на міжнародній арені з другої половини 2006 р. наступила певна пауза в зовнішньополітичній активності щодо реалізації стратегії прискореної інтеграції України до Європейського Союзу. Хоча, можливо, навпаки, на всіх рівнях, в тому числі і на рівні вищого державного керівництва України відбувається переоцінка ситуації, завдань та орієнтирів євроінтеграції і перехід від періоду політичного “романтизму” до реалізму і прагматизму.

Реальне місце України в системі зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Польщі, Словацької, Угорської і Чеської Республік на нинішньому етапі не є визначальним і не відноситься до головних напрямів діяльності цих держав на міжнародній арені.

Декларованим провідним напрямом зовнішньополітичної діяльності СР, УР і ЧР є євроатлантичний, зокрема плинна адаптація та інтеграція національних економік до єдиного внутрішнього ринку ЄС, підготовка до вступу в єврозону і введення євро, реформування

Євросоюзу в цілому, а також зміцнення трансатлантичної солідарності в рамках НАТО, тобто першочерговими для Словаччини, Угорщини і Чехії зараз є і надалі будуть залишатися стосунки з країнами-членами ЄС і НАТО та реалізація спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС.

Другим за значенням напрямом зовнішньої політики для СР, УР і ЧР є збереження і подальший розвиток системи центральноєвропейського регіонального співробітництва, насамперед у рамках Вишеградської групи, механізми якого повинні забезпечити координацію дій “вишеградської четвірки” після вступу до ЄС.

І лише наступним – умовно третім за ієрархією напрямом у системі зовнішньополітичних інтересів центральноєвропейських держав є розвиток двосторонніх і багатосторонніх взаємин із сусідніми країнами, в т. ч. “третіми” – не членами ЄС, зокрема і Україною.

Втім, у дійсності Україна все-таки займає далеко не третьорядне місце в сучасній зовнішній політиці Польщі, Словаччини, Угорщини та Чехії. Після розширення ЄС у 2004 р. деякі центральноєвропейські держави опинилися на безпосередніх кордонах Євросоюзу з Україною. Вони покликані грати роль своєрідного “східного форпосту” ЄС і зобов’язані виконувати насамперед завдання нової східної політики всієї Євроспільноти.

В рамках сформульованої ЄС політики нового сусідства СР і УР, наприклад, разом з Україною зараз реалізують спеціальну *Програму сусідства Угорщина – Словаччина – Україна*. Програма фінансується з двох джерел (з фондів EFRR і TACIS), тому що до неї залучається і Україна, яка не є членом ЄС. Фонд для Словаччини і Угорщини становить 31,7 млн. євро, з чого Словаччина отримає 12,6 млн. євро. Україна з фонду TACIS отримає 4,54 млн. євро.

Тобто стратегічна зміна геополітичної ситуації після розширення ЄС на Схід привела, відповідно, частково і до зміни ролі і місця України в системі зовнішньополітичних пріоритетів центральноєвропейських держав. Для них стосунки з Україною зараз поступово піднімаються до рівня завдань і

пріоритетів спільної зовнішньої і безпекової політики країн Євросоюзу в цілому та нової східної політики ЄС.

Крім того, суперечливі різнопланові і різнорівневі – як стратегічні і тактичні, так і ситуативні чинники в останній час зумовлюють періодичне асиметричне зростання ролі і значення співробітництва з Україною для РП, СР, УР і ЧР. Так як це було, наприклад, в період виборчої політичної кризи і Помаранчевої революції кінця 2004 р. в Україні.

Асиметричним воно є тому, що Україна сама по собі об'єктивно не представляє життєво важливого значення з-поміж національно-державних інтересів кожної окремо взятої з цих держав. Але навіть серйозна зміна внутрішньополітичної ситуації в Україні, а, тим більше, напрямів української зовнішньополітичної орієнтації створює чималі проблеми не лише для центральноєвропейських держав – нових членів ЄС, але і для Європейської і трансатлантичної спільноти в цілому. Виникає загроза погіршення або і дестабілізації їх найближчого міжнародного середовища безпосередньо на нових східних кордонах ЄС.

Отже, на жаль, найбільший вплив на формування нинішньої політики центральноєвропейських держав щодо України має своєрідний принцип “від негативного”. Тобто підвищений інтерес до України вони проявляють лише в моменти ускладнення або й кризового політичного, економічного, соціального розвитку в нашій державі. В періоди відносно стабільного внутрішньоукраїнського розвитку СР, УР і ЧР, як і ЄС в цілому, підвищеного інтересу до України не виявляють.

Слід констатувати, що період однозначної підтримки з їх боку післяпомаранчевої демократії та нового українського керівництва в основному завершився. Правлячі державно-політичні еліти РП, СР, УР і ЧР не змогли, зокрема, до кінця збагнути і суті останньої зміни розстановки політичних сил в Україні. Тому вони зайняли переважно споглядально-вичікувальну позицію.

На такій хиткій кон'юнктурно-політичній основі будувати стабільні довготривалі стосунки міждержавного співробітництва України і центральноєвропейських держав майже неможливо. Мусимо констатувати, що ні концепції зовнішньої політики України в Центральній Європі, ні її теоретичного обґрунтування з визначенням регіональних українських національно-державних інтересів поки що нема.

Попри нагальну практичну необхідність вивчення в Україні комплексу питань сучасної зміни геополітичної ситуації на європейському континенті, системи міжнародних відносин і ролі в цих процесах держав Центральної Європи, у вітчизняній політичній науці глибоких наукових робіт аналітичного і узагальнюючого характеру з різних аспектів цієї проблематики недостатньо.

Своєрідним парадоксом є те, що масив наукових публікацій з питань європейської інтеграції, становлення, розвитку і розширення ЄС впродовж останніх років в Україні зростає чи не найвищими темпами серед досліджень міжнародних відносин, але регіональні аспекти Центральної та Східної Європи, а, тим більше, зміна геополітичного статусу регіону після розширення ЄС зазвичай рідко коли звертають на себе увагу їх авторів. Хибують цим навіть ґрунтовні монографії з євроінтеграційної проблематики таких українських вчених, як О.М.Горенко, О.О.Ковальова, В.В.Копійка, В.Посельський, Т.І.Шинкаренко та інших [6]. Зарубіжним державам Центральної та Східної Європи і регіону в цілому, крім країнознавчих досліджень, присвячені лише окремі наукові розвідки переважно політологічного характеру [7].

Слід визнати, що у вивченні проблематики впливу розширення євроатлантичних структур і входження країн Центральної та Східної Європи до ЄС і НАТО на системні зміни в європейських і глобальних міжнародних відносинах значно більші здобутки, ніж в Україні, має сучасна російська та інша зарубіжна наука. Зокрема, провідні наукові центри Російської Федерації з початку 2000-х рр. цілеспрямовано, послідовно і систематично аналізували трансформаційні процеси в країнах Центральної та Східної Європи, місце регіону в стратегії розширення Євросоюзу і НАТО на Схід та новій архітектурі європейського співробітництва і безпеки [8]. На основі глибокого аналізу і узагальнень російські вчені сформулювали обґрунтовані наукові прогнози розвитку системи європейських міжнародних відносин та

наслідки їх системних змін для Російської Федерації. Значна частина цих наукових положень, висновків і рекомендацій уже наприкінці 1990-х років лягла в основу офіційної концепції зовнішньої політики РФ в Центральній та Східній Європі. На жаль, Україна до теперішнього часу не має аналогічного концептуального зовнішньополітичного документа такого регіонального спрямування.

Внаслідок цього і українська зовнішня політика в Центральній та Східній Європі, порівняно з російською, значно запізнюється і не так пружно реагує на зміни в регіоні під впливом геополітичних зрушень в континентальній системі міжнародних відносин. Причина не тільки в тому, що Росія має набагато більше, ніж Україна, могутніх важелів впливу на регіональні і європейські процеси, з-поміж яких слід виділити активну російську енергетичну дипломатію, позаяк держави Центральної та Східної Європи, як і ЄС в цілому, досить залежні від великих обсягів імпорту енергоносіїв з РФ, але і в послідовності російських кроків з формування оновленої системи міждержавних стосунків з країнами регіону, насамперед на основі взаємовигідних економічних інтересів.

Разом з тим, російська сторона від самого початку системних змін диференціювала геополітичний простір Центральної та Східної Європи на пострадянський, до якого відносила і незалежну Україну, та центральноєвропейський – у складі зарубіжних постсоціалістичних держав. Останній розглядався як цілісне, правда, без країн Прибалтики, але перехідне геополітичне утворення. Відповідно, Росія цілеспрямовано будувала розгалужену, але єдину регіональну систему стосунків та впливу, свідомо пробивала прямий “білоруський коридор” задля прямого виходу на Центральну та Східну Європу.

Україна ж протягом всього періоду постсоціалістичної трансформації 1990-початку 2000-х рр. головний акцент робила на розбудові насамперед двосторонніх стосунків з центральноєвропейськими державами. Це й зумовило домінування країнознавчих студій та робіт з українсько-польських, українсько-словацьких, українсько-угорських відносин новітнього часу в українській історіографії.

Лише схвалення в 2002 р. керівними загальноєвропейськими структурами стратегії входження країн Центральної та Східної Європи до ЄС спонукало українських дослідників більш предметно зайнятися дослідженням близьких геополітичних зрушень та їх наслідком для

регіону і України. З-поміж найвагоміших фундаментальних публікацій щодо геополітичних змін на європейському континенті та їх наслідків для української держави і її стосунків із центральноевропейськими країнами – новими членами ЄС і НАТО, які побачили світ протягом останніх років в Україні, слід виділити колективну монографію українських політологів-міжнародників “Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти” (2002 р.) [9] та роботу міжнародного колективу експертів “Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами” (2004 р.) [10]. Перша з вказаних публікацій, однак, є швидше відносно еkleктичним збірником наукових розвідок з окремих аспектів теорії постсоціалістичної модернізації, геополітики і міжнародних відносин та політичних, економічних і соціокультурних стосунків України з державами Центральної та Східної Європи. А ось друга – більш конкретним і предметним дослідженням саме стану взаємин України з центральноевропейськими країнами за основними напрямками та рівнями співробітництва і перспектив розвитку стосунків України з державами регіону після розширення ЄС на Схід. Але це дослідження відносин України з центральноевропейськими державами-сусідами має переважно прагматично-прикладний характер. Крім того, незначний часовий відступ від останніх системних геополітичних змін на європейському континенті і той факт, що обидві монографії були підготовлені в перехідний період підготовки реального інтегрування центральноевропейських держав до ЄС (2002-2004 рр.), не дозволив їх авторам ґрунтовно узагальнити причини і наслідки впливу розширення європейської спільноти та вступу країн регіону до ЄС на зміни континентальної системи міжнародних відносин.

Проте, на наш погляд, врахування досвіду держав ЦСЄ при розробці і реалізації євроінтеграційної стратегії України є важливим і практично значимим.

Стратегічним національно-державним інтересам України відповідає в першу чергу повноправне членство в ЄС. Країни Центральної та Східної Європи, нагадаємо ще раз, йшли до ЄС через два послідовні етапи – асоційоване членство в ЄС і переговори про умови вступу в ЄС. Це зайняло щонайменш 12-14 років – залежно від специфіки конкретної

держави. Зараз керівні органи ЄС намагаються примусити Україну пройти такий же тривалий шлях інтеграції до європейської спільноти.

З боку чільних представників керівництва Євросоюзу і країн-членів ЄС нерідко в якості політико-історичного контраргументу таким українським планам прискореної євроінтеграції звучать заяви про неможливість якогось “пільгового” – швидкого вступу України до Євроспільноти. Тому що це буде “несправедливим” стосовно інших країн-кандидатів на вступ до ЄС і нібито такого прецеденту в історії Євросоюзу до теперішнього часу не існувало. Дозволимо собі, однак, у відповідь зауважити: насправді форсований режим інтеграції деяких країн до ЄС мав навіть місце в останній хвилі розширення Євросоюзу.

У цьому контексті значний інтерес для реалізації прискореної стратегії євроінтеграції України представляє досвід постсоціалістичних центральноєвропейських держав – нових членів ЄС. Саме завдяки взаємній підтримці і ефективним механізмам співпраці провідні з них – Польща, Словаччина, Угорщина і Чехія змогли досягти значних успіхів у справі європейської інтеграції та одночасно – 1 травня 2004 р. – вступити до ЄС. При цьому центральноєвропейські країни мають унікальний досвід спільного забезпечення прискореного вступу однієї держави – Словацької Республіки до ЄС і НАТО, за активної і скоординованої підтримки РП, УР і ЧР [11, с. 83].

Апеляція до успішного євроінтеграційного прикладу Словаччини, яка за солідарної підтримки всіх інших центральноєвропейських держав в стислі строки наздогнала Польщу, Угорщину і Чехію на шляху євроатлантичної інтеграції та одночасно з ними стала повноправним членом Європейського Союзу, – наочний приклад і досить вагомий аргумент для України на переговорах із загальноєвропейськими інституціями та керівними органами ЄС щодо прискорення вступу Української держави до Європейського Союзу.

Інший приклад – загальноєвропейськи визнано, і це підтверджується порівняннями, здійсненими самими керівними органами ЄС наприкінці 2004 р., що Україна за виконанням критеріїв до кандидатів на вступ до ЄС небагато в чому поступалася таким країнам, як Румунія і Болгарія, які, однак, 1 січня 2007р. стали новими повноправними членами Євросоюзу.

Тому, по-перше, вивчення, запозичення і використання найбільш позитивних моментів з інтеграційного євроатлантичного досвіду центральноєвропейських держав – один із нових вимірів співробітництва України з ними на сучасному етапі.

По-друге, новий формат стосунків України з центральноєвропейськими країнами означає у генеральному вимірі перехід від простих форм співпраці і напрямів та видів співробітництва до справжньої інтенсивної інтеграції. Стисло це можна виразити такою фразою: еволюція від парадигми співробітництва до парадигми інтеграції. Якщо Україна рухається до ЄС і врешті-решт буде членом євроспільноти, то вона життєво зацікавлена у встановленні нерозривних, постійних і тісних зв'язків із державами-членами ЄС, в тому числі своїми безпосередніми сусідами. Для цього, наприклад, в економічній сфері уже недостатньо розвивати лише стандартні торговельні контакти, інвестиційне, інфраструктурне та інше співробітництво. Потрібно переходити до якісно вищого рівня взаємодії, який забезпечив би взаємодоповнення і взаємозближення економік у цілому. А у політичній сфері стосунки України з сусідніми державами-новими членами ЄС повинні здійснюватися на основі постійної координації взаємних кроків на міжнародній арені.

По-третє, з погляду європейської перспективи України видається важливим перебороти сучасний розкол регіону ЦСЄ на нову Центральну і нову Східну Європу. Він виник після вступу центральноєвропейських держав до ЄС і НАТО. Нові східні кордони ЄС геополітично розділили цей регіон, і Україна залишилася поза рамками розширеної євроспільноти. Тому через зміцнення співробітництва з центральноєвропейськими державами Україні необхідно знизити бар'єрний характер нових розподільчих ліній. Для цього варто будувати не лише добросусідські відносини із центральноєвропейськими державами, а доводити їх до рівня справжнього стратегічного партнерства чи навіть союзництва. З цією метою потрібно задіяти всі існуючі і нові канали регіональної співпраці, наприклад, налагодити дієві механізми співробітництва з міжнародним регіональним

політичним об'єднанням центральноевропейських країн – Вишеградом у форматі “4 + 1”, тобто “вишеградська четвірка” (РП, УР, ЧР і СР) та Україна [12, с. 116]. Варто оживити роботу Центральноевропейської ініціативи тощо. У цілому Українській державі потрібно послідовно шукати широку і конкретну солідарну підтримку центральноевропейських країн задля реалізації євроінтеграційної стратегії України.

Висновки.

Україна може перебороти негативну тенденцію до стагнації співробітництва з центральноевропейськими державами – новими членами ЄС лише якщо першою чітко і ясно проявить ініціативу щодо якісної зміни системи співпраці з ними.

Доцільним у цьому плані вбачається наступне:

1. Розробка пріоритетів і концепції політики України в регіоні Центральної Європи як складової частини головного – євроінтеграційного напрямку української зовнішньої політики.

2. Визначення, погодження і координація спільних політичних, економічних та інших національно-державних інтересів на міжнародній арені України з центральноевропейськими державами як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні.

3. Суттєве вдосконалення механізму координації спільних кроків України і центральноевропейських держав на регіональному і загальноєвропейському рівні.

4. Послідовне вивчення і практичне застосування Україною досвіду європейської інтеграції центральноевропейських держав – нових членів ЄС.

Список використаних джерел

1. Капітоненко М.Г. Стратегія зовнішньополітична // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л.В.Губерський (голова) та ін. – К.: Знання України, 2004. – С.520.
2. Krejčí O. Mezinárodní politika. – Praha: Victoria Publishing, 1997. – S.179.
3. Політологічний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 1997. – С.340.
4. Там само.
5. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2005 / За ред. О.С.Власюка. – К.: Знання України, 2005. – С.510.
6. Горенко О.М. Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна. – К.:Інститут історії України НАН України, 2002. – 154 с.; Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. –К.:Ін-Юре, 2001. – 445 с.; Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2002. –253 с.; Ковальова О.О. Стратегія євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. – 340 с.; Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. – К.: Смолоскип, 2002. – 168 с.
7. Ковальова О. Інтеграційні стратегії країн Центральної та Східної Європи на сучасному етапі розширення Євросоюзу // Розширення ЄС: Аналітичний щоквартальник. – 2003. - № 1. – С.20-37; Максименко І. Особливості формування стратегії “східного” розширення ЄС // Співпраця ЄС та України: Аналітичний щоквартальник. – 2003. - № 3. – С.27-34; Рудяков П. Європейський Союз – Польща – Україна – Росія: нові засади і моделі відносин у нових історичних умовах // Інституційні реформи в ЄС: Аналітичний щоквартальник. – 2003. - № 4. – С.52-56.
8. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3-х т. Т.3. Трансформации 90-х годов. Ч.1.- М.:Наука, 2002. – 461 с.; Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века: В 3-х т. Т.3. Трансформации 90-х годов. Ч.2.- М.:Наука, 2002. – 464 с.; Страны Центральной и Восточной Европы на пути в Европейский Союз. – М.:Наука, 2002. – 206 с.; Центральноевропейские страны на рубеже XX-

XXI вв. Аспекты общественно-политического развития. Историко-политологический справочник. – М.: Новый хронограф, 2003. – 256 с.

9. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / За ред. Ф.М.Рудича.- К.:МАУП, 2002. – 438 с.

10. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами.- К.:К.І.С., 2004.- 360 с.

11. Figel J., Adamiš M. Slovensko na ceste do Evropskej únie. Kapitoly a súvislosti. – Bratislava: UV SR, 2003.

12. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України: Аналітичні оцінки. – Ужгород: Видавництво В.Падяка, 2003.

In this publication the author pays a special attention to the problems and the necessity of the clear formulation of Ukraine foreign policy strategy. The attention is also paid to the role and the place of Ukraine in the system of the central European countries foreign policy priorities in the conditions of the geopolitical situation change after the expansion of the EU. Besides, the critical analysis is given to the practical actions of official Ukraine.

Key words: Ukraine, European Union, NATO, foreign policy strategy of Ukraine, Central, Southern and eastern Europe, cooperation of Ukraine.

Автор акцентує увагу на проблемах і необхідності чіткої формулювання власної внешнеполітичної стратегії України. Особливу увагу приділяється питанню ролі і місця України в системі внешнеполітичних пріоритетів центральноєвропейських держав в зв'язі з зміною геополітичної ситуації після розширення ЄС і безпосереднього сусідства з Україною, а також здійснює критичний аналіз практичних дій офіційної України.

Ключевые слова: Украина, Европейский Союз, НАТО, внешнеполитическая стратегия Украины, Центральная и Юго-восточная Европа, сотрудничество Украины.

ПРОБЛЕМЫ ВОЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье исследуются проблемы, решение которых сможет обеспечить военную безопасность Украины.

Ключевые слова: национальная безопасность, евроатлантические структуры, внешние угрозы.

Безопасность человека, общества, государства – ключевые задачи, которые стоят перед властью каждой страны. Наверное, и Украина не должна быть здесь исключением.

Для каждого государства существуют исторические и временные периоды, когда оно оказывается в ситуации и обстановке, которые характеризуются разной степенью обеспечения национальной безопасности. Такие временные отрезки в судьбе государства могут сменять друг друга, то усиливая степень безопасности страны, то ослабляя ее. При чем эти периоды с разной степенью безопасности возникают не стихийно, а также и не внезапно. Им предшествует, кроме всего прочего, определенный этап деятельности властных структур. Значительного ухудшения состояния безопасности государства можно ожидать при бездейственной и не компетентной власти. Оказывает влияние на это и частая, особенно случайная, смена главных высоких руководителей, например, министров обороны, на которых лежит ответственность **за военную безопасность страны**. Так, в Украине за период декларируемой независимости, в течение 18 лет, при деятельности трех Президентов были уже 10 раз сменены министры обороны и 7 раз начальники Генеральных штабов – Главнокомандующие Вооруженными Силами Украины.

За этот, хотя и небольшой промежуток времени в мире изменились подходы к определению основных показателей, связанных с безопасностью: о противнике и угрозах, о военной безопасности и других. Положения о "противнике", в разных вариантах, наиболее миролюбивые государства (в том числе и Украина) стали заменять понятиями "внешние вызовы и "угрозы". Так, под **вызовом безопасности** понимается стремление государства (например, Российской Федерации) к противодействию другому государству (например, Украине) в реализации национальных интересов.

Наверно, только одна Россия из ведущих стран мира в своих действующих доктринальных документах сохранила и "усовершенствовала" разноликое понятие "противник". Теперь Россия рассматривает и градуирует такие трактовки о "противнике": "виртуальный противник", "вероятный противник" и "реальный противник". Интересно, к какому из них в оперативно-стратегических планах относят Украину? Ведь, к примеру, Грузия была определена как "реальный противник".

Президентом Российской Федерации 12 мая 2009 года утверждена **СТРАТЕГИЯ национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года**. Это очень серьезный документ не только для государства Россия, но и для соседних государств амбиционной России. Складывающаяся обстановка требует изучения Стратегии и аргументации выводов в Украине, тем более, что Кремль выдвинул и новую инициативу в отношении заключения Договора о европейской безопасности. Имеется в виду территория "от океана до океана".

Для Украины новая военно-политическая ситуация характеризуется и тем, что интеграция в НАТО, что могло бы стать главным возможным способом обеспечения национальной безопасности, не является сегодня первостепенным шагом для украинской власти. Украина благодаря бездарности и государственной неспособности существующей власти прозевала возможность вступить в НАТО в 2006-2008 годах, и теперь этот

акт может отодвинуться по годам надолго, вплоть до своего неосуществления.

Что касается угроз национальной безопасности для Украины, то они в общем виде представлены в **Законе Украины 2003 года "Об основах национальной безопасности Украины"**, как **"имеющиеся и потенциально возможные явления и факторы, создающие опасность жизненно важным национальным интересам Украины"** и, естественно, сегодня, после августовского 2008 года военного конфликта между Россией и Грузией, обостряются в первую очередь в военной сфере. Если же, руководствуясь законом, применить эти угрозы к сегодняшней военно-политической обстановке, конкретно касающейся государства Украина (и, уже с учетом положений новой российской СТРАТЕГИИ), то получается угрожающая относительно ее военной безопасности, картина. Складывается впечатление, что Украина по чьему-то недружественному замыслу попала в ситуацию, когда ей стали присущи все самые опасные современные вызовы и угрозы военной безопасности. Реально трудно найти в мире цивилизованное государство, которое находилось бы сегодня в настолько небезопасной для него обстановке. И виноваты в этом не столько историко-географические факторы, а сама Украина – ее вчерашняя и сегодняшняя власти, и так позываемая окол властная элита.

Вот этот перечень основных конкретных внешних угроз, стоящих перед Украиной:

- наличие в прямом соседстве более мощного государства – Российской Федерации, проводящего (в своих национальных интересах) по отношению к Украине агрессивную политику, не позволяющую интегрироваться в евроатлантические структуры безопасности;

- отсутствие на местности оборудованной государственной границы с РФ (а также с Беларусью и Молдовой) на протяжении более 5 тысяч километров и нежелание России под любыми предложениями договориться об образовании границы;

- базирование на территории Украины в Крыму оперативно-стратегического формирования ВМС РФ – Черноморского флота;

- территориальные претензии к Украине со стороны РФ в районе Керченского пролива и открытое нежелание решить вопрос о территориальном разделе акватории Азовского моря;

- образование с помощью и под руководством РФ в районе Приднестровья на территории соседней Молдовы очага сепаратизма и напряженности и срыв переговоров по урегулированию ситуации;

- организованная РФ (при попустительстве украинской власти) против Украины так называемая "сетевая" война, включающая две основные составляющие: информационную войну (вернее, дезинформационный поток вранья и черного пиара) и образование классической "пятой колонны" в лице некоторых партий и движений;

- организованная и настойчиво проводимая властью Российской Федерации внутренняя политика против Украины, приведшая к тому, что уже большинство российского населения считают Украину недружественным государством.

Можно было бы и далее продолжать перечислять прямые внешние угрозы военной безопасности Украины, но наша цель несколько иная. Особенностью этих внешних угроз является то, что все они вызваны политикой соседней Российской Федерации, с которой существующая украинская власть в силу своей государственной безответственности и

глубокой непрофессиональности не может найти компромиссные решения.

Сегодня, через 18 лет с начала декларируемой независимой Украины, мы вынуждены зафиксировать еще одну, новую, наверно, наиболее сегодня опасную для Украины угрозу - **неспособность ее Вооруженных Сил обеспечить военную безопасность государства Украина.** Об этом уже откровенно, в отличие от своих предшественников, которые постоянно приукрашивали состояние войск, высказывался 9-й министр обороны Юрий Ехануров. Видимо, он, как ответственный человек, понимал, что скрывать и приукрашивать состояние Вооруженных Сил далее уже преступно и опасно, тем более, что такое разрушенное хозяйство он сам получил в качестве наследства.

Как же мы дошли до такой степени безответственности за судьбу Украины и ее Вооруженных Сил?

1991 год. На территории Украины находится группировка войск численностью около миллиона человек. Согласно Договору ОВСЕ (об Обычных вооруженных силах в Европе) эта группировка имеет право иметь в наличии следующее количество основных видов обычных вооружений: танков – 4040; ББМ – 5050; орудий калибром 100 и более миллиметров – 4050; боевых самолетов - 1500; ударных вертолетов – 330. Мы здесь не указываем данные о третьей в мире ядерной группировки после России и США, которая находилась на территории Украины.

2009 год (прошло 18 лет). На территории Украины в составе ее Вооруженных Сил: 200 000 человек личного состава. Группировка вооружения и техники по основным видам составляет: танков – 735, ББМ – 2 155, орудий - 913, боевых самолетов – 208, боевых вертолетов – 72. Ядерная группировка ликвидирована.

Приводим эти данные с целью показать, что Украина, готовясь и рассчитывая вступить в Североатлантический альянс, сокращала войска (но с трудом, потому что дорого), уничтожала лишние боеприпасы,

успешно продавала из года в год вооружение и технику. И по степени подготовки к вхождению в НАТО Вооруженные Силы были в первых рядах по сравнению с другими украинскими государственными структурами.

Вместе с этим, о чем надо сказать откровенно, происходило и падение престижа и боеспособности армии, которое началось при президенте Л.Кучме. При нем сменились 6 раз министры обороны и 5 раз НГШ. Причем министры сменялись оригинальным способом: военного министра, как правило, сменял гражданский, и так далее. При чем все министры обороны, кроме А.Кузьмука, находились в должности от менее года до двух лет. Можно предположить, что, кроме личного интереса, шел поиск лучшей структуры управления. Но при этом никто не учитывал то, что при такой частой смене военного на гражданского и наоборот каждый новый министр приходил со своей идеологией, новой командой и личными взглядами на роль армии и начинал реформы и перестройки практически заново. Все это практически не интересовало верховную власть и никем не контролировалось. Те смутные годы начала нового века запомнились военным еще и потому, что тогдашний премьер-министр В. Ющенко начал пересматривать заслуженные льготы у военных, понижать оклады и соответственно пенсии. Сотни, если не тысячи военных массово пошли в суды и отсуживали свои льготы. Но насколько этот процесс был унижительным и насколько он снижал уровень уважения и доверия к армии, к военному человеку. Сегодня иногда кажется, что президент наконец-то прозрел, когда он критикует социальную обездоленность военнослужащих, отсутствие квартир у офицеров. Однако, когда его слушаешь, то, складывается впечатление, что говорит посторонний человек, может быть даже житель другой страны, на столько безответственно звучат его обвинения в чужой адрес, а ведь он сам является Верховным Главнокомандующим Вооруженными Силами Украины.

В тот отрезок времени, видимо, было рано стремиться выполнить европейский стандарт – иметь гражданского министра обороны. Армия, да и общество были не готовы воспринять это новшество. В

настоящее же время, думаю, гражданский министр обороны может соответствовать обстановке и задачам, возлагаемым на военное ведомство. Главное, чтобы это был ответственный опытный человек, крупный менеджер, выполняющий роль государственного политического руководителя оборонным ведомством, осуществляющим управление и государственный гражданский контроль за деятельностью военного ведомства под руководством Президента – Верховного Главнокомандующего Вооруженными Силами Украины. Надо сказать, что к министру обороны, как к полноценной политической фигуре, в Украине стали относиться, видимо, только с приходом на эту должность 6-го министра – Евгения Марчука. Далее личности 8-го и 9-го министров обороны: А. Гриценко и Ю.Еханурова были, безусловно, по содержанию и процедуре назначения президентом политическими фигурами. Это и сыграло главную роль, как при назначении этих людей, так и при их снятии с должности министра обороны. И Гриценко, и Ехануров стали заложниками политической ситуации, которая складывалась на конкретный момент. В любом случае, считаю, что снятие с должности министра обороны Украины Юрия Еханурова – это неоправданный акт, он вредит делу укрепления Вооруженных Сил государства.

Исключительно важно в военной иерархии и то, чтобы начальник ГШ не менялся часто, со сменой политических руководителей. Ведь НГШ, в отличие от политической фигуры министра - военный профессионал во главе профессиональной команды. При втором президенте элемент постоянства в Генштабе стал выполняться в самом конце его деятельности, когда НГШ был назначен генерал Кириченко.

Вообще 1996 – 2004 годы были для армии смутным периодом. В это время было продано огромное количество вооружения и техники, за счет чего многие гражданские и военные "командиры" вдруг стали миллионерами. Тогда в этой области фигурировали огромные цифры: "продано на 60 млрд. долл., а подтвердилось только 30 млрд. долл."

Стоило больших усилий и аргументов, например, доказать, что для современной маневренной армии танки - это хорошо, но главное - надо сохранить самолеты и иметь ракетное высокоточное оружие. Бездарное руководство известного министра, пребывавшего в должности два раза в общем сроке - шести лет и отсутствие хотя бы минимального, но профессионального контроля за его деятельностью, привело даже к тому, что летное военное училище сумело даже начать выпускать летчиков - лейтенантов без единого часа налета. И все это сходило с рук. Наверно, тут определенную роль играло и то, что тогда удалось очень выгодно продать несколько сот танков Пакистану. Складывалось впечатление, что коммерческая деятельность в министерстве обороны - это главная задача армии, а боевая подготовка может быть и не нужна, она ведь не дает прибыли высокому руководству.

Это время характерно и тем, что тогда было присвоена сотня генеральских званий, еще больше полковников и подполковников, которых в сумме оказалось больше, чем лейтенантов - капитанов. Престиж армии падал. Этому способствовало и то, что был обстрелян оперативно-тактической ракетой жилой дом под Киевом и погибло 3 человека, а противозенитной ракетой уничтожен иностранный гражданский ТУ-154 с 78 людьми на борту. Случилась страшная трагедия подо Львовом, когда летчики не справились с управлением самолета СУ-27 и фактически бросили машину на находящиеся в районе посадочной полосы людей, погибло 84 человека. Эти два последних случая, кроме прочего, разнятся тем, что непосредственно виновный в первом случае министр Кузьмук был спрятан от правосудия в парламент, а во втором случае виновный летчик, который чудом избежал смерти, был посажен в тюрьму. Эти трагедии разнятся еще и тем, что миллионные деньги иностранным пострадавшим в первом случае украинская власть выплатила сполна, во втором же пострадавшие и потерявшие близких граждане Украины ждут компенсации до сих пор.

Парадоксально, но факт – за все прошедшие 18 лет декларируемой независимости Вооруженные Силы Украины ни разу не получили сполна тот мизерный бюджет, который им предназначался. Величины этого бюджета находились в пределах одного процента от ВВП, хотя Законом Украины "Об обороне Украины" 1993 года определяется, что бюджет должен обеспечивать "надлежащее выполнение задач обороны, но не менее трех процентов от запланированного объема валового внутреннего продукта". По своей денежной величине украинский военный бюджет составлял ежегодно сумму около одного миллиарда долларов США (в 2009 году – до 0,8 млрд. долл.). Для сравнения, Россия имеет бюджет в размере 2,8 % от ВВП – это порядка 50 млрд. долл., Польша при 142 000 человек в армии – более 10 млрд. долл.

Те годы были характерны и тем, особенно при министре Кузьмуре, что отрабатывалось большое количество "бумажных" программ и планов по реформированию, трансформации войск, и т.д., которые через год-два переделывались потому, что не выполнялись. Все это считалось нормальным явлением. И самым интересным было то, что боеспособность армии якобы росла с каждым годом, о чем бодро докладывали министры. Но за те годы, например, не вызрела ни у Верховных Главнокомандующих, ни у министров обороны мысль о том, что стране, которая так легко отказалась от ядерного оружия, следует для обеспечения безопасности и предупреждения нападения иметь оружие сдерживания агрессора в обычном (не ядерном) снаряжении. И только в 2008 году более-менее предметно заговорили об этом оружии, но только пока что, на уровне проектной документации.

Оказалось, что с приходом на Банковую в начале 2005 года новой, но, как подтвердилось, крайне непрофессиональной в государственном и собственно в военном отношении новой власти, в армии положение не улучшилось, а постепенно стало ухудшаться, о чем открыто и неоднократно заявлял, как мы уже указывали, министр Ехануров. При восьмом министре обороны Анатолии Гриценко негативные оценки

состояния войск были более сдержанными. Положительно было то, что все воинские структуры организационно стали достаточно быстро перестраиваться на натовские стандарты, что широко афишировалось. Смело, но безответственно указывались даже сроки того, что уже в 2008-2009 годах мы можем вступить в НАТО и, что, в первую очередь, к этому будут готовы Вооруженные Силы, которые, действительно, постепенно овладевали западными стандартами, что исключительно положительно сказывалось на боевой подготовке. Но этот процесс все более остро отражал огромную разницу в вопросах социального и материального обеспечения наших и военнослужащих западных стран, разницу в военно-техническом обеспечении войск.

Лозунги о скорейшем вступлении в НАТО активно декларировались и верховной властью, хотя практически в этом направлении в государственном плане ничего почти не делалось. Зато в огромных масштабах была организована антинатовская пропаганда: солидные люди за большие деньги врали как могли. Россия в свою очередь, почувствовав для себя неладное, организовала и проводит против Украины реальную "сетевую" войну. Украинская власть все эти моменты прозевала и в результате сорвала интеграционный процесс Украины в Североатлантический альянс.

Положение в армии достигло точки падения, что грозит невосстановлению ее боеспособности. Президент как бы спохватился, и стал ездить по войскам и вместе с военными жаловаться на трудности и на премьер-министра. Кроме того, как и во все предыдущие годы, в государстве никто, во власти и в обществе находящихся, за исключением представителей общественных организаций, остро не ставит вопрос о том, что передовые стандарты западных армий сработают и имеют смысл только в условиях современной техники. А ведь за прошедшие 18 лет такой техники и вооружения украинская армия не получала.

Явной ошибкой тогда, в 2005 году, был переход армии на один год службы по призыву, который срывает подготовку мобилизационного ресурса для страны, и что оценили только сейчас, когда вопрос стал

даже об увеличении состава украинской армии, которая в нынешнем укороченном составе, планируемом под стандарты НАТО, становится при внеблоковом состоянии государства неспособной решать вопросы обороны государства. Ведь почему армии переходят на профессиональную основу по контракту? – Да потому, что солдат-срочник не может за год - полтора освоить современную технику и быть в дальнейшем после увольнения достойным мобилизационным ресурсом государства. Конечно, понять тогда политический смысл этой провокационной меры – переход на один год службы - в самом начале деятельности Гриценко в качестве министра обороны было несложно, но при этом стал еще более виден непрофессионализм и авантюризм тогдашнего министра и непонимание верховной властью последствий перехода на один год службы в условиях невозможности даже приблизительно определить сроки перехода армии на профессиональную основу и отмену призыва. А ведь один год службы вводится "сегодня" только при "завтрашней" перспективе иметь профессиональную армию и отменить призыв. Но это знают специалисты, а не безответственные мальчишки – дилетанты, для которых главное – пиар собственного имени, а не государственное дело, которому служишь.

В общем, с очень низкими результатами в плане обеспечения военной безопасности государства Украина подошла к своему 18-летнему возрасту. Страна обладает полунницей армией с бюджетом 0,8 процента от ВВП. Вооруженные Силы, в свою очередь, имея в своем составе 200 тысяч человек, к 2010 году планируют увеличить до 212 тысяч: 162 тыс. военнослужащих плюс 50 тыс. гражданских лиц. Армия имеет крайне устаревшие оружие и технику и частично боеготовые отдельные бригады и батальоны. Армия обладает чуть больше 50 % сержантами и рядовыми на уровне профессионалов.

Но уже (что очень положительно) создано новое учебное заведения для подготовки сержантов – профессионалов разного уровня: от

батальонного до уровня армии. Вооруженные Силы под руководством 9-го гражданского министра обороны, который в отличие от предыдущих своих коллег, стали работать над созданием высокоточного оружия сдерживания агрессора в обычном снаряжении. Только, по сути, в теоретическом плане в стране обсуждаются вопросы применения в комплексе структур безопасности западных стандартов – сектора безопасности государства, большинство должностных чиновников даже не представляют, что это такое.

Представители офицерского корпуса Вооруженных Сил, которые должны быть, как люди государственные, ориентированными на прозападный путь развития Украины, во многих случаях высказывают сомнения в правильности этого курса. Недавно в профессиональном кругу обсуждался, казалось бы, частный вопрос: каким образом в военных учебных заведениях Украины изучается, например, вероятный противник, ведь существуют кафедры разведки по изучению "противника" в каждом вузе. Ответить на этот вопрос никто вразумительно не может, так как в Украине, кроме декларированного прозападного курса, связанного с интеграцией в НАТО, но не подкрепленного реальностью, существует еще, по крайней мере, три политические линии:

- сближение с Европой, но без НАТО;
- никакого НАТО, только сближение с Россией, а там как придется;
- в неблоковое, непонятное нейтральное положение, которое мы безуспешно осваиваем уже 18 лет...

Мы подошли к финалу наших рассуждений о состоянии национальной безопасности Украины с точки зрения анализа ответственности верховной власти за провалы в обеспечении ее одной из главных составляющих - военной безопасности, которые связаны с внешними угрозами для государства. Могут ли Вооруженные Силы и, соответственно Украина, рассчитывать на то, что обстановка вокруг

рассмотренных здесь проблем в ближайшее время приблизится к их решению? Думаю, что нет.

Нет субъективных, да и объективных оснований на это надеяться.

Сегодняшняя смена 9-го министра обороны Еханурова подтверждает это. Президент, видя в этом только политическую сторону не смог защитить современного министра Видимо, отношения противостояния между "ветвями" власти будут продолжаться по-прежнему, и это ничего хорошего для армии не сулит. Что касается Еханурова, то его вина видна была в отсутствии эффективного контроля за деятельностью фирмы, обеспечивающей войска продовольствием и питанием. Нарушения были и при прежнем министре, именно тогда началось внедрение этой рациональной схемы продовольственного обеспечения армии. Был за "нарушения" уволен соответствующий заместитель министра, до этого подобранный министром по схеме "добрых друзів", и дело было закрыто. Сейчас, после необходимых разбирательств, следует понять эту схему обеспечения войск, которая приемлема для Европы, но что касается наших условий и наших людей, то надо разобраться...

В общем, ситуация в армии остается исключительно сложной.

Волнения в среде военных не хочу предсказывать, но не исключаю.

Что можно посоветовать с высоты опыта многих лет службы в армии?

Думаю, что премьер - министру надо найти путь к сердцу офицеров- и сержантов- профессионалов, к сердцу тех, на ком и сегодня, и главное – завтра будет держаться армия. Для этого

осуществить выезды с командой профессиональной поддержки на встречу с военными в основные места расположения штабов видов войск: в Винницу – для встречи с командованием и представителями ВВС, в Харьков – для встречи с представителями ПВО, в Севастополь – для встречи с командованием ВМС и моряками; в города, где крупные гарнизоны войск: Днепропетровск, Львов, Одессу – для встречи с военными. Главное, чтобы в этих встречах принимали участие высокие военные - профессионалы во главе с начальником Генштаба и его заместителями. Подготовить и провести такую встречу в Генеральном штабе ВС в Киеве. На встречах обсудить конкретно, со знанием дела, вопросы будущей профессиональной армии, вопросы бюджетных возможностей и вероятные перспективы, связанные с военным бюджетом на 2010 год. Продумать, как сказать о социальных проблемах, обеспечении офицеров квартирами. Назвать конкретные цифры и постараться их выполнить. Военные, если быть убедительными, поверят в то, что это осуществится.

Думаю, что бездейственный президент не может запретить такую акцию в исполнении премьера-министра.

Считаю, что такой шаг со стороны исполнительной власти может значительно укрепить ситуацию в Вооруженных Силах и, следовательно, позицию реального руководства государства по отношению к обеспечению военной безопасности Украины.

У статті досліджуються проблеми, вирішення яких зможе забезпечити військову безпеку України.

Ключові слова: національна безпека, євроатлантичні структури, зовнішні погрози.

Problems the decision of which will be able to provide military safety of Ukraine are probed in the article.

Keywords: national safety, euroatlanticheskies structures, external threats.

ПРОБЛЕМАТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

(на прикладі міждержавного збройного конфлікту Росії та Грузії)

У статті досліджується ефективність механізму міжнародно-правового регулювання військових дій (збройних конфліктів) на прикладі міждержавного збройного конфлікту Росії та Грузії.

Сформульована аргументована правова позиція щодо того, що аналіз сучасних локальних (регіональних) міждержавних збройних конфліктів свідчить про відсутність ефективних міжнародно-правових механізмів їх попередження, виникнення, подальшого розвитку та локалізації засобами сучасного міжнародного права.

Ключові слова: міжнародне право, механізм міжнародно-правового регулювання, міждержавний збройний конфлікт, міжнародне гуманітарне право, Україна, Росія, Грузія, Косово, НАТО.

Військові дії (збройний конфлікт) на Кавказі між Росією та Грузією, аналогічно подіям у Косово, показали, що багатосторонні регіональні механізми, зокрема ОБСЄ, НАТО та універсальної міжнародної організації ООН, є неефективними в якості дієвих міжнародно-правових механізмів попередження та впливу на діяльність або бездіяльність суверенних та незалежних акторів міжнародних відносин — учасників збройних конфліктів.

У науковій доктрині міжнародного права і міжнародній практиці проблематика регулювання міждержавних збройних конфліктів є предметом досліджень в основному у контексті права війни та міжнародного гуманітарного права. Наукові праці А.Фердросса (Австрія) [1], Л.Оппенгейма (Великобританія) [2], Ч. Хайда [3], Маккойбреу (США) [4], Є.Ваттель (Швейцарія) [5], а також представників радянської доктрини міжнародного права —

І.П.Блищенко [6], А.І.Полторак, Л.І.Савинського [7], І.Н.Арцібасова та С.О.Єгорова [8], С.В.Ісаковича [9] та інш., без сумніву, розглядаються як гідний внесок у розвиток науки міжнародного права.

Аналізуючи понятійний апарат, необхідно відмітити, що тільки у Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р. вперше почали використовувати термін «міждержавний збройний конфлікт» (ст.2) та «неміждержавний збройний конфлікт» (ст.3). Причина в такому розмежуванні, очевидно, пов'язана з уроками Другої світової війни та початком переосмислення контексту загальноприйнятого на той час розуміння терміну “війна”.

Разом з тим, міжнародні відносини, особливо другої половини ХХ століття, — це в першу чергу історичний період боротьби так званих буржуазної та марксистсько-ленінської ідеологій, наявності біполярного світу — на чолі з СРСР та США. Різні геополітичні та економічні інтереси великих держав-членів ООН і визначали доктринальні підходи до прочитання контексту міжнародних відносин та відповідно впливали на формування механізму міжнародно-правового регулювання останніх.

З часу розпаду соціалістичної федерації СРСР на територіях колишніх радянських республік проходять неоднозначні процеси становлення нового типу держав, що супроводжується потужними внутрішніми соціально-економічними та політичними трансформаціями, появою нових колективних політичних гравців з декларативними програмами, формуванням відповідних державних інституцій, боротьбою за збереження незалежності, територіальної цілісності та недоторканності поки що значною мірою де-юре невизначених державних кордонів нових незалежних пострадянських держав.

Безкомпромісна боротьба основних політичних сил за право здійснювати контроль над владними державними інституціями в нових східноєвропейських державах практично не залишає часового резерву для реагування на численні цивілізаційні виклики технологічного

порядку, в результаті чого посткомуністичні держави можуть бути реально відкинуті у динаміці розвитку своїх суспільств.

Незважаючи на доктринальні невідповідності у сфері зовнішньої політики української правлячої еліти реаліям міжнародного правопорядку, як, наприклад, проголошена у середині 90-х років доктрина «багатовекторної» політики, стратегічні задекларовані політичні лозунги отримали нормативне закріплення у внутрішньодержавному законодавстві України.

Зовнішньополітичний курс України щодо НАТО законодавчо закріплено Верховною Радою від 2 липня 1993р та Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р., які відповідно містять нормативні положення про набуття членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, що забезпечує повноправну участь України в інтеграційних процесах у межах загальноєвропейської та регіональної систем колективної безпеки.

Де-юре це означає, що права та зобов'язання відповідних суб'єктів національного права на практиці пов'язані з виконанням закону. Разом з тим, законодавчо закріплені нормативні положення, які є обов'язковими до виконання, не виконуються в повній мірі та продовжують бути предметом гострих політичних дискусій у демократичному суспільстві.

Діюча Конституція України не містить жодної норми, яка визначала б статус України як нейтральної держави або відмову України від участі у військових колективних блоках як організаційно-правової форми забезпечення національної безпеки.

Військові конфлікти, що відбуваються на територіях нових пострадянських суверенних держав, на наш погляд, не носять природного логічного характеру, навпаки, є результатом спланованих, але не прорахованих новими політичними гравцями, навіть на ближню та середньотермінову перспективу виживання дій, за наслідками яких самі ініціатори отримують статус переможених.

На думку автора, ефективність механізму міжнародно-правового регулювання міждержавних збройних конфліктів пов'язана з необхідністю переосмислення місця та функціональної ролі основного суб'єкту міжнародного права — держави в системі міжнародних відносин, відмовою від традиційних класичних підходів до аналізу сучасних трансформацій, що відбуваються в системі міждержавних відносин у часовому вимірі початку ХХІ століття.

В першу чергу це обумовлено інтеграційними процесами в межах міждержавних утворень, як, наприклад, Європейське Співтовариство, Рада Європи.

Практика свідчить про відхід від абсолютизації державного суверенітету. Міждержавні інтеграційні процеси генерують перерозподіл обсягу повноважень між центральними владними структурами на користь органів місцевого самоврядування. Кантон Швейцарії, земля ФРН наділені правами укладати міжнародні угоди з питань транскордонних відносин, прикордонної торгівлі, гуманітарних та екологічних питань, включаючи культурні обміни. Нормативні положення багатосторонньої міжнародної Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами, включаючи додаткові Протоколи 1995 та 1998 рр., є міжнародно-правовими новаціями [10].

Події у формі збройного міжнародного конфлікту, які відбуваються в територіальних межах незалежної Грузії, є логічним продовженням міжнародної та внутрішньої політики двох сусідніх де-юре незалежних суверенних держав – Росії та Грузії. Це не оцінка, а констатація наслідків політичних процесів, що відбуваються в регіоні.

У зв'язку з цим презюмується питання: чи здатне класичне міжнародне право здійснювати свою основну функцію, спрямовану на стабілізацію, включаючи попередження міжнародних збройних конфліктів та регулювання міжнародних відносин?

Чи існують в природі ефективні механізми міжнародно-правового регулювання попередження та вирішення міждержавних збройних конфліктів?

Чи зможуть пострадянські держави, які знаходяться у процесі самоідентифікації та пошуку відповідного місця у новітній системі сучасних міжнародних відносин, повноцінно забезпечити свої національні інтереси самостійно або тільки будучи учасником певної колективної системи безпеки?

Спробуємо відповісти на ці питання через дослідження механізмів міжнародно-правового регулювання міжнародного збройного конфлікту, учасниками якого є Росія та Грузія.

В якості загальної правової позиції необхідно відмітити відсутність універсальної формули у міжнародному праві щодо кваліфікації механізму міжнародно-правового регулювання міжнародного збройного конфлікту .

Проф. Маккоибреу в роботі «Міжнародне гуманітарне право. Регулювання збройних конфліктів» справедливо вказує на те, що «міжнародно-правовий механізм правового регулювання міждержавних збройних конфліктів характеризується невизначеністю свого статусу. Міжнародне гуманітарне право не проводить відповідну категоризацію військових конфліктів, що створює складнощі для подальшої кваліфікації діяльності учасників самого конфлікту» [11].

Останні події на Кавказі, що набули правової форми міжнародного військового збройного конфлікту між Росією та Грузією, відкрили нові підходи до прочитання можливих потенційних конфліктів на територіях інших пострадянських держав-учасників .

Засоби масової інформації надають широкі можливості для знайомства з діючими обставинами, що стали причиною конфлікту [12-16]. Очевидно, що аналіз зазначеного збройного міжнародного конфлікту з точки зору міжнародного права створює більш

аргументовані підстави для юридичної кваліфікації подій ,що відбуваються на Кавказі.

Стосовно сутності загальної міжнародно-правової природи військового конфлікту між суб'єктами міжнародного права, причин виникнення подібних конфліктів, необхідно погодитись із загальною формулою про те, що основою подібних конфліктів є вольові владні рішення тих політичних сил, які знаходяться при владі і відповідно визначають зовнішню та внутрішню політику їх учасників.

Міжнародне право починає виконувати регулятивні функції стосовно військового конфлікту тільки після прийняття владами держав-учасників політичних рішень *post factum*.

Перефразуючи тезу відомого юриста-міжнародника, професора Колумбійського університету США Люїса Генкіна про те, що «в першу чергу право – це є політика» [17], можна сформулювати положення про те, що в першу чергу «міжнародне право – це є міжнародна політика».

Правове регулювання збройного міжнародного конфлікту є системною частиною механізму міжнародно-правового регулювання сучасних міжнародних відносин (надалі – МПР). В широкому плані МПР міжнародного збройного конфлікту трактується як сукупність міжнародно-правових засобів та методів впливу прямої або непрямої дії на суб'єкти міждержавних правовідносин. Це тлумачення дещо відрізняється від доктринального бачення інституту видатним вченим сучасності, юристом-міжнародником І.І Лукашуком [18]*.

Юридичні можливості врегулювання міжнародного збройного конфлікту між Росією і Грузією засобами багатосторонніх інституційних механізмів, зокрема ЄС, ОБСЄ та універсальної міжнародної організації ООН, базуються на де-юре положеннях двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів, конвенцій,

* Лукашук Ігор Іванович — професор, доктор юридичних наук, заслужений діяч науки Російської Федерації, головний науковий співробітник Інституту держави і права РАН, член Комісії міжнародного права ООН, завідувач кафедри міжнародного права КДУ ім. Т.Г.Шевченка (1968-1986рр.)

Статуту ООН, Ради Європи. Попередньо взяті на себе учасниками збройного конфлікту погоджені права та зобов'язання впливають з імперативних принципів міжнародного права:

а) принципу суверенної рівності, а саме – держави повинні поважати суверенну рівність, яка презюмує виняткову владу держави в межах її юрисдикції. Статут ООН містить загально визнану юридичну формулу «Організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її членів» (ст.2 Статуту ООН). Цей принцип лежить в основі функціонуючої системи міжнародних відносин;

б) принципу невторчання – ніхто інший не має права вторгнутися у справи, які входять, по суті, у внутрішню компетенцію будь-якої держави.

Виняток стосується лише випадків, коли дії держави несуть загрозу миру, та актів агресії. В цьому випадку на підставі рішення Ради Безпеки, Генеральної Асамблеї до держави-порушника застосовуються примусові дії (розділ VII, п.7, ст.2 Статуту ООН).

Таким чином, питання Абхазії, Південної Осетії — це винятково питання тільки внутрішньої компетенції Грузії, а не будь-якої іншої держави. У випадку, якщо мають місце порушення основних прав та свобод автохтонного населення, вступають у дію міжнародні конвенції з основних прав людини, здійснюється моніторинг порушень основних прав та свобод і відповідно застосовуються санкції до держави, яка здійснює порушення названих прав та свобод;

в) принципу територіальної цілісності, який зобов'язує держави, включаючи учасників міжнародного збройного конфлікту, утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної недоторканності (п.4. ст.2 Статуту ООН). Юридичний зміст заборони включає не тільки загрозу силою або її застосування проти територіальної недоторканності, але також поширюється на невійськові форми тиску, наприклад, поширення неправдивих фактів, обставин,

нав'язування оцінок та кваліфікації подій винятково у своїх інтересах, що відбуваються в зоні територій міжнародного збройного конфлікту.

В цьому випадку, як юридичний наслідок, ніякі територіальні захоплення, що є результатом загрози силою або її застосування сили проти територіальної недоторканності, не будуть визнаватися в майбутньому законними. Такий кінцевий наслідок вирішення цього збройного конфлікту буде означати лише одне - розвиток конфлікту призупинений, але не є вирішеним, що означає його «вибух» при зміні розкладу політичних сил-учасників. В кінцевому рахунку це іще одна «зона конфліктів інтересів» в системі міжнародних відносин;

г) принципу мирного вирішення спорів, який презюмує юридичне зобов'язання учасників міжнародного збройного конфлікту і можливу його реалізацію в будь-яких міжнародних дво- або багатосторонніх процедурах, на які погодяться держави-учасники міжнародного збройного конфлікту (п.3 ст.2 Статуту ООН);

д) принципу поваги прав та основних свобод людини, становлення якого в системі принципів загального міжнародного права в якості одного із пріоритетних є підтвердженням того, що в сучасному міжнародному праві під впливом часового фактору відбувається суттєва зміна акцентів щодо пріоритетності цілей міжнародного права [13]. В доповнення до розглянутих основних принципів міжнародного права стосовно статусу аналізованого міжнародного збройного конфлікту необхідно звернути увагу також на принципи незастосування сили, рівних прав та самовизначення народів, співробітництва, *pacta sunt servanda*, які, без сумніву, поглиблюють загальну основу для міжнародно-правової кваліфікації розглядуваного міжнародного збройного конфлікту.

З міжнародно-правової точки зору стабільний розвиток міждержавних відносин передбачає в першу чергу створення та впровадження ефективних юридичних гарантій загального миру, безпеки та співробітництва, а також дотримання прав та свобод людини в якості пріоритетної директорії. Практично ніякі гарантії стосовно

Грузії з боку великих держав з метою попередити конфлікт не були впроваджені чи реалізовані.

Мозаїка сучасних міжнародних відносин свідчить про те, що традиційні або класичні підходи до аналізу попередження, виникнення та розвитку міжнародних збройних конфліктів не відповідає реаліям у часовому вимірі початку ХХІ століття.

Тому автор вважає, що проблематика ефективності механізмів міжнародно-правового регулювання міждержавних збройних конфліктів результативно може бути розглянута у взаємозв'язку з аналізом супутньої проблеми втручання та примусу в класичному міжнародному праві.

У доктринальній міжнародно-правовій літературі сформульовані загальні положення стосовно юридичних характеристик примусу для забезпечення міжнародно-правових зобов'язань.

Сутність названого міжнародно-правового інституту полягає в першу чергу у застосуванні примусу до держави — порушника міжнародних зобов'язань залежно від характеру порушень цих зобов'язань.

Відомий український вчений-міжнародник проф. В.А.Василенко відзначає, що «...международное право оправдывает поэтому не любое принуждение, а лишь то, которое применяется в ответ на международное правонарушение, т.е. так называемое санкционированное принуждение» [19].

Тобто у випадку застосування будь-якого засобу примусу з боку Росії, включаючи також задекларовані дії по «принуждению к миру», не можуть кваліфікуватися такими в якості відповіді на міжнародне правопорушення у зв'язку з де-юре відсутністю правопорушення, а можуть кваліфікуватися як втручання у внутрішні справи, загрозу силою або застосування сили щодо Грузії з боку Росії.

Відомі російські вчені-міжнародники Є.Скакунов, Ю.Чехарін формулюють правову позицію стосовно характеру примусу в міжнародному праві: «Принудительная мера , являющаяся ответом (реакцией) на международное правонарушение, выполняет роль санкционированного принуждения...» [20].

Разом з тим названими вченими сформульована чітка юридична позиція стосовно характеру відповідних засобів проти порушника міжнародних зобов'язань, а саме: «Средства, используемые как ответные меры, должны быть пропорциональны вызвавшему их акту и исключать применение силы. В частности, поэтому современному международному праву противоречит практика так называемой защиты граждан, к которой нередко прибегают империалистические державы в обход обязательств , содержащихся в п.4.ст2.Устава ООН.»

Блискуча юридична думка, яку правомірно можна аплікувати до збройного конфлікту Росія-Грузія за умови, що необхідно провести ідентифікацію щодо чіткої назви держави, яка повинна отримати статус імперіалістичної, та аргументувати необхідність введення збройних сил на територію іншої суверенної держави під приводом захисту громадян, які постійно проживають там в адміністративно-територіальних межах незалежної держави Грузії. Привертає увагу політична позиція представників західних держав стосовно характеру та наслідків російсько-грузинського військового конфлікту.

15 серпня 2008р. федеральний канцлер Німеччини Ангела Меркель після завершення зустрічі з президентом Росії Дмитрієм Медведевим висловила стурбованість подіями в Грузії, але також відмітила, що необхідно думати і про причини, які змусили Росію ввести війська на територію іншої держави.

Канцлер Ангела Меркель заявила, що вважає дії Росії стосовно Грузії непропорційними [21,с.1].

У зв'язку з цим виникають питання: які підстави для втручання у внутрішню компетенцію суверенної держави Грузії та введення

збройних сил Росії? Який критерій визначення дій держави Росії по відношенню до Грузії в якості пропорційних дій?

Статут ООН (п.7, ст.2) заборону втручання «у справи, які по суті входять у внутрішню компетенцію будь-якої держави», відносить до основних принципів міжнародного права.

Єдиним критерієм міжнародно-правової відповідальності може бути—критерій юридичного змісту міжнародного правопорушення, нібито вчиненого Грузією, а саме тільки у випадку міжнародного правопорушення .

За визнанням вченого – міжнародника 20-30 років ХХ століття проф. М.Циммермана*, «в международном праве нет более спорной проблемы, чем учение о вмешательстве...» [22]. Разом з тим, саме проблема втручання є ключем до юридичної кваліфікації міжнародних збройних конфліктів, статусу сторін учасниць конфлікту. За словами проф. М.Циммермана, «теоретически здесь происходит смыкание двух противоположных токов: утверждение принципа абсолютной независимости государств в сфере их внутренней компетенции с идеей примата вселенского правопорядка...» [22].

На сьогодні сформована розвинута правова основа цього принципу, а саме Декларація ООН про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, про оберігання їх незалежності і суверенітету від 21 грудня 1965 р., Декларація про принципи міжнародного права 1970 р., Декларація про недопустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав 1982 р., Заключний акт НБСЄ від 1975 р. та інші.

Підсумовуючи , було би обґрунтованим сформулювати загальну тезу про те, що механізми міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів між Росією та Грузією є неефективними в якості дієвих міжнародно-правових механізмів

* Незаслужено забутий талановитий російський вчений, який розпочав свою наукову діяльність у Санкт-Петербурзькому, згодом у Петроградському університетах. Після 1917 р. змушений був емігрувати в Прагу, де продовжив свої дослідження з міжнародного публічного права. Автор праці «Гарантии безопасности в международном праве», виданої у Празі.

попередження та впливу на діяльність або бездіяльність суверенних незалежних акторів міжнародних відносин — держав-учасників збройних конфліктів .

На думку автора, створення ефективних механізмів міжнародно-правового регулювання міждержавних збройних конфліктів пов'язано з відмовою від традиційних класичних підходів до аналізу та оцінок соціальних трансформацій, що відбуваються в системі міждержавних відносин на територіях пострадянських держав.

Аналіз сучасних локальних (регіональних) міждержавних збройних конфліктів показує відсутність ефективних механізмів попередження їх виникнення, подальшого розвитку та локалізації. Очевидно, що і правовий статус класичної нейтральної держави не гарантує безпеку держави від можливих наслідків міждержавного збройного конфлікту, учасником якого вона не є.

Приклад нейтральної Швейцарії та інших держав, які мають подібний статус, історично обумовлений низкою системних закономірного характеру причин і не може бути прямо впровадженим до міждержавної практики суб'єктів , які знаходяться в процесі державного становлення.

Це, в першу чергу, стосується нових незалежних пострадянських держав.

Держава, яка знаходиться у процесі формування(становлення), пошуку відповідного місця в новітній системі сучасних міжнародних відносин, в нових умовах впливу високих інформаційних технологій, зможе повноцінно забезпечити в першу чергу свої національні інтереси, тільки будучи учасником певної визначеної колективної системи безпеки.

Список використаних джерел

1. Фердросс А. Международное право. – М.,1959.- С.429.
2. Опенгейм Л. Международное право. – Т.II. – П/т.1. – М. 1949. – С.246.
3. Хайд Ч.Ч. Международное право, его понимание и применение США. – М., 1950. Т.5. – с.23.
4. McCoubrey , International Humanitarian Law: The regulation of Armed Conflicts in: International Law. Cases and materials. Third edition by Louis Henkin, Columbia University, School of law , Richard Crawford Pugh, Schachter, Hans Smit ,Columbia University, School of law; American Casebook Series; West Publishing Co, St.Paul,Mnn.,1993, – 1025 – 1026с.
5. Ваттель Е. Право народов. – М., 1959. – С.405.
6. Блищенко И.П. Немеждународный вооруженный конфликт и международное право//Советское государство и право. – 1973. – № 11. – С.130-134.
7. Полторак А.И., Савинский Л.И. Вооруженные конфликты и международное право.Основные проблемы. – М.,1976. – С.76.
8. Арцибасов И.Н.,Егоров С.А. Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия.-М.: Международные отношения, – 1989. – С.76.
9. Исакович В.С. Международно-правовые проблемы человека в международном конфликте // Вестник Киевского государственного университета. Серия: Международные отношения и международное право. – 1976. – № 3. – С.27-28.
10. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами, включаючи додаткові Протоколи № 1 та № 2,European Treaty Series.ETS-/106/159169.
11. McCoubrey , International Humanitarian Law: The regulation of Armed Conflicts in: International Law. Cases and materials. Third edition by Louis Henkin, Columbia University, School of law , Richard Crawford Pugh, Schachter, Hans Smit ,Columbia University, School of law; American Casebook Series; West Publishing Co, St.Paul,Mnn.,1993, – 1025 – 1026 с.
12. В Україні вітають домовленості між Грузією та Російською Федерацією, досягнуті за посередництва Франції, щодо остаточного припинення воєнних дій, відмови від застосування сили і врегулювання конфлікту: Заява МЗС України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication>.

13. Шість принципів урегулювання конфлікту від Медведєва і Саркозі. — Режим доступу: <http://www.zn.ua/3000/3150/47399>.

14. Коломиец А. Умерший Лиссабонский договор ЕС и украинское евроатлантическое позиционирование. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zn.ua>.

15. Заява МЗС України у зв'язку з постановою Державної Думи РФ від 4 червня ц.р. щодо стану російсько-українських відносин. Режим доступу. — <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/18634.htm>.

16. Коментар прес-служби МЗС України. — Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua>.

17. International Law. Cases and materials. Third edition by Louis Henkin, Columbia University, School of law, Richard Crawford Pugh, Schachter, Hans Smit, Columbia University, School of law; American Casebook Series; West Publishing Co, St.Paul, Mnn., 1993, — 1с.

18. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учебник для юридических факультетов вузов. — Москва: изд-во БЕК, 1997. — С.160.

19. Василенко В.А. Международно-правовые санкции. К.: Вища школа, 1982. — С.6.

20. Скакунов Э.И., Чехарин Ю.Е.. Принуждение в международном праве // Советский ежегодник международного права. — М.: Наука, 1987. — С.84.

21. Ангела Меркель предлагает думать о новом формате урегулювання: нельзя ждать еще 15 лет. — Режим доступу: <http://korrespondent.net/world/555102>.

22. Циммерман М.А. Вмешательство и признание в международном праве. — Прага, изд. Пламя. — 248 с.

The Efficiency or Non-Efficiency of Mechanisms for International - Legal Settlement of the Interstate Armed Conflicts: (the case of the interstate armed conflict between Russia and Georgia) is being analyzed in the present scientific research.

The argued legal position testifies that such multilateral mechanisms as the Council of Europe, EU, OSCE, NATO and the UN, being the universal international organization, have demonstrated their ineffectiveness as the international - legal mechanism for preventing and influencing the activity or inactivity of the sovereign and independent actors of the international relations.

Keywords: International Law, mechanism of international legal regulation, interstate armed conflicts, International Humanitarian Law, Ukraine, Russia, Georgia, Kosovo, NATO.

В статье исследуется эффективность механизма международно-правового регулирования военных действий (вооруженных конфликтов) на примере межгосударственного вооруженного конфликта между Россией и Грузией.

Сформулированная аргументированная правовая позиция относительно того, что анализ современных локальных (региональных) межгосударственных вооруженных конфликтов свидетельствует об отсутствии эффективных международно-правовых механизмов их предупреждения, возникновения, последующего развития и локализации средствами современного международного права.

Ключевые слова: международное право, механизм международно-правового регулирования, межгосударственный вооруженный конфликт, международное гуманитарное право, Украина, Россия, Грузия, Косово, НАТО.

УДК 323.1 (477): 327.8

О.МАЙБОРОДА

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ У ГЕОСТРАТЕГІЧНОМУ ФОКУСІ СУСІДНІХ ДЕРЖАВ: КРИМСЬКИЙ ДОСВІД

У сучасному світі поширюється концепція, що забезпечення індивідуальних і групових прав не може визнаватися винятково внутрішньою справою міжнародного суб'єкта. З одного боку, такий підхід зміцнює демократичні гарантії, але з другого — може використовуватися для втручання у внутрішні справи інших країн. Такого роду небезпека існує і для України, зважаючи на наявність на її території, зокрема у Криму, ряду етнополітичних проблем. Наявні праці на цю тему носять переважно політико-публіцистичний характер. У статті робиться спроба дати узагальнюючий погляд на ситуацію з позицій етнополітології.

Ключові слова: Крим, Росія, Туреччина, міжетнічні проблеми, зовнішньополітичні впливи.

Ряд обставин історичного минулого Криму, його нинішнього етнодемографічного складу, загальної геополітичної ситуації навколо півострова роблять міжетнічні відносини на його території доволі залежними від зовнішніх впливів. Постійна дія цього впливу зумовлена, насамперед, наявністю суб'єктів, різною мірою і з різних мотивів зацікавлених бути учасниками етнополітичного процесу у кримській автономії. В першу-чергу має йтися про держави-сусіди України, яким можливість впливати на міжетнічні відносини у Криму обіцяє

перспективи впливу на політику України в цілому. Йдеться насамперед про Росію і Туреччину. Перша має можливість використовувати наявність у Криму великої російської діаспори, а друга – кримськотатарської національної меншини, яку з цією країною пов'язують наявність там великої кримськотатарської діаспори, а також спільна релігія.

Слід відзначити, що публічні дії офіційного керівництва обох держав стосовно Криму є дуже обережними. Їхні практичні кроки – це, як правило, участь у політично нейтральних заходах. У таких, приміром, як «Міжнародний фестиваль «Великое русское слово». В його організації у червні 2008 р. на державному рівні Російська Федерація була представлена тільки Міністерством закордонних справ. Інші співорганізатори від Росії – різні громадські організації, була також приватна участь ряду російських політичних і громадських діячів. Участь російського президента виявилася у привітанні учасникам фестивалю[1]. Інший прояв зацікавленості офіційної Росії у кримських справах – нагородження керівників проросійських організацій Криму державними російськими нагородами [2]. Президент Росії у своїх заявах, які можуть бути застосовані до України та Криму, в основному торкається гуманітарних питань, збереження російськомовного культурного середовища [3].

Зовні позиція російського керівництва виглядає як невтручання у міжнаціональні відносини у Криму. Однак ставлення до цієї позиції з боку ряду українських політиків залишається підозрливим. Так, у політичному об'єднанні „Наша Україна-Народна самооборона” переконані, що справжня позиція керівництва РФ полягає у відторгненні від України міста Севастополя [4], у створенні у Криму «руху громадянської непокори проти України», у дестабілізації ситуації на півострові з наступним відторгненням його від України за абхазьким сценарієм [5].

Багато українських політиків, а разом з ним лідери кримських татар, вважають, що Чорноморський флот самою своєю присутністю в Криму є чинником впливу на політичну ситуацію загалом, детонатором

міжнаціональної напруги, тим самим фактично вступаючи у протистояння з цього приводу з проросійськими організаціями, чію позицію підтримує більшість російського населення півострова [6].

Керівництво іншої країни, що уважно стежить за подіями в Криму, — Туреччини також не дозволяє собі відвертого втручання у справи на півострові. У червні 2008 р. голова Великих Народних Зборів Туреччини Кексал Топтан висловив подяку Україні від імені своєї країни за підтримку кримських татар [7], що формально має вважатися позитивною оцінкою процесу повернення та облаштування кримськотатарського народу.

Кримськотатарські лідери намагаються привернути до своїх проблем увагу не тільки Туреччини, а й інших країн, чим фактично збільшують коло суб'єктів впливу на міжетнічні відносини у Криму. Так, Меджліс кримськотатарського народу у серпні 2008 р. привертав увагу до процесу репатріації посла не лише Туреччини, а й інших країн [8].

Зовнішній етикет, якого дотримуються керівники різних держав щодо України, не означає, що цими державами не використовуються напівофіційні та неофіційні канали впливу на ситуацію у Криму.

Найактивніше такий метод використовує Росія. Відомою є діяльність мера Москви Ю.Лужкова, який не входить до керівництва країни, але має значний політико-ідеологічний вплив на значну частину російських політиків. Не меншою є активність депутата Державної Думи РФ Костянтина Затуліна, який дозволяв собі втручатися у діяльність правоохоронних органів у зв'язку із затриманням одного із козацьких активістів за організацію громадського безладу. Інспіровані заявами політиків типу Лужкова і Затуліна козачі організації Росії вважають себе у праві спрямовувати на півострів «миротворчі» козачі команди, тобто стають суб'єктами впливу на міжетнічну ситуацію у Криму. Аналогічну функцію намагається виконувати і путінська «Єдина Росія», підписавши угоду про взаємодопомогу і взаємодію з «Російською общиною Севастополя» [9]. Не припиняє спроби вплинути на ситуацію в Криму колишній віце-спікер Держдуми РФ, лідер партії

«Народный союз», ректор Російського державного торгово-економічного університету Сергій Бабурін [10].

Нагадує про свої духовні інтереси у Криму і Руська православна церква. У 2008 р. вона нагородила своєю найстарішою нагородою – Орденом святого рівноапостольного князя Володимира міського голову Сімферополя Г.Бабенка, а орденом преподобного Нестора-літописця начальника міського управління освіти І.Шихорєву. У кримських татар нагородження Г.Бабенко було розцінене як „нагородження за його участь у дискримінації мусульман”, під чим розуміється невирішеність питання із виділенням землі під будівництво мечеті [11].

Суттєву участь у вирішенні етнополітичних проблем Криму беруть міжнародні та зарубіжні організації. Особливу надію покладають на них кримські татари, оскільки бачать прискорення вирішення своїх проблем через виконання Україною норм міжнародного права та міжнародних рекомендацій. Міжнародні організації зі свого боку не послаблюють уваги до кримських проблем, насамперед до проблем кримських татар як спільноти, яка потребує найбільшої правової підтримки.

Серед міжнародних організацій, спроможних суттєво впливати на міжетнічні відносини в Криму, насамперед слід назвати ООН і її структурні підрозділи – Регіональне бюро Програми розвитку ООН по країнах Європи та СНД і Програму розвитку та інтеграції Криму (ПРІК) ПРООН [12]. Деякі питання, що виникають у репатріантів, відносяться до компетенції Представництва Верховного комісара ООН з прав біженців в Україні, до якого періодично звертаються керівники кримськотатарського руху [13].

Особливі надії лідери кримських татар покладають на Організацію не представлених народів і націй, в Генасамблеї яких вони традиційно беруть активну участь, намагаючись через неї здійснити моральний вплив на українське керівництво з тим, що було легалізовано статус кримських татар як корінного народу з відповідними правами і можливостями, що випливають з Декларації ООН про права корінних народів [14].

Серед європейських міжнародних організацій щільну увагу до питань повернення, облаштування та відновлення прав кримських татар приділяють Організація з безпеки та співробітництва в Європі та Рада Європи [15]. Новий і у перспективі потужний чинник впливу на розвиток ситуації в Криму – кримськотатарські діаспори. Найбільша з них – у Туреччині. Після тривалого періоду апатії у 2007 р. вона нагадала про себе не просто як чинник фінансової та матеріальної підтримки кримських репатріантів, а й як чинник політичний, утворивши Федерацію кримськотатарських дернеків, яку очолив Унвер Сель. В частині політичної підтримки у справі відновлення прав кримських татар в Україні федерація оголосила намір використовувати усі цивілізовані засоби – інформувати міжнародну громадськість, держави та міжнародні організації, у т.ч. Раду Європи та НАТО, про становище кримськотатарського народу. Наступною стратегічною метою було проголошено створення Міжнародної федерації кримськотатарських дернеків, яка об'єднала б усі діаспори [16].

Вже у березні 2008 р. Федерація кримськотатарських дернеків побувала з робочим візитом у Криму, а 20 квітня було підписано протокол намірів про розширення співробітництва між Меджлісом кримськотатарського народу і Виконавчим комітетом Міжнародного союзу громадських об'єднань „Всесвітній конгрес татар”. Відповідно до цього комюніке було створено Робочу групу із задачею підготувати текст договору про співробітництво між Меджлісом кримських татар і Виконкомом ВКТ у гуманітарній, освітній і культурній сферах на період 2009-2014 років [17].

До речі, самі кримські татари оцінюють діяльність своїх діаспор в інших країнах, приміром у США, як складову єдиного кримськотатарського національного руху, чим вони автоматично мають зараховуватися до учасників етнополітичного процесу у Криму, тим більше, що активісти Національного центру кримських татар у США не тільки сприяють участі представників Меджлісу у заходах ООН з питань корінних народів, а й самі беруть у них участь від імені всього народу [18].

Кримськотатарські діаспори у різних країнах організують акції солідарності з кримськими татарами в Україні. У США, у Нью-Йорку, щорічно проводяться мистецькі паради кримських татар, у яких беруть участь представники з Криму. У Туреччині ж у травні 2008 р. було проведено марш під політичними гаслами, у якому взяли участь кримські татари також із США, Німеччини, Нідерландів [19].

У справі формування потрібної громадської думки кримські татари розраховують не лише на міждержавні, а й на міжнародні громадські організації, наприклад, на «Міжнародну амністію» [20], на громадські організації зарубіжних країн, як це зробив Кримськотатарський молодіжний центр, уклавши угоду про співробітництво з молодіжною організацією Християнсько-демократичної партії Німеччини. Опоненти ж кримських татар у Криму розраховують на ініційований Євразійським союзом молоді проект «Інша Україна» [20].

Новим суб'єктом, здатним потужно впливати на стан міжетнічних відносин на півострові аж до їх крайнього загострення, є організації так званого політичного ісламу. Найактивнішою з них у Криму є «Хізб ут-Тахрір». Ставлення до партії «Хізб ут-Тахрір», крім того що воно є упередженим з боку слов'янської більшості, є неоднозначним і в середовищі самих кримських татар. Керівник кримськотатарської громадської організації «Койдешлер» («Односельці») ставиться до неї позитивно, а перший заступник глави Меджлісу Рефат Чубаров висловив підзори щодо фінансування «Хізб ут-Тахрір» у Криму Російською Федерацією, яка не приховує своєї зацікавленості в Україні, хоча й виступив проти заборони цієї партії [21]. Широке коло суб'єктів, спроможних більшою або меншою мірою впливати на етнополітичну ситуацію в Криму, різноманітність їхніх мотивів (від захисту прав людей до інспірування конфліктних ситуацій) має своїм результатом постійне збільшення питань, які піднімаються в процесі їхньої діяльності. Тим не менше можна виокремити кілька крупних проблем, пов'язаних із зовнішнім впливом.

Насамперед це проблема взаємовідносин кримськотатарського і слов'янського (практично суцільно російськомовного) населення півострова, забезпечення їхніх прав. Світові та європейські суб'єкти впливу найбільше уваги приділяють питанням соціального і культурного порядку.

Повернення кримських татар спричинило ряд соціальних проблем, однакових як для них, так і для слов'янського населення. Зрозуміло, що цією обставиною користуються ті сили, які намагаються сформувати настрої настороженості щодо репатріантів. Це зробити їм тим більш легко, що лідери кримськотатарської діаспори Туреччини наполягають на окремій програмі повернення тих, хто ще залишається в Узбекистані та Росії, а також на створенні умов для повернення на історичну батьківщину співвітчизників з діаспор в інших країнах [22].

Міжнародні структури демонструють готовність допомогти кримським татарам у вирішенні найгостріших соціальних питань, у т.ч. подолання безробіття, яким, за деякими даними, охоплено до 60% працездатних представників цього народу. Постійний представник в Україні Програми розвитку ООН Ф.О`Доннелл на зустрічі з керівництвом Верховної Ради АРК у квітні 2008 р. запропонував як засіб боротьби з бідністю кримських татар запровадити систему мікрокредитування малозабезпеченого населення. Зрозуміло, що в умовах загальної соціальної кризи першочергова підтримка кримських татар може сприйматися слов'янським населенням як його дискримінація. Невипадково Голова ВР АРК А.Гриценко, підтримавши ідею мікрокредитування в принципі, водночас зазначив, що вважає неправильним надавати мікрокредити виходячи з національної належності людини [23].

Представники міжнародних організацій, зокрема ОБСЄ, ООН, ПРІК ООН постійно підтверджують готовність і надалі зосереджуватися на найбільш конфліктних питаннях кримського життя – земельних відносинах, мові освіти, доступу до мікрокредитів, тощо [24].

Що ж до питання дискримінації громадян за етнічною ознакою, то „Міжнародна амністія“, наприклад, за підсумками моніторингу забезпечення прав національних меншин дійшла висновку, що в Україні порушуються права не мільйонів росіян та російськомовних громадян, а тільки права ромів і кримських татар. Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин К.Воллебек так само заявив, що не має підстав для висновку про порушення прав російськомовного населення України [25].

Одне з найбільш конфліктних питань у відносинах між слов'янами і кримськими татарами – вимоги останніх щодо створення у Криму їхньої національної держави. У проросійських ЗМІ такі вимоги оцінюються як реваншистські. Особливе обурення викликають наміри кримських татар апелювати до міжнародних структур і звертатися по допомогу до Туреччини. Тому проросійські сили на півострові розраховують на те, що Чорноморський флот РФ назавжди залишатиметься таким суб'єктом впливу, який забезпечуватиме баланс сил на півострові і виконуватиме функцію стримування „протурецької політичної еліти, якою є меджліс“ [26].

Про зростання турецької активності у справі підтримки кримських татар, що проживають у Криму, свідчить епізод з проведенням Федерацією кримськотатарських дернеків Туреччини маршу-протесту біля українського посольства 18 травня 2008 р., тобто у траурний для кримських татар день. Причому марш було проведено попри прохання посольства до Федерації відмінити його. Демонстрацію цього маршу на багатьох телеканалах, причому не лише Туреччини, можна вважати спробою посилення опосередкованого, тобто через світову громадськість, тиску на український уряд щодо вирішення кримськотатарських проблем. Крім того, глава федерації У.Сель не тільки відкрито підтримав ідею створення у Криму кримськотатарської республіки, пообіцяв допомогу кримськотатарській діаспори у Туреччині у боротьбі „корінного народу Криму“ за досягнення цієї мети. Зрозуміло, що такого роду заяви не могли не насторожити слов'янське

населення, зважаючи на близькість Туреччини і на численність кримськотатарської діаспори у цій країні [27].

Так само викликає занепокоєння і діяльність арабських місіонерів, які прибувають на півострів, оминаючи урядові структури АРК, по лінії міжвузівської асоціації «Альраїд». В уряді Криму занепокоєні не тільки тим, що саме на арабські гроші здійснюється будівництво або реставрація мечетей, але й те, що самі мусульманські громади стають фінансово залежними від місіонерів. Інший привід для занепокоєння – тенденція до зрощування політичного керівництва кримськотатарського руху з релігійною, яка, на думку кримських політиків, спрямована на те, щоб лідером руху став муфтії. Оскільки ця тенденція супроводжується активністю партії „Хізб ут-Тахрір“, в ній вбачають курс на створення на півострові мусульманського халіфату. Такі настрої кримських політиків транслюються через ЗМІ на слов'янське населення і не можуть не викликати в нього настороженості до кримськотатарського народу [28].

Певний інтерес міжнародні організації проявляють до питань мовно-культурного характеру. Консультативний комітет Рамкової конвенції із захисту прав національних меншин цікавлять питання переходу кримськотатарської писемності на латинську графіку, відновлення історичної топоніміки, міжконфесійних відносин, релігійної освіти у школах [43]. Один з конкретних результатів ПРІК ООН – підготовка і видання учбово-дидактичного посібника і робочого зошита „Забавна математика“ кримськотатарською мовою [29].

Своїм важливим завданням представники міжнародних організацій вважають зняття психологічної напруги у стосунках між кримськотатарським і слов'янським населенням. Так, під час зустрічі співробітників представництва Верховного комісара ООН з прав біженців в Україні з керівництвом Меджлісу 14 квітня 2008 р. вони не тільки обговорили питання поліпшення українського законодавства щодо біженців, а й висловили занепокоєність випадками вандалізму на мусульманських кладовищах, масовою появою образливих для кримських татар написів [30].

Настрої невдоволення слов'ян першочерговою увагою міжнародних організацій до кримських татар значною мірою нівелюються тим, що ПРІК ООН має об'єктом своєї уваги усе населення Криму незалежно від етнічної приналежності. Директор регіонального бюро ПРООН по країнах Європи та СНД К.Удовічкі під час свого візиту до Криму 19 квітня 2008 р. наголосила, що проблема подолання бідності знаходиться в руках усіх громадян, що вони можуть це зробити через самомобілізацію, самоорганізацію, самоуправління місцевих громад. За період 2004-2007 рр. за підтримки ПРІК ООН, яка діяла у всіх 14 сільських районах Криму, було реалізовано 461 проект, і майже 190 тис. людей спромоглися так чи інакше поліпшити своє життя [31].

Росія зацікавлена в тому, щоб не зменшувалося коло тих, хто може бути об'єктом її впливу, тобто так званих співвітчизників, до яких вона зараховує етнічних росіян та усіх російськомовних у країнах колишнього СРСР. Тому вона постійно інспірує питання про нібито знищення російської мови і культури в Україні. Зовні гуманістичний вигляд таких домагань дозволяє навіть першим особам Російської Федерації виступати з критикою мовної та культурної політики у колишніх радянських республіках і попереджати, як це зробив на десятому конгресі Всесвітньої асоціації російської преси у червні 2008 р. Президент РФ Д.Медведев, що якщо раніше Росія не мала можливостей захищати своїх співвітчизників за кордоном, то зараз ситуація змінюється, і російська влада має намір сприяти просуванню не тільки російської мови, а й розвитку Російського світу в цілому. Крім того, російський прем'єр В.Путін у кулуарах конгресу проінформував про механізми реалізації цієї мети, у т.ч. про створення фонду «Російський світ» («Русский мир») із задачами популяризації російської мови й культури, підтримки програм вивчення російської мови за рубежом, російськомовних ЗМІ, створення центрів російської мови і культури в країнах СНД, у т.ч. в Україні. Лише до кінця 2008 р. заплановано відкрити близько 30 таких центрів [32].

Зрозуміло, що поширення російської мови у країнах колишнього СРСР автоматично означатиме звуження меж поширення мов

титульних етносів в силу лімітованості інформаційного простору. Але оскільки в Україні, наприклад, відбувається тенденція до розширення сфер функціонування державної української мови, то така тенденція стає об'єктом критики з боку російських політиків.

Вже згадуваний Ю.Лужков наполягає, що в Україні відбувається асиміляція росіян, посиляючись на зменшення їхньої частки в населенні України між переписами 1989 і 2001 рр. В його оцінці рішення дублювати російські фільми українською мовою є «варварським», українізація системи освіти є «насильницькою», не надання російській мові статусу другої державної є «дивним», а українізація загалом – «це річ унікальна» [33]. Ю.Лужков ремствує з приводу того, що в україно-російському договорі «не було нічого, що на ділі захистило б потім мільйони російських і російськомовних громадян України від дерусифікації». Про зовнішньополітичний підтекст його турботи про російську мову свідчить фраза: «Нам не може бути байдуже ставлення України до російськомовного населення. Для нас не меншою мірою, ніж розвиток економічних відносин, суттєве не просто збереження, а й безумовне закріплення на новому рівні спільності в культурі, мові, у нашій із сусідами славній історії. Російськомовні школи і становище Руської православної церкви не менш важливі, ніж воєнно-політична присутність Чорноморського флоту у його історичній базі – російському місті Севастополі» [34].

Геополітичні наміри Кремля активно використовуються кримськими властями для того, щоб випрошувати у Москви ще більшу допомогу для «захисту» російської мови і культури, які і без того домінують на півострові. Російське керівництво позитивно відповідає на такі прохання. Як повідомив за наслідками своєї поїздки до Москви у квітні 2008 р. С.Цеков, Росія має намір збільшити обсяг своєї допомоги росіянам, що проживають на півострові – в першу чергу школам, а також молоді, дитячим організаціям, ветеранам [35].

Одна із задач, яку ставить перед собою Росія, – обґрунтувати свої «історичні права» якщо не на весь півострів, то хоча б на Севастополь.

Тенденційною інтерпретацією фактів займаються російські політики різного рівня. У статті в московських «Известиях», передрукованій «Крымской правдой», Ю. Лужков ремствує з приводу того, що підписавши з Україною у 1997 р. договір, в якому були визнані державними кордонами суто адміністративні, як він їх вважає, кордони між РРФСР та УРСР, Росія тим самим розписалася у відмові від історичних прав на Крим і Севастополь, а Україна ж «вийшла із шлюбу з Росією, успадкувавши уп'ятеро більше територій, ніж її посаг часів Переяславської Ради» [36]. Ю.Лужков не хоче згадувати, що на момент Переяславської Ради Росія також ще не мала таких великих територій як зараз, що тільки уклавши угоду з Україною, вона отримала можливість вийти на береги Чорного моря і до Криму. Нарешті, говорити про історичні права на загарбаний у кримських татар півострів виглядає дещо неетичним. Так само неетично називати кордони між радянськими республіками штучними та суто адміністративними, оскільки Радянський Союз вважався, принаймні офіційно, міждержавним об'єднанням. Тим не менше мер Москви повторює слова про штучність україно-російського кордону в іще одній статті, закликаючи «виправити помилки минулого і зберегти спільне майбутнє» [37].

Інший російський політик С.Бабурін більшою мірою наголошує на сакральній єдності східних слов'ян, на тому, що вони являються собою єдину націю, політичний інтерес по розчленуванню якої вирішували на початку ХХ ст. Німеччина та Австро-Угорщина, а в середині століття – гітлерівські стратеги, причому зараз цей інтерес значною мірою вже реалізовано. Особливо турбує С.Бабуріна прагнення значної частини українських політиків розірвати єдиний православний простір і перейти на західну систему цінностей. В цьому він вбачає намір Заходу просунути кордон своєї цивілізації на схід [38].

Серйозний негативний вплив на ситуацію у Криму справляє діяльність козацьких організацій Росії. Вони не тільки проводять у Криму демонстративні акції (наприклад, у червні 2008 р. вони провели у Сімферополі III міжнародний козачий форум, відправу та урочисте шиккування на честь Дня Святителя Луки і Дня Росії), але й проявляють

готовність втручатися у внутрішні справи України. Коли у червні 2008 р. у Севастополі були затримані проросійські козаки, які силою перешкодили встановленню українськими моряками пам'ятної дошки на честь підняття на кораблях ЧФ українських прапорів під час революційних подій 1917-1918 рр., то отаман Союзу козачих військ Росії та зарубіжжя Віктор Водолацький оголосив мобілізацію і попередив про готовність козачих общин із Придністров'я, Росії та України прислати до Севастополя по 100 чоловік щоб захищати заарештованих [39].

Російські козачі общини демонстрували агресивні наміри щодо України і у 2004 р., коли під час президентських виборів був проведений з'їзд у Северодонецьку, на якому було оголошено про намір створити Південно-Східну українську автономну республіку. Тоді В.Водолацький заявив: «Рішення про створення Південно-Східної автономії з можливим її приєднанням до Росії – це можливість возз'єднання козачих земель, насильно роздроблених більшовицьким режимом», він же оголосив «військо у поході» і попередив, що якщо в Україні станеться державний переворот, то російське козацтво не залишиться осторонь. Намір Водолацького створити в Криму три своїх «дивізіони» для протидії кримським татарам одержало застереження від корінних жителів півострова в особі глави Меджлісу кримськотатарського народу Мустафи Джемілева [40].

Слід відзначити, що у протистоянні між проукраїнськими та проросійськими силами півострова кримські татари традиційно виступають на боці перших. Заступник голови Меджлісу Рефат Чубаров після згаданого зіткнення між українськими моряками та антиукраїнськими демонстрантами заявив: «Таке відверте глузування з боку кримських політиків над діями солдатів та офіцерів Міноборони України – це і є продовженням політики Москви по втручання у внутрішні справи України. І дуже прикро, що офіційний Київ завжди м'яко реагує на такі випадки» [41].

Під впливом пропаганди, яка йде з Росії, виникає напруження між проукраїнськими і проросійськими організаціями півострова.

Україномовна «Кримська світлиця» обурюється засиллям антиукраїнських видань на півострові і робить висновок: «Потрібний, говорячи мовою нашого сусіда, «осиновий кіл тотальної заборони» [42]. Зі свого боку, Російський молодіжний центр Криму звернувся до властей Сімферополя з вимогою не дозволяти проукраїнським суспільно-політичним силам проводити у місті масові заходи, оскільки ці сили в «основі своїй несуть деструктивний характер для кримського суспільства» [43].

Російське керівництво активно використовує такий канал впливу на ситуацію у Криму, як інерція упередженого ставлення до Заходу, притаманна великій кількості кримського населення. Цей релікт «холодної війни» розглядається як ефективний засіб формувати упереджене ставлення до українського керівництва і до його прозахідного геостратегічного вектора. Цей засіб підсилюється апеляціями до лояльності росіян Криму до своєї історичної батьківщини. Повернувши геостратегічний вектор України у свій бік, Росія могла б розраховувати на те, що Чорноморський флот залишатиметься у Севастополі і після 2017 року, а українська територія ніколи не буде надана під бази НАТО. Симптомом таких настроїв Росії була її реакція на указ Президента України Віктора Ющенка про надання чинності рішенню Ради національної безпеки і оборони «Про заходи по забезпеченню розвитку України як морської держави», яким крім іншого передбачено підготовку законопроекту про припинення у 2017 р. дії угоди про базування у Севастополі Чорноморського флоту РФ. Російська сторона відразу ж заявила про передчасність обговорення цього питання і стала наполягати на необхідності продовження переговорного процесу про термін перебування флоту у Севастополі [44].

Ю.Лужков висуває до українських властей ще відвертіші вимоги – незалежна, самостійна, раціональна політика творення і розвитку країни у дружбі і партнерстві з Росією [45]. Депутат Держдуми РФ політолог Сергій Марков прямо звинувачує українське керівництво у проведенні американського зовнішньополітичного курсу, метою якого є створення

керованого конфлікту між Україною та Росією для збереження однополярного світу: «Це все робиться для того, щоб ніколи не дозволити нам піднятися, щоб ніколи не дозволити східно-християнській цивілізації стати самостійним центром сили» [46]. Вже згадуваний К.Затулін, виступаючи у Сімферополі у травні 2008 р., залякував кримчан можливим не продовженням дії Великого договору між Україною та Росією, якщо Україна і надалі домагатиметься членства в НАТО. Причому в разі такого російського вибору обов'язково будуть підняті питання кордонів. Але Росія, за його словами, відкрита для діалогу: «Ми хочемо дружити з Україною, і будемо робити все можливе для налагодження дружніх відносин. По-перше, ми пропонуємо Україні повернутися до єдиного економічного простору, ми згодні обговорити питання вільних економічних зон між країнами, також за рахунок російського бюджету ми хочемо побудувати в Україні зразкові російські гімназії. У тому числі в Криму у Сімферополі і Севастополі» [47].

Україна не може залишатися осторонь найбільш резонансних і гострих зовнішньополітичних подій, що відбуваються поблизу її кордонів.

Такі події, особливо конфлікти, вже самі по собі впливають на етнополітичну ситуацію у Криму, змушуючи політичні сили різних орієнтацій озвучувати свою позицію та визначатися із своїми симпатіями та антипатіями щодо учасників подій. Результатом, як правило, є загострення ідеологічної полеміки, що збільшує напруження у кримському соціумі. У 2008 р. такою подією був конфлікт у Грузії між центральним урядом та південно-осетинськими сепаратистами.

У Криму оцінки дій сторін конфлікту розрізнялися по лінії «свої-чужі». Зрозуміло, що росіяни Криму в силу етнічного сентименту («росіяни завжди праві») підтримали російське керівництво. Вже з початком дій грузинської армії у Південній Осетії Російська община Криму заявила про солідарність з мешканцями цієї автономної частини Грузії і заявила рішучий протест проти дій грузинського керівництва [48]. Ще через кілька днів РОК разом з іншими проросійськими

організаціями взяла участь у мітингу на захист південно-осетинського населення, на якому лунали звинувачення на адресу тбіліського режиму і було прийнято заяву, у якій Тбілісі і Вашингтон було звинувачено у розігруванні антиросійської карти і висловлено подяку керівництву Росії за вчасний захист населення Південної Осетії як перший від 1985 р. акт збройного захисту Росією своїх співвітчизників за кордоном [49]. Ще рішучішою була реакція Ради отаманів Криму, яка не тільки зажадала від українського керівництва припинити поставки зброї до Грузії, а й оголосила збір добровольців для допомоги південним осетинам, організацію збирання для них гуманітарної допомоги і підготовку до тимчасового розміщення у Криму мешканців Південної Осетії, що постраждали від воєнних дій [50].

Не менш рішучими, але вже на підтримку грузинського керівництва, були заяви ряду проукраїнських організацій. «Кримська правиця» назвала дії Росії під час конфлікту як агресію проти Грузії, як підтвердження намірів застосувати військову силу проти сусідніх держав в разі їх прагнення до НАТО. Кримська організація «Нашої України» взагалі не виключила можливості аналогічної агресії проти України: «Цинічне порушення Росією норм міжнародного права у православній Грузії демонструє, всупереч бажанню російського народу, можливість розв'язання реакційними російськими силами найстрашнішого – війни у Криму» [51].

Реакція кримських татар на події у Грузії не була однозначною. Меджліс мав проявляти солідарність з Президентом України, щоб не підтримувати російське керівництво, яке не проти того, аби приєднати Крим до Росії. Багато ж рядових кримських татар були солідарні з одновірцями-південними осетинами, тобто керувалися почуттями релігійної солідарності. Тому Президія Меджлісу, з одного боку, висловила жаль з приводу відмови російського керівництва здійснювати міжнародний план врегулювання, а з другого боку, закликала усіх мешканців Криму виступити проти воєнного протистояння між Грузією та Росією [52]. Що ж стосується простих кримських татар, то частина їх під час конфлікту не втратила співчуття до осетин-мусульман. На думку

кримськотатарської газети «Полуостров», російське воєнне втручання спасло від геноциду мусульманський субетнос осетинського народу [53].

Один з напрямів російської активності щодо Криму – вплив на процеси формування ідентичності населення півострова. С. Марков з цього приводу зазначав: «В Україні відбуваються трагічні процеси у боротьбі за ідентичність. Кероване Заходом політичне угруповання, більш відоме як «помаранчеве», ставить своєю метою зміну ідентичності людей, що проживають в Україні. Мета – не просто сформувати окрему українську націю, а зробити націю антиросійською» [54].

Неадекватне розуміння сутності процесу націотворення в Україні штовхає російських політиків на те, щоб через проросійські організації Криму формувати у населення півострова антиукраїнські настрої, виховувати в них лояльність не до української держави, а до російської. Для цього застосовуються різні засоби. У травні 2008 р., наприклад, Кримським відділенням міжнародного молодіжного фронту «Прорив» і громадським об'єднанням «Російська співдружність» була проведена акція «У кожному вікні – російський прапор» [55]. К.Затулін демонстративно посилював проросійське ідеологічне навантаження цієї акції, провокаційно радячи, щоб на прапорі АРК було менше білого кольору, але більше синього та червоного [56]. Що, по суті, мало розумітися як перехід Криму під російський прапор.

Проросійські організації демонструють відверту ворожість до української держави, що показав їх відчайдушний захист Ю.Лужкова, якого Україна оголосила персоною нон-грата. Координатор Народного фронту «Севастополь-Крим-Росія» заявив про Україну: «Якщо ця держава забороняє в'їзд нашому дорогому співвітчизнику, гаряче любимому мешканцями півострова меру Москви Юрію Лужкову, то ми будемо боротися з цією державою. Боротися до кінця за повернення Криму і Севастополя під юрисдикцію РФ» [57].

За моральної підтримки Росії проросійські організації нав'язують кримчанам символи російської ідентичності, перешкоджаючи впровадженню символів ідентичності української та кримськотатарської.

Безумовно антиукраїнською акцією було зривання таблички в пам'ять підняття українських прапорів на кораблях Чорноморського флоту у 1918 р. У відповідь українська громадськість міста зажадала знесення пам'ятника російській імператриці Катерині II. В цьому з ними солідаризувалися кримські татари. Вірогідність загострення ситуації зумовлена тим, що пам'ятник охороняється загонами проросійських козаків [58] і спроба його знесення не може обійтися без фізичного насильства.

Ефективний засіб прив'язання кримчан до Росії не лише психологічно, а й юридично, Росія бачить у видачі їм своїх паспортів. Така практика вже здійснюється, але нелегально. Першим кроком до її легалізації може стати підтвердження Держдумою РФ російського громадянства тих, хто народився у Севастополі до 1954 р. [59]. Зрозуміло, що таке саме підтвердження має бути поширене на весь півострів. Крім того, проросійські організації взагалі домагаються легалізації подвійного російсько-українського громадянства, як це робить Кримська республіканська організація партії «Союз лівих сил». Вона має намір домогтися цього законними способами [60]. Чим явно запрошує кримчан голосувати за неї на парламентських виборах, оскільки законно це можна зробити тільки через Верховну Раду України.

Після агресії Росії у Грузії, здійсненої під приводом захисту російських громадян Південної Осетії, якими виявилися 90% мешканців краю, проблема наявності у кримчан російських паспортів викликала гостре занепокоєння в українських політиків. Як зазначила народний депутат від «Нашої України – Народної самооборони» Ольга Герасим'юк, «...я не виключаю, що Росія заявить про необхідність захисту прав своїх громадян на території українського Криму» [61].

Російське керівництво поки що прагне зробити легальною формою зміцнення російської самоідентифікації кримчан, та й усіх росіян України, «карту росіянина», яка має давати право безперешкодного в'їзду на територію РФ, отримання там роботи, освіти, медичної допомоги, зайняття підприємницькою діяльністю без додаткових

дозволів. Але розробниками відповідного законопроекту передбачається також спрощена процедура отримання російського громадянства. Невипадково учасники підготовки законопроекту з українського боку (вже згадуваний «Союз лівих сил») сподіваються, що «карта росіянина» послужить проміжним етапом на шляху легалізації подвійного громадянства [62]. Тобто у Росії відкриються нові перспективи для реалізації південно-осетинського сценарію. Така перспектива неминуче викликатиме відчуття побоювання за своє майбутнє і у проукраїнської частини населення, і у кримських татар, які традиційно вважають російську державу найбільшою загрозою для себе. Відчуття страху, як правило, переростає у фобії. В цьому випадку фобія буде спрямована не тільки проти російської держави, а й проти тієї частини населення, яка ідентифікує себе частиною Росії.

Отже, зовнішній вплив, навіть з боку Росії, поки що не викликає загострення міжетнічних відносин на півострові. Насамперед тому, що навіть найбільш провокуючі акції, що ініціюються або підтримуються Росією або Туреччиною, не демонструються як офіційні державні і асоціюються з окремими особами або організаціями. Невелика результативність цих акцій зумовлена також маргінальністю найбільш радикальних сил. Більшість населення, попри невдоволення економічною ситуацією, своїм соціальним становищем, політикою українською держави або перебуванням Криму у її складі, віддає перевагу збереженню спокою. Разом з тим, постійне інспірування радикалізму і видавання його у ЗМІ як загальнокримські настрої може бути використаним сусідніми державами для провокації міжетнічного конфлікту і для інтервенції у Крим для „примушування до миру“. Оскільки немає фізичної можливості припинити негативне зовнішнє втручання у ситуацію в Криму, офіційний Київ може активізувати інший чинник – сприяння позитивним зовнішнім впливам, а також посилення інформаційної присутності української держави на півострові і збільшення підтримки лояльних до неї груп населення.

Список використаних джерел

1. В Крыму готовят фестиваль «Великое русское слово»// Контекст-медиа. – Симферополь. 29.05.08; Обуховская Л. Любовь! Россия! Солнце! Пушкин!// Крымская правда. – 2008. – 7 июля.

2. Россияне наградили крымского спикера Золотой звездой «Честь и гордость братских славянских народов»//Контекст-медиа. - Симферополь. – 7.05.2008; Россияне наградили лидера Русской общины Крыма орденом Петра Великого//Контекст-медиа. – Симферополь. – 19.06.2008; Россияне наградили пророссийских активистов Севастополя орденами Святого князя Александра Невского//Контекст-медиа. – Симферополь. – 10.07.2008.

3. Родивилов О. Медведев защитит русскую прессу//Крымское время. – 2008. - 12 июня.

4. Контекст-медиа. - Симферополь. - 12.05.2008.

5. Россия пытается поднять в Крыму „движение неповиновения» против Украины” – считает нардеп-нашеукраинец//Контекст-медиа. - Симферополь. - 04.07.2008; «Буде Крим по-абхазьки?»// Кримська світлиця. – 2008. – 4 липня.

6. Рябов М. Меджлис: российский флот должен покинуть Крым «как можно раньше»//Новый регион. – 2008. – 26 мая.

7. Сергеева А. Турция благодарит Украину за поддержку крымских татар и готова на безвизовый режим//Новый регион. – 2008. – 26 июня.

8. М. Джемилев встретился с секретарем Посольства Ливии// Голос Крыма. - 2008. - 8 августа; Послы, раввин и М. Джемилев обсудили проблемы крымских татар//Полуостров. – 2008. – 11 апреля.

9. Мащенко А. Севастополь на грани массовых беспорядков? Местная милиция ждет обострения ситуации// Крымское время. – 2008. – 18 июля.

10. Вербицкая Ю. Сергей Бабурин: «Крым должен соединять Украину и Россию»//Крымская правда. – 2008. – 11 июня; Киселева Н. Сергей Бабурин: «Договор о дружбе между Россией и Украиной надо было увязывать с принадлежностью Крыма»//Крымское время. – 2008. – 3 июля.

11. Мэра Симферополя наградили орденом Русской православной церкви//Контекст-медиа. – Симферополь. – 17.05.2008; В Меджлисе возмущены награждением мэра Симферополя орденом Русской православной церкви//Контекст-медиа. – Симферополь – 28.05.2008.

12. В Крым приедет помощник Генсека ООН//Контекст-медиа. – Симферополь. – 15.04.2008; У Программы Развития и Интеграции Крыма ПРООН – новый координатор//Контекст-медиа. – Симферополь. – 10.04.2008; Интеграция Крыма во многом зависит от желания власти//Голос Крыма. – 2008. – 20 июня.

13. Представители УВКБ ООН обеспокоены последними событиями в Крыму//Голос Крыма. – 2008. – 25 апреля.

14. Лидер Меджлиса собирается в Брюссель на Генассамблею Организации непредставленных народов и наций//Контекст-медиа. – Симферополь. – 13.05.2008; Конгресс Организации непредставленных в ООН народов//Голос Крыма. – 2008. – 23 мая; Ряд национальных обществ Крыма и России пожалуются мировой общественности на положение коренных народов//Контекст-медиа. – Симферополь. – 11.08.2008.

15. Отсутствие политической воли Украины затягивает решение проблем крымских татар//Голос Крыма. – 2008. – 4 апреля; Экспертов интересует Крым//Полуостров. – 2008. – 11 апреля.

16. Куртбединов Х. Время согласованных и решительных действий//Голос Крыма. – 2008. – 6 июня.

17. Унвер Сель: Наша задача - направить потенциал диаспоры на службу нации//Полуостров. – 2008. – 11 апреля; Совместное коммюнике о начале деятельности рабочей группы меджлиса крымскотатарского

народа и исполнительного комитета всемирного конгресса татар// Голос Крыма. – 2008. – 8 августа.

18. Аблятифов Р.Участь кримськотатарської діаспори США у національному русі кримських татар//Агора. – 2007. – Вип. 6. – С. 51, 57-58.

19. Фаизов Р. По Манхеттену шествует крымскотатарская делегация// Голос Крыма. – 2008. – 13 июня; Андреев Е. В Турции без согласия меджлиса проведен марш крымских татар//Новый регион. – 2008. – 17 июня.

20. Лубенский А. Международная амнистия: На Украине нарушаются не права русских, а права крымских татар//Новый регион. – 2008. – 28 мая; Крымскотатарская молодежь договорилась о сотрудничестве с молодежным крылом Христианско-демократической партии Германии//Контекст-медиа. – Симферополь. – 27.05.2008; «Евразийский союз молодежи» начинает реализацию проекта «Другая Украина//Контекст-медиа. - Симферополь. - 29.04.2008.

21. Глава «Койдешлер» считает, что «Хизб ут-Тахрир» в отличие от казаков не представляет угрозы в Крыму//Контекст-медиа. – Симферополь. – 14.04.2008; Первый замглавы Меджлиса не исключает, что крымские сторонники «Хизб ут-Тахрира» финансируются из России//Контекст-медиа. – Симферополь. – 07.04.2008; Чубаров Р.Борьба с экстремизмом как средство для политического пиара?// Голос Крыма. – 2008. – 11 апреля.

22. Абдураимов В. Унвер Сель: Наша задача - направить потенциал диаспоры на службу нации//Полуостров. – 2008. – 11 апреля.

23. В ООН обеспокоены уровнем безработицы среди крымских татар;

Координатор системы ООН в Украине предлагает бороться с бедностью в Крыму посредством микрокредитования //Контекст-медиа. – Симферополь. – 10.04.2008.

24. Отсутствие политической воли Украины затягивает решение проблем крымских татар// Голос Крыма. – 2008 – 4 апреля; Иванченко И. В Крыму новый координатор ПРИК ООН// Крымская правда. – 2008. – 12 апреля.

25. Лубенский А. Международная амнистия: На Украине нарушаются не права русских, а права крымских татар//Новый регион. – 2008. – 28 мая; Комиссар ОБСЕ не нашел нарушений прав русских// Первая Крымская. – 2008 – 4 апреля.

26. Черноморский флот России обеспечивает баланс сил// Крымские известия. – 2008. – 3 июня.

27. Аметов Э. Хубедин Куртбединов: За рубежом знают о положении дел в Крыму//Голос Крыма. – 2008. – 13 июня; Глава Федерации крымскотатарских обществ в Турции надеется на создание татарской республики в Крыму //КИА.- 11.08. 2008.

28. Дорофеев А. Глава Рескомрелигий Крыма: Мы видим схему построения мусульманского халифата в масштабах полуострова//Новый регион. – 2008. – 4 августа.

29. Экспертов интересует Крым//Полуостров. – 2008. – 11 апреля; Сеитъекиров А. ПРИК ПРООН помогает по принципу: сказано – сделано// Голос Крыма. – 2008. – 27 июня.

30. Представители УВКБ ООН обеспокоены последними событиями в Крыму//Голос Крыма. – 2008. – 25 апреля.

31. Социальная мобилизация в Крыму помогает преодолеть бедность и разногласия// Голос Крыма. – 2008. – 25 апреля.

32. Бахарев К. Россия сплачивает Русский мир// Крымская правда. – 2008. – 20 июня.

33. Лужков Ю. Россия. Украина. НАТО. Крым// Крымская правда. – 2008. – 2 апреля.

34. Лужков Ю. 80 дней до момента истины// Крымская правда. – 2008. – 16 июля.

35. Первый вице-спикер ВР АРК заверяет, что Россия увеличит объем помощи русским Крыма//Контекст-медиа. – Симферополь. – 08.04.2008.

36. Лужков Ю. Россия. Украина. НАТО. Крым// Крымская правда. – 2008. – 2 апреля.

37. Лужков Ю. 80 дней до момента истины//Крымская правда. – 2008. – 16 июля.

38. Киселева Н. Сергей Бабурин: „Договор о дружбе между Россией и Украиной надо было увязывать с принадлежностью Крыма»// Крымское время.- 2008. – 3 июля.

39. Дорофеев А. Казаки со всего экс-СССР отметили День России на главной площади Симферополя//Новый регион. – 2008. – 12 июня; Рябов М. Казаки готовы направить в Севастополь подразделения для защиты участников столкновения с ВМС Украины//Новый регион. – 2008. – 9 июля.

40. Чупринка Т. Who is kazak vodolatski? Не любо!//Кримська світлиця. – 2008. – 17 липня.

41. Рябов М. Меджлис призвал наказать участников столкновения в Севастополе//Новый регион. – 2008. – 7 июля.

42. См. в :Андреев Е. Крымская светлица: «Можно уже Лужкова к нам не пускать, он уже все сделал»//Новый регион. – 2008. – 9 июня.

43. Русский молодежный центр Крыма требует от властей Симферополя запрещать акции украинских националистов//Контекст-медиа. – Симферополь . – 16.04.2008.

44. Ющенко велел узаконить вывод Черноморского флота// Крымская неделя. – 2008. – 23 мая; Пупкова Н. Девять лет одного флота// Крымская правда. – 2008. – 23 мая.

45. Лужков Ю. 80 дней до момента истины// Крымская правда. – 2008. – 16 июля.

46. «Оранжевые» намеренно пытаются сделать украинцев антирусской нацией – политолог Сергей Марков//КИА. – 09.06.2008.

47. Было бы наивно считать, что разрыв Большого договора пройдет без последствий, — заявляет директор Института стран СНГ//Контекст-медиа. – Симферополь. – 06.06.2008; Затулин призвал украинские власти к налаживанию дружеских отношений между Россией и Украиной //КИА. – 06.06.2008.

48. Русская община Крыма надеется на решительные действия России по защите Южной Осетии//Контекст-медиа. – Симферополь. – 08.08.2008.

49. Пророссийские силы помитинговали в Симферополе против «геноцида осетинского народа»//Контекст-медиа. – Симферополь. – 12.08.2008.

50. Совет атаманов Крыма объявил сбор добровольцев для помощи Южной Осетии//Контекст-медиа. – Симферополь. – 11.08.2008.

51. «Кримська правиця» призывает правительство Украины дать «решительный ответ агрессии против Грузии»//Контекст-медиа. – Симферополь. – 13.08.2008; Крымская «Наша Украина» не исключает возможности развязывания Россией войны в Крыму//Контекст-медиа. – Симферополь. – 14.08.2008.

52. Заявление Президиума Меджлиса крымскотатарского народа в связи с военными действиями на территории Грузии// Голос Крыма. – 2008. – 22 августа.

53. См.: Андреев Е. Крымскотатарская газета: Россия спасла мусульман в Южной Осетии//Новый регион. – 2008. – 17 августа.

54. „Оранжевые” намеренно пытаются сделать украинцев антирусской нацией – политолог Сергей Марков//КИА. - 09.06.2008.

55. В Симферополе на акции «В каждом окне — российский флаг» раздали более 400 триколоров// Контекст-медиа. – Симферополь. – 07.05.2008; Андреев Е. «Прорыв»: в Симферополе никто не хотел брать украинские флаги//Новый регион. – 2008. – 8 мая; Акция «В каждом окне — российский флаг» продлится до Дня Севастополя//Контекст-медиа. – Симферополь – 19.05.2008.

56. Затулин хочет, чтобы на флаге Крыма было меньше белого и больше красного и синего цветов//Контекст-медиа. – Симферополь. – 06.06.2008.

57. Народный фронт «Севастополь-Крым-Россия» заявляет, что будет бороться «за возвращение Крыма и Севастополя под юрисдикцию РФ»//Контекст-медиа. – Симферополь. – 11.07.2008.

58. Сергеева А. Меджлис готов отправить активистов в Севастополь для сноса памятника Екатерине II//Новый регион. – 2008. – 8 июля.

59. Легендарный Севастополь, или город украино-российской ссоры// Крымское время. – 2008. – 19 июня.

60. Крымский «Союз левых сил» выступает за российско-украинское гражданство для крымчан//Контекст-медиа. – Симферополь. – 15.05.2008.

61. Рябов М. Герасимюк увидела, как Россия раздает паспорта в Крыму//Новый регион. – 2008. – 11 августа.

62. Романов А. Россия готовит для граждан Украины «карту русского»//Новый регион. – 2008. – 19 июня; Бахарев К. Россия сплачивает Русский мир//Крымская правда. – 2008. – 20 июня; «Союз левых сил» поддерживает идею принятия в России закона о «карте русского»//Контекст-медиа. – Симферополь. – 24.06.2008.

Conception spreads in the modern world, that providing of individual and group rights can not be acknowledged exceptionally the domestic affair of international subject. From one side, such approach fastens democratic guarantees, but from other side, he can be used one countries for interference with the internal affairs of other countries. Such a danger exists for Ukraine, because of presence on its territory, in particular in Crimea, row of etnopolitichnikh problems. Present labours

on this theme carry mainly politiko-publicism character. An attempt to give a summarizing look to the situation from positions of etnopolitologii is done in the article.

Keywords: Crimea, Russia, Turkey, mizhetnichni problems, foreign-policy influences.

В современном мире распространяется концепция, что обеспечение индивидуальных и групповых прав не может признаваться исключительно внутренним делом международного субъекта. С одной стороны, такой подход укрепляет демократические гарантии, с другой — может использоваться одними странами для вмешательства во внутренние дела других стран. Такого рода опасность существует и для Украины, ввиду наличия на ее территории, в частности в Крыму, ряда этнополитических проблем. Имеющиеся труды на эту тему носят преимущественно политико-публицистический характер. В статье делается попытка обобщить ситуацию с позиций этнополитологии.

Ключевые слова: Крым, Россия, Турция, межэтнические проблемы, внешнеполитические влияния.

УДК 327(477)

**І.КОРОЛЬ,
М.ГОСПОДАР**

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН ТА ЇХ ВПЛИВ НА ГЕОПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ В ЄВРОПІ

Досліджено основні проблеми в українсько-російських відносинах, зокрема в площині кордонів, базування Чорноморського флоту в Україні, оцінок грузино-осетинського конфлікту, проблематику транспортування енергоносіїв Росії до країн ЄС.

Ключові слова: проблеми територій, оренда Чорноморського флоту, «газове» протистояння, українсько-російські відносини.

Розпад Радянського Союзу і виникнення на пострадянському просторі незалежних держав вимагали негайної трансформації відносин між колишніми союзними республіками єдиної країни у відносини міждержавні з урахуванням динаміки геополітичних процесів.

Актуальність теми полягає в тому, що відносини з Росією з часу набуття Україною суверенітету завжди перебували у центрі уваги української влади і суспільства в цілому. Російсько-українські відносини розвивалися на міцному підґрунті етнічної спорідненості в рамках православної цивілізації. Однак, зумовлені самою географією системні контакти, а часом і приналежність українців і росіян до відповідно

європейського та євразійського геокультурних просторів формували у них, в деякій мірі, різну ментальність, своєрідні світоглядні цінності.

На сьогоднішній день, взаємовідносини між Україною і Росією виходять за рамки відносин лише двох країн. Вони впливають на долю багатьох інших народів і держав, перш за все європейських. Саме тому стан українсько-російських взаємовідносин привертає увагу, до них постійний інтерес громадськості обох народів.

Мета дослідження українсько-російських відносин полягає в розкритті головних тенденцій та закономірностей їх розвитку, здійсненні комплексного аналізу процесів та чинників, які обумовили формування ідеї партнерства в українсько-російських взаєминах, створенні цілісної, системно обґрунтованої картини сучасного розвитку відносин та їх впливу на європейські країни, зокрема геополітичну ситуацію в Європі, розкритті факторів, що перешкоджають наповненню відносин реальним змістом.

Історіографія проблеми дослідження. Досить важливим для дослідження проблематики стало опрацювання вітчизняних та зарубіжних наукових видань, у яких висвітлюються питання та основні закономірності еволюції українсько-російських взаємин.

Особливе місце належить працям вітчизняних науковців і державних діячів, зокрема Е.Лисицина, Б.Парахонського [1], Б.Тарасюка, В.Чумака, В.Чалого, фахівців Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова. Крім того важливу роль при написанні роботи відіграли дослідження таких вітчизняних експертів-міжнародників, як Л.Гайдукова, Л.Губерського, Б.Гуменюка, праці Т.Григорця, С.Гуцала, Є.Шарова, А.Гальчинського [2], Н.Мікули, О.Кирюхіна [3], Г.Надтоки [4], в яких аналіз українсько-російських відносин посідає значне місце, є одним з головних або основним предметом дослідження.

Серед авторів вітчизняних публікацій, найбільш великих за обсягом, глибоких за змістом і багатих фактичним матеріалом, слід назвати, насамперед, В.Вебринського [5], М.Земляного, О.Хомру [6].

Чільне місце у вивченні формування двосторонніх відносин України та Російської Федерації належить російським вченим, зокрема Ю.Дубініну [7], О.Дугіну, К.Затуліну, Н.Нарочницькій.

При підготовці цього дослідження враховувались роботи й зарубіжних науковців, зокрема З.Бжезинського [8], Т.Букквола, Ш.Гарнетта.

Поставлену мету можна реалізувати в ході вирішення таких завдань:

– проаналізувати основні етапи та тенденції розвитку міждержавних відносин;

– виявити основні проблеми у двосторонніх стосунках і проаналізувати можливості їх ефективного вирішення;

– дослідити внутрішні та зовнішні чинники впливу на розвиток партнерства;

– виробити загальні висновки і пропозиції щодо ефективного вирішення та забезпечення сталих, ефективних відносин.

Об'єктом дослідження наукової роботи є процеси розвитку сучасних українсько-російських відносин, проблеми їх трансформації в умовах визрівання і становлення нових геополітичних відносин та зовнішньополітичних орієнтацій України.

Практичне застосування роботи. Зібрані та проаналізовані матеріали та джерела можуть бути використані для поглибленого вивчення проблеми, підготовки студентів до семінарських і практичних робіт, доповідей, науково-практичних конференцій та інших видів дослідницької роботи.

Як відмічають науковці України, Росії, США, що досліджують проблематику українсько-російських відносин, напруга у взаємовідносинах накопичувалась особливо в останнє десятиріччя. **Серед них і проблеми сучасних правових відносин щодо окремих територій.**

Відомо, що у Мінській угоді щодо утворення СНД було закріплене положення про взаємне визнання і поважання територіальної цілісності країн-учасниць Співдружності, недоторканності їх кордонів. У заяві Верховної Ради України 20 грудня 1991 р. з приводу Угоди про Співдружність незалежних держав зазначалося: **«Кордон між Україною - з одного боку, та Росією і Білоруссю - з іншого, є державним кордоном України, який є недоторканим. Лінія його проходження, визначена Договором між Україною і Росією 1990 р., лишається незмінною незалежно від того, чи є Україна стороною Угоди, чи ні».**

Проте російська сторона, зокрема колишній глава МЗС Є. Примаков, висловив тезу про те, що кордони держав, які утворились після розпаду СРСР, не фіксуються і не гарантуються Гельсінкськими домовленостями. Цю тезу не можна було розуміти інакше, як

закладання ідеологічного підґрунтя до майбутніх територіальних переділів на пострадянському просторі, нового перекроювання кордонів. Саме таку оцінку дали глави низки делегацій під час Лісабонського саміту ОБСЄ.

За таких умов назріла необхідність надання державному кордону України правового статусу. В правовому сенсі кордон України не був оформлений не лише з Росією, а й з Білоруссю і Молдовою, хоча ці країни і не висували територіальних претензій. Добрі перспективи у правовому оформленні кордонів, здавалось, відкривав Меморандум про співробітництво в охороні державних кордонів Республіки Білорусь, Російської Федерації й України, підписаний главами держав у Москві 15 квітня 1994 р. Спільна заява підтверджувала готовність продовжити роботу з договірно-правового оформлення своїх державних кордонів [9].

Але таку готовність виявили лише Білорусь і Україна, які створили спільну делімітаційно-демаркаційну комісію, що вже завершила необхідні делімітаційні роботи. У 1997 р. був підписаний Договір про державний кордон між Україною і Республікою Білорусь. Укладена в листопаді 1994 р. Угода між урядами України і Молдови про співпрацю з прикордонних питань дала змогу започаткувати делімітацію українсько-молдовського державного кордону. На листопад 1996 р. Україна з цими державами вже мала напрацьованих 40 договірних документів із прикордонних питань. У Кишиневі 21-22 травня 1998 р. відбулось спільне засідання українсько-молдовської комісії з делімітації державного кордону, було узгоджено 98,2%, або 1180,4 км спільного кордону [10].

Складніше вирішувалось питання про делімітацію українсько-російського кордону. Україна не погоджувалась на пропозиції росіян «щодо внутрішнього і зовнішнього кордонів», і тричі у 1992 р. МЗС України надсилало до МЗС Російської Федерації ноти з проектом Угоди про делімітацію українсько-російського кордону, а також пропозиції стосовно початку його правового оформлення. Російська сторона від усіх цих пропозицій ухилялась. Влітку 1992 р. російський міністр А.Козирєв попередив, що цілісність української території не може бути незаперечним фактом.

Російський парламент 9 липня 1993 р. прийняв постанову «Про статус міста Севастополя», в якій наголошувалось, що місто має перебувати у російському підпорядкуванні, оскільки при передачі Кримської області в 1954 р. зі складу Росії до складу України Указ

Президії Верховної Ради РРФСР 1948 р. про безпосереднє підпорядкування Севастополя Російській Республіці не визнано таким, що втратив чинність.

Це рішення було однозначно оцінено як агресивний політичний акт, який суперечить нормам міжнародного права, спрямований на порушення кордонів і територіальної цілісності України. Позицію України підтримала світова спільнота, передусім Рада Безпеки ООН. Вона визнала такий крок несумісним із взаємними зобов'язаннями РФ та України про непорушність кордонів, таким, що суперечить цілям і принципам Статуту ООН, а відтак не має юридичної сили [11].

Наприкінці січня 1996 р. у м.Сочі відбулась зустріч делегацій прикордонних відомств України та РФ, які очолювали голова Держкомкордону - командувач Прикордонних військ України В. Банних і директор Федеральної прикордонної служби Росії А. Ніколаєв. За підсумками зустрічі було підписано протоколи про спільний прикордонний і митний контроль між Україною і Російською Федерацією.

Довжина українсько-російського кордону - 2484 км. На середину 1996 р. тут функціонувало 60 пунктів пропуску, з них залізничних - 15, автомобільних - 44 і одна паромна переправа. Планувалось після належного облаштування відкрити ще сім автомобільних і два залізничних пункти пропуску. На літо 1998 р. обидві сторони домовились про оформлення правового статусу акваторії Азовського моря і Керченської протоки і завершення делімітації державного кордону на 1999 р. На січень 2002 р. Україна повністю делімітувала сухопутний кордон з Росією [10].

Наприкінці 2002 р. було завершено черговий раунд переговорів про делімітацію сухопутної частини українсько-російського кордону, під час якого було досягнуто домовленість про підписання угоди про державний кордон. Що торкається розмежування Азовського моря, Кабінет Міністрів України прийняв рішення встановити кордони територіальних вод в односторонньому порядку, якщо на переговорах не буде досягнуто спільне рішення про розподіл акваторії моря так званою серединною лінією на внутрішні води України та внутрішні води Росії.

Цей захід Києва не суперечив міжнародному праву, оскільки відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 р. держава може самостійно встановлювати уздовж своїх берегів територіальні води до 12 миль завширшки, і зовнішня лінія цих територіальних вод вважається

лінією державного кордону. З часом вже у переговорному процесі мало обговорюватися питання про делімітацію виключно економічної зони та континентального шельфу.

Реакцію Росії на цей крок офіційного Києва висловив тоді перший заступник міністра закордонних справ РФ В. Трубников, який підкреслив, що одностороннє вирішення Україною питання делімітації Азовського моря вплине на весь комплекс українсько-російських стосунків [12].

28 січня 2003 р. під час візиту до Києва президента РФ В.В. Путіна було укладено Угоду про державний сухопутний кордон між двома країнами. Надто важливою є частина п'ята цієї угоди, яка фіксує статус Азовського моря та Керченської протоки, і яка передбачає, що врегулювання спорів відносно суміжних морських просторів здійснюється згідно домовленостей між договірними сторонами, а також у відповідності до норм міжнародного права. При цьому зазначений документ не містить жодного положення, яке б перешкоджало позиціям РФ та України відносно статусу Азовського моря та Керченської протоки як внутрішніх вод обох держав [12].

Кульмінаційним моментом українсько-російського протистояння в питанні кордонів став конфлікт навколо **острова Коса Тузла восени 2003 р.**, коли почалося будівництво дамби в Керченській протоці. За офіційною інформацією Росії приводом до будівництва дамби була громадська ініціатива - звернення кубанських козаків до краснодарського губернатора про відновлення коси Тузла. Без погодження з українською стороною російська місцева влада почала масштабне будівництво дамби у Керченській протоці з Таманського півострова у напрямі до українського острова Тузла, що супроводжувалося гучною мас-медійною кампанією та заявами радикально-шовіністично налаштованих російських політиків щодо приналежності о.Тузла Росії. Російські прикордонники заявляли, що після завершення будівництва дамби на о. Тузла має бути встановлена російська прикордонна застава. Створена таким чином загроза порушення українсько-російського кордону, а отже й суверенітету України, викликала шок в українському політикумі. З метою забезпечення українського суверенітету на о. Тузлі був підсилений прикордонний пост і почались роботи з будівництва постійної прикордонної застави [1, с. 15].

Незважаючи на те, що Росія тоді відступила, дискусії навколо кордонів між двома державами в Азовському морі не вщухають до

сьогодні. 20 квітня 2004 р. Верховна Рада та Державна Дума одночасно ратифікували Угоду про українсько-російський державний кордон між Україною та РФ. Того ж дня було ратифіковано й Угоду про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки.

25 квітня 2005 р. в Києві відбувся двадцятий раунд переговорів державних делегацій України та Росії з проблем розмежування Азовського моря та Керченської протоки, під час яких РФ не погодилася з позицією України відносно того, що кордон у Керченській протоці має співпадати з лінією колишнього адміністративно-територіального кордону між УРСР та РРФСР. І тут пропозиції російської сторони, які зводяться до ідеї спільного використання або делімітації лише дніща Азовського моря та Керченської протоки, є цілком неприйнятними, оскільки суперечать інтересам української сторони, які вимагають встановлення фіксованих державних кордонів, в тому числі на водній поверхні.

Таким чином, незважаючи на те, що сухопутний кордон між Україною і Російською Федерацією та кордон в районі Керченської протоки, як і всі інші ділянки морського кордону між Україною і РФ, закріплені низкою міждержавних українсько-російських договорів і повністю відповідають конвенції ООН по міжнародному морському праву, суперечності і взаємні претензії між державами все ж таки існують і потребують якнайскорішого вирішення для стабілізації відносин.

Зміни на карті Європи, що відбулись після розширення ЄС 2004-2007 рр. і утворення євросозівсько-українського кордону, відобразились і на російсько-українських відносинах.

Враховуючи, що від стану взаєморозуміння і спільного вирішення проблем багато в чому залежить політична стабільність в Європі, одне із чільних місць у взаємовідносинах двох сусідніх держав зайняли питання російської військової присутності в Україні.

Російська військова присутність в Україні – це комплексне явище, яке не можна зводити виключно до тимчасового базування Чорноморського флоту Російської Федерації (ЧФ РФ). В Україні існують й інші об'єкти, які хоча й мають відмінний статус порівняно з об'єктами ЧФ РФ, проте слугують переважно російським військовим інтересам. До таких об'єктів можна віднести об'єкти системи попередження про ракетний напад і контролю космічного простору (СПРН і СККП) й

арсенали, на яких у радянські часи зберігалася ядерна зброя (так звані об'єкти «С») [13].

Між Україною і Російською Федерацією не існує зобов'язань колективної оборони.

Так чи інакше спільна риса об'єктів ЧФ РФ, української частини системи СПРН і СККП та об'єктів «С» полягає у тім, що їхній нинішній статус значно більше задовольняє Росію, ніж Україну. Виходячи з цього, загальна політика України щодо російської військової присутності на найближчу перспективу має бути спрямована на досягнення балансу і симетрії відносин: умови цієї присутності мають або однаково задовольняти, або однаково не задовольняти обидві сторони. Інакше прийнятна для Росії, але не прийнятна для України ситуація може стати довічною.

Статус Чорноморського флоту Російської Федерації в Україні, цього основні параметри, умови перебування та порядок розрахунків визначаються трьома основними документами: Угодою між Російською Федерацією та Україною про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (Угода про статус ЧФ), Угодою між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту (Угода про поділ ЧФ) та Угодою між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (Угода про розрахунки за ЧФ). Усі три були підписані у 1997 р. та набули чинності у 1999 р. Ці документи мають рамковий характер і з конкретних питань відсилають або до українського законодавства, або до окремих угод між сторонами. Останніх передбачено принаймні десять. Існує також низка допоміжних нормативних актів, які не згадуються у базових угодах [14].

Угодою про статус встановлюється, що Чорноморський флот РФ з головною базою, розташованою у Севастополі, перебуватиме в Україні принаймні до 2017 року. Після цього, якщо жодна зі сторін не вийде з Угоди про статус у спосіб письмово попередження іншої сторони не пізніше ніж за рік до закінчення терміну її дії, весь комплекс угод про ЧФ автоматично пролонгується на наступні п'ять років (всі угоди, окрім Угоди про розрахунки, чинні протягом терміну дії Угоди про статус).

Слід відзначити, що найскладніші на сьогодні юридичні проблеми щодо тимчасового базування ЧФ РФ стосуються оформлення договорів

оренди відповідно до вимог внутрішнього законодавства України і узгодження умов використання гідрографічного-навігаційного обладнання.

Статус навігаційно-гідрографічних об'єктів (маяків) на українській території є іншою гострою проблемою. Базовими угодами встановлюється, що, по-перше, порядок використання навігаційно-гідрографічного забезпечення плавання у Чорному і Азовському морях визначається окремою угодою; по-друге, цією окремою угодою визначається склад об'єктів навігаційно-гідрографічного забезпечення ЧФ РФ, а самі ці об'єкти на відміну від інших об'єктів, що передаються в оренду ЧФ, використовуються спільно з Україною; по-третє, плата за спільне з Україною використання навігаційно-гідрографічних об'єктів не входить до орендної плати за перебування ЧФ РФ і визначається окремо.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що відповідно до базових угод 1997 р. жоден об'єкт системи навігаційно-гідрографічного забезпечення на території України не може контролюватися Чорноморським флотом РФ на умовах оренди, максимальний рівень залучення ЧФ РФ до роботи цих об'єктів – спільне використання. Це відповідає законодавству України і визначається на міжнародному рівні Росією.

Плата за перебування ЧФ РФ в Україні стає дедалі більшим об'єктом уваги. Для цього є об'єктивне підґрунтя: по-перше, відсутність у базових угодах фіксованої орендної плати на весь період перебування ЧФ РФ; по-друге, невідповідність нинішніх виплат за ЧФ РФ як українським, так і світовим розцінкам на оренду землі та майна.

Важливим є міжнародний аспект проблеми перебування ЧФ РФ на території України. Річ у тім, що у той час, як на офіційному рівні Росія негативно оцінює зростання ролі НАТО в Чорному морі, у своїй практичній діяльності ЧФ Росії активно залучається до діяльності Альянсу, іноді навіть більшою мірою, ніж це роблять військово-морські сили України. Зокрема, Росія першою з країн-не членів НАТО приєдналася до операції НАТО «Активні зусилля» з перехвату нелегальних та небезпечних вантажів у Середземному морі.

Підсумовуючи, можна визначити такі пріоритети політики України щодо тимчасового перебування ЧФ РФ: **по-перше**, завершити юридичне оформлення перебування флоту на території України; **по-друге**, задіяти для вирішення проблем навігаційно-гідрографічного забезпечення плавання в територіальних водах України процедури, передбачені

Конвенцією ООН з морського права; **по-третє**, розглянути можливість передачі принаймні частини земель, які передаються в оренду ЧФ РФ, у комунальну власність Криму. Це зробить дії центральної та кримської влади щодо російської військової присутності узгодженішими.

Щодо системи попередження про ракетний напад і контролю космічного простору то, нинішній статус, умови обслуговування та порядок розрахунків за засоби СПРН і СККП визначаються Угодою між Урядом України та Урядом РФ про засоби систем попередження про ракетний напад і контролю космічного простору та двома додатками до неї від 28 лютого 1997 року. Ця угода була ратифікована Верховної Ради України і набула чинності 11 січня 2001 року.

Розробка Угоди про засоби СПРН і СККП між урядами України та Росії відбувалася майже паралельно у ті самі терміни, що і базових документів стосовно ЧФ РФ. Однак на відміну від останніх ця Угода втілює іншу модель використання Міністерством оборони Росії об'єктів на українській території.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України № 388-р від 6 вересня 2005 року українські об'єкти СПРН і СККП включені до складу Національного центру управління та випробувань космічних засобів Національного космічного агентства України (НКАУ) і організовані у два центри радіотехнічного спостереження – Західний (м. Мукачєво) та Південний (м. Севастополь). 26 лютого 2009 року, рівно о опівночі українські радіолокаційні станції в Севастополі та Мукачєві, які використовуються для попередження про ракетний напад, припинили інформувати Росію у зв'язку із закінченням дії міжурядової угоди.

Серед інших проблем співпраці двох країн залишається проблема статусу українських арсеналів, де за радянських часів зберігалася тактична ядерна та інша зброя. Тепер ця проблема вимагає вирішення.

Саме через поганий стан «звичайних» арсеналів проблема утилізації надлишкової кількості боєприпасів і ракет в Україні є гострою, а наслідки аварій останніх років – такими важкими. Прийнята постановою КМУ № 472 від 28 червня 1995 року Програма забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, баз і складів озброєння, ракет і боєприпасів Збройних Сил України на 1995-2015 роки хронічно не виконується через недофінансування [13].

Виходячи із зазначеного, актуальним є питання зміни статусу об'єктів «С» з метою їх використання як арсеналів звичайних

боєприпасів і ракет Збройних Сил України, узгодивши з Російською Федерацією механізми та процедури збереження її таємниць.

Поряд з названими проблемами українсько-російських взаємовідносин сьогодні на перше місце вийшли проблеми поставок з Росії енергоносіїв для України і країн Євросоюзу у 2009 році.

Крім того, Президент України Віктор Ющенко вважає, що газова криза виникла через геополітичні інтереси Росії, і назвав великою помилкою спробу обґрунтовувати ситуацію з поставками газу, яка виникла на початку січня, виключно комерційним або економічним конфліктом.

Що ж до народного бачення конфлікту, що виник, то, на думку українців, у загостренні газового конфлікту винні як Росія, так і Україна. Згідно із результатами опитування, більшість українців (35,9%) схильні вважати Україну та Росію рівною мірою винними у загостренні газового конфлікту. Водночас понад чверть опитаних (29,1%) вважає Україну винною у загостренні газового конфлікту, тоді як 27,3% українців покладає таку відповідальність на Росію. Зауважимо, що зазначені погляди вмотивовані регіональною приналежністю опитаних: переважна більшість респондентів зі Східної України звинувачує Україну у загостренні газового конфлікту, тоді як більшість опитаних із Західної України – Росію. Проте в цілому під час газового конфлікту більшість українців (63,1%) не змінили своє ставлення до Росії [15].

Газові суперечки між Росією та Україною завершилися підписанням угод, які регулюють постачання газу в Україну і розблокують транзит палива до Європи. Угоди матимуть довготерміновий характер і розраховані на 10 років. Один із принципових пунктів домовленостей – перехід з 1 січня 2009 року до європейського принципу формування ціни на газ. Відтепер вона буде залежати від вартості інших енергоносіїв на світових ринках і розраховуватиметься за формулою.

Прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко вважає, що ціна на газ для українських споживачів у 2009 році – суттєве досягнення переговорного процесу між Україною та Росією. «Те, що вдалося здобути, я вважаю це серйозним досягненням в переговорному процесі між Україною і Росією, серйозними поступками назустріч один одному», - підкреслила прем'єр-міністр [16].

Водночас Президент України Віктор Ющенко зазначив, що базові угоди між Росією та Україною щодо постачання газу є непростими. З його слів, ці угоди, за великим рахунком, не можна назвати

партнерськими. Однак, Президент підкреслив, що Україна буде виконувати їх. Юристи Президента України зробили висновок, що ряд положень контрактів надають ВАТ Газпром очевидні переваги, а НАК Нафтогаз України ставлять в явно несприятливе і залежне становище.

Газовий конфлікт України з Росією у 2008-2009 рр. завдав серйозного удару як по репутації Росії як надійного постачальника енергоресурсів, так і по Україні як транзитеру цих енергоресурсів.

Але загострення українсько-російських відносин після грузино-осетинського конфлікту досягло верхньої шкали «негативу» взаємовідносин на державному рівні. Ця тема залишається однією з найбільш обговорюваних у світових засобах масової інформації. Для України цей розвиток подій є особливо важливим і, можна сказати, особливо тривожним. Грузино-південноосетинський конфлікт, який дуже швидко став російсько-грузинським збройним конфліктом, поставив багато запитань і викликів як до системи міжнародного права, так і щодо майбутнього розкладу сил у Чорноморсько-Каспійському регіоні. Ця війна стала першою міждержавною війною, яка потрясла пострадянський простір.

Відомо, що Європейський Союз закликав Грузію та Росію вжити усіх заходів для недопущення ескалації конфлікту й відновлення взаємодовіри. «ЄС закликає усі сторони утримуватися від будь-яких кроків, що можуть посилити напруженість, і вжити заходів із відновлення довіри», – зазначено у заяві. ЄС підтвердив свої непорушні зобов'язання щодо суверенітету, незалежності й територіальної цілісності Грузії у рамках міжнародного визнання кордонів. На бік Грузії став Північноатлантичний альянс. «Країни НАТО вважають, що із зони конфлікту повинні бути виведені російські миротворчі сили», - заявили в НАТО [17].

Водночас лідери ЄС наголосили, що, враховуючи взаємозалежність Росії та ЄС, а також на тлі глобальних проблем, що стоять перед ними, не існує альтернативи для спільних відносин, ніж відносини на базі співпраці, довіри та діалогу, на підставі поваги верховенства права та принципів, визнаних Хартією ООН і ОБСЄ. «Ми не хочемо розривати партнерські відносини з Росією, - сказав Саркозі. - Ми недвозначно засуджуємо непропорційну реакцію росіян, але ми в Європі усвідомлюємо необхідність продовження діалогу з нашими російськими сусідами» [18].

Що стосується позиції України, то саме вона не підтримала рішення Росії про визнання незалежності Південної Осетії та Абхазії і наголошувала на непорушності міжнародного принципу збереження територіальної цілісності будь-якої держави. Про це заявив Президент України Віктор Ющенко. «Ми жалкуємо у зв'язку з прийняттям такого рішення. Для України воно неприйнятне, і тому ми не можемо підтримати цю позицію», – сказав Президент. Глава держави наголосив: Україна виходить із того, що забезпечення фундаментального міжнародного права на територіальну цілісність будь-якої країни є основою сучасної безпекової політики [19].

Виступаючи на центральному майдані Тбілісі на підтримку грузинського суверенітету, Президент України зазначив, що «Грузія - наш друг. Грузини - наші друзі. Сьогодні, тут, у найтяжчі часи для Грузії ми говоримо, що ви маєте право на свободу, право на незалежність» [20].

«Наша позиція збігається з позицією ЄС і світової спільноти – це абсолютно чітка підтримка суверенітету і територіальної цілісності Грузії!» - підкреслив заступник міністра закордонних справ України Костянтин Єлісеєв.

Разом з тим різною на події у Грузії була реакція українських політиків. «Треба діяти без подвійних стандартів – треба вчинити так само, як вчинив Захід у ставленні до проголошення незалежності Косово. Вважаю, що Україна повинна прийняти волевиявлення народів Південної Осетії та Абхазії і визнати їх незалежність», - заявив В.Янукович, лідер однієї із опозиційних партій України [21]. Директор Центру близькосхідних досліджень, експерт Альянсу «Майдан» І.Семиволос наголошував, що беззастережна підтримка Грузії Україною може спричинити різку реакцію Росії, зокрема, ускладнити газові переговори.

Ще одним приводом до загострення відносин стало те, що Україна також попередила Росію про небажаність участі кораблів Чорноморського флоту, що тимчасово дислоковані на території України у військовому конфлікті у Південній Осетії. З метою запобігти втягненню у збройний конфлікт Україна повідомляла, що залишатиме за собою право згідно норм міжнародного права і законодавства України заборонити повернення суден які брали участь у конфлікті в українські порти [22].

Крім того, 2 жовтня, прем'єр-міністр Російської Федерації, на спільній прес-конференції із прем'єр-міністром України в Москві,

безпідставно та упереджено звинуватив Україну в поставках «вооружений в зону конфлікта» і, що військова «техника могла быть поставлена в ходе самих боевых действий, и она управлялась специалистами из Украины». Спеціальна міжвідомча робоча група за участю представників керівництва відповідних органів виконавчої влади, спецслужб, при Апараті РНБО провела глибокий і всебічний аналіз всіх аспектів військово-технічного співробітництва з Грузією. Головний її висновок полягає в тому, що все військово-технічне співробітництво із Грузією Україна проводила у повній відповідності до норм міжнародних режимів експортного контролю та національного законодавства. Українські спецекоптортери не здійснювали в ході російсько-грузинського воєнного конфлікту експорт озброєнь до Грузії, ніколи не постачали товарів військового призначення під виглядом гуманітарного вантажу.» Саме такий висновок міститься на сайті офіційного Інтернет - представництва Президента України [23].

Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко зазначила: «Я впевнена, що останні твердження (про поставки озброєнь Грузії) не відповідають дійсності. Сьогодні ніякої поставки не здійснюється, і я думаю, що найближчим часом не буде в цьому жодної потреби» [24].

Багато експертів вважають, що російсько-грузинська війна серпня 2008 р. та чергова газова криза у відносинах Російської Федерації та України початку 2009 р. є взаємопов'язаними подіями – частинами загального плану щодо дестабілізації ситуації у регіоні, наполягаючи, що це є ланки одного ланцюга, щоб не допустити подальшої європейської та євроатлантичної інтеграції України та Грузії і демонстрації, в першу чергу Європейському Союзу, чий вплив у Чорноморському регіоні є основним.

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що можна зробити кілька висновків.

1. За півтора десятка років свого розвитку українсько-російські відносини були відзначені певними позитивними досягненнями, але й разом з тим виявили ряд суперечностей, які було важко подолати з огляду на їх історичну обумовленість та різницю у геополітичних орієнтаціях обох країн.

2. Протягом усього періоду розвитку українсько-російських відносин склалися декілька вузлів протиріч, які актуалізуються у відповідності до змін зовнішньополітичних реалій і внутрішньополітичної ситуації в державах. Україна не має чіткої стратегії відносин ані з Росією, ані із

зовнішнім світом у цілому. Конфронтація з Росією для України є також небажаною з огляду на внутрішньополітичну нестабільність української держави і нечітку позицію зарубіжних партнерів. Незахищеність північно-східних кордонів, значна взаємозалежність економічного життя країн регіону, ментальна спорідненість населення робить будь-які конфлікти вкрай небажаними. У ситуації, що складається в українсько-російських відносинах, необхідне прогнозувати наслідки та працювати на випередження, не допускаючи загострення взаємовідносин.

3. Несумісність українського та російського підходів до НАТО негативним чином впливає на характер українсько-російських відносин. Російська сторона інтерпретує євроатлантичну інтеграцію України як зраду. Тому її зовнішньополітична стратегія передбачає недопущення членства України в Альянсі. Після наступних хвиль розширення Європейського Союзу Україна опиниться затиснутою між ЄС з одного боку та інтеграційними утвореннями на пострадянському просторі на чолі з Росією - з другого. Тому дві найголовніші проблеми зовнішньоекономічної політики України – реалізація стратегії інтеграції в ЄС та інституціоналізація й стабілізація стосунків з Російською Федерацією - ще більше актуалізуються.

4. Головними проблемами у взаєминах між країнами, що залишилися після розпаду Радянського Союзу, є нерегульованість морської ділянки кордону, відсутність остаточної визначеності статусу та умов перебування Чорноморського флоту Росії на території України. На сьогодні проблема не стоїть настільки жорстко, однак із наближенням членства України в Північноатлантичному альянсі вона може набути нової якості. Отже, в майбутньому можна прогнозувати послаблення політичних контактів між державами.

5. Співпрацю України з Російською Федерацією визначають тепер і визначатимуть в майбутньому три головних чинники. **Перший** - динаміка двосторонньої торгівлі, **другий** - транспортування енергоносіїв територією України і **третій** - інтеграційні процеси на пострадянському просторі. Тому Україна насамперед має зосередити зусилля на вирішенні проблем двосторонніх відносин з Росією саме у цих напрямках.

Крім того, розвитку такого партнерства між Україною та Російською Федерацією сприятиме і традиційна близькість країн у

територіальному, економічному та історико-культурному плані, значний відсоток етнічних росіян серед населення України і українців в Росії, які прагнуть зберегти політичну близькість держав.

Список використаних джерел

1. Парахонський Б.О. Українсько-російські відносини: злети та падіння. - К.: Т-во «Знання» України, 2007. - 24 с.
2. Гальчинський А. С. Помаранчева революція і нова влада. - К.: Либідь, 2005. - 368 с.
3. Кирюхін О. Транскордонне співробітництво у російсько-українських відносинах // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: монографія / За ред. О. С. Власюка. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.
4. Надтока Г. Основні етапи та тенденції розвитку українсько-російських відносин 1991-2006 років // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: монографія / За ред. О. С. Власюка. – К.: НІСД, 2006. – 576с.
5. Вербинський В. В., Земляний М. Г. Російський фактор в євроінтеграційних енергетичних відносинах України //Стратегічна панорама. – 2004. - №1. – С.57 – 64.
6. Хомра О. У. Територіальна структура зовнішньої торгівлі України з Росією // Стратегічна панорама. – 2001. - №1-2. – С.127 – 134
7. Дубинин Ю. В. Как была заложена правовая основа российско-украинских отношений // Новая и новейшая история. – 2008. - № 3. – С.79 - 89.
8. Сидорук А. Велика шахівниця Збігнева Бжезинського. — Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3760/62447/>
9. Україна підписала в в Ашгабаті ряд поточних документів СНД. — Режим доступу: <http://www.glavport.net/lastnews.php?id=170257>
10. Геополітика: Україна в міжнародних відносинах. Проблема кордонів у СНД. — Режим доступу: <http://readbookz.com/book/183/6468.html>
11. Григорець Т. Основні етапи та тенденції розвитку українсько-російських відносин 1991 –2006 років. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon/09-2.pdf
12. Богінська І. Українсько-російські відносини в контексті євроатлантичного курсу України. — Режим доступу: http://www.intsecurity.dn.ua/stat/vestnik6-20_bog.php

13. Надтока Г. Російська військова присутність в Україні: шляхи вирішення існуючих проблем. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon/09-3.pdf
14. Притула В. Чи гарантує Чорноморський флот Росії безпеку України? — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/Article/1565421.html>
15. Клаунінг Н. Ставлення українців до газового конфлікту з Росією. — Режим доступу: <http://pr.meta.ua/read/4733>
16. Тимошенко Ю.: Українсько-російські газові переговори 2009 року - приклад того, як необхідно будувати міждержавні відносини. — Режим доступу: <http://www.tymoshenko.com.ua/ukr/news/first/6869/>
17. Грузія: НАТО потребує, чтобы российские миротворцы покинули Абхазию. — Режим доступу: http://www.gazeta.ru/news/lastnews/2008/04/28/n_1212632.shtml
18. Лесів К. Російсько-грузинська війна: на чийй стороні світова спільнота? — Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-266661.html>
19. Ющенко В. Україна не підтримує рішення Росії про визнання незалежності Південної Осетії та Абхазії. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>
20. Виступ Президента України Віктора Ющенка на центральному майдані Тбілісі на підтримку грузинського суверенітету. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/11699.html>
21. Україна підтримує рішення ЄС стосовно російсько-грузинського конфлікту та РФ. — Режим доступу: <http://www.newsru.ua/ukraine/02sep2008/sammit.html>
22. Україна погрожує заблокувати повернення російських кораблів до Севастополя. — Режим доступу: <http://novynar.com.ua/world/34306>
23. Заява щодо звинувачень України у нібито постачанні озброєнь до Грузії під час російсько-грузинського воєнного конфлікту. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/11699.html>
24. Тимошенко заспокоїла Путіна: Україна не продає зброю Саакашвілі. — Режим доступу: <http://pravda.com.ua/>

Исследованы основные проблемы в украинско-российских отношениях, в частности в плоскости границ, базирования Черноморского флота в Украине, оценок грузино-осетинского конфликта, проблематика транспортировки энергоносителей России странам ЕС.

Ключевые слова: проблемы территорий, аренда Черноморского флота, «газовое» противостояние, украинско-российские взаимоотношения.

Investigational basic problems in Ukrainian-Russian relations, in particular inplane scopes, basing of the black Sea fleet, in Ukraine, estimations gruzino-ossetic to the conflict, problematiku of transporting of power mediums of Russia to the countries of ES.

Keywords: problems of territories, lease of the black Sea fleet, «gas» opposition, Ukrainian-Russian relations.

В.БОНДАРЕНКО

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Визначено основні завдання та принципи у сфері державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції; охарактеризовано систему інститутів, що формують і реалізують державну політику у цій сфері; розкрито три виміри поняття «державне управління»; визначено критерії оцінки державного управління процесами євроатлантичної інтеграції України.

Ключові слова: державне управління, державна політика, процеси європейської та євроатлантичної інтеграції.

Актуальність дослідження. Визначення геополітичної моделі сучасної України на сучасному етапі її історичного розвитку потребує гармонійного врахування основних світових геополітичних тенденцій, зовнішніх та внутрішніх факторів, які суттєво впливають на процес реалізації національних інтересів України у геополітичному просторі Європи та всієї світової цивілізації.

Попри те, що хоча сьогодні, здається, вже не підлягає сумніву той факт, що Україна, виходячи з демократичного вибору й геополітичного

становища країни, достатньо чітко визначила за мету європейську та євроатлантичну інтеграцію України й закріпила відповідні положення законодавчо [1], їхня реалізація не видається ні простою, не швидкою, а передбачає довготривалу і багаторівневу роботу [2]. Окрім того, що поки що відсутні чіткі політичні рішення з боку Європейського Союзу і НАТО щодо прийому України до цих спільнот, серед факторів, що гальмують реалізацію європейського вибору України, можна назвати, перш за все, відсутність консенсусу щодо загального напрямку руху України (на Захід чи на Схід) серед політичної еліти і в суспільстві взагалі; нерозуміння сутності процесів європейської та євроатлантичної інтеграції державними службовцями та посадовими особами місцевого самоврядування, частиною військових і, як наслідок – відсутність широкої цивільної підтримки ідеї європейської та євроатлантичної інтеграції; недостатній кадровий потенціал для реалізації цілей і завдань євроінтеграційної політики; невизначеність позиції ЄС та НАТО щодо можливостей подальшого розширення; побоювання погіршення стосунків з Росією тощо.

Однак і за таких обставин в Україні реалізується стратегія послідовного розвитку та поглиблення співпраці з ЄС і НАТО, поступового приведення політичної, економічної, правової та військової систем держави у відповідність до європейських стандартів. Втім, сьогодні однією з найсуттєвіших причин повільного руху в бік Європейської Спільноти є розбалансованість механізмів координації процесів європейської та євроатлантичної інтеграції й відсутність концепції державного управління цими процесами взагалі – адже ключовим чинником реалізації державної політики взагалі й зокрема – євроінтеграційної політики, як свідчить досвід країн Центральної та Східної Європи, є система державного управління.

Аналіз наукових доробок. Теоретико-методологічною базою запропонованого дослідження стали законодавчі та нормативно-правові акти, що безпосередньо стосуються процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України та регулюють їх на сучасному етапі [1-6], розробки вітчизняних і зарубіжних науковців з питань

національної безпеки, державного управління тощо, які висвітлені на науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах [8-12]. Разом з тим, на сьогодні залишаються недостатньо розкритими питання адаптації українського терміну «державне управління» до його англійських аналогів, у зв'язку з чим виникають певні труднощі у формулюванні мети та завдань держави в здійсненні інтеграційних процесів, з чим також пов'язане нечітке визначення критеріїв їх оцінювання. Наше дослідження має на меті розкрити ці проблеми.

Мета дослідження: вироблення основних підходів до здійснення державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України. *Відповідно завданнями дослідження будуть:* визначити основні завдання та принципи у сфері державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції; охарактеризувати систему інститутів, що формують і реалізують державну політику у цій сфері; розкрити три виміри поняття «державне управління»; визначити критерії оцінки державного управління процесами євроатлантичної інтеграції України.

Виклад основного матеріалу. За досвідом країн Центральної та Східної Європи, які вже здобули членство чи готуються вступити до ЄС і НАТО, процеси інтеграції супроводжувалися інтенсивними системно-структурними змінами з метою прилаштувати країни соціалістичного табору до існування і функціонування у нових умовах. Наприклад, спеціально для країн колишнього соціалістичного табору у 1992 році вперше за всю історію існування ЄС було сформульовано вимоги до країн-кандидатів, відомі як «копенгагенські критерії» (демократизація суспільства, перехід до ринкової економіки, визнання нормативно-правової бази ЄС, її впровадження та дотримання), що закладають передумови членства в ЄС.

З часом стало зрозумілим, що для впровадження реформ і виконання копенгагенських критеріїв країнам-кандидатам бракувало інституційної спроможності та кадрового забезпечення. Таким чином, у 1995 році до копенгагенських додається ще мадрідський критерій,

сутність якого полягає в тому, що європейська інтеграція вимагає належного інституційного і кадрового забезпечення.

Підготовка до вступу країн постсоціалістичного простору, а також інституційні зміни напередодні найбільшого розширення європейського геополітичного та безпекового простору збагатили теорію і практику державного управління, що дозволило сформулювати європейські принципи державного управління та конкретні й чіткі вимоги до організації державного управління у державах-членах ЄС та країнах, які прагнуть членства.

Хоча на сьогоднішній день ці вимоги не набули характеру правових зобов'язань, їх можна розглядати як визнані принципи і стандарти державного управління, обов'язкові для впровадження і дотримання. Подальшого розвитку набуло поняття «європейського адміністративного простору» – середовища, в якому європейські держави можуть ефективно взаємодіяти і співпрацювати. Зокрема, європейський адміністративний простір спирається на:

- європейські принципи державного управління:
- відкритість і прозорість, активну участь громадян, підзвітність, результативність та узгодженість;
- єдині стандарти, наприклад, спільні цінності, які регулюють організацію державної служби:
 - неупередженість і добросовісність державних службовців, професійність і політична нейтральність державної служби;
 - спільні норми і принципи адміністративного права:
 - право бути вислуханим у процесі адміністративного провадження та прийняття рішення;
 - право на дієву систему державного управління, здатну ефективно реалізувати законодавство Співтовариства;
 - зобов'язання органів державної влади діяти відповідно до покладених на них завдань;
 - обґрунтованість і доцільність адміністративних рішень;
 - своєчасність дій та рішень державних органів;
 - нагляд за функціонуванням адміністрації та право оскарження адміністративних рішень у суді;
 - можливість призупинення або скасування неправомірного адміністративного рішення або невикористаних заходів;

- відповідальність держави за неправомірні адміністративні дії та інше;
- схожі процедури і механізми координації політики, вироблення та впровадження урядових рішень:
 - консультації з громадськістю та зацікавленими сторонами у процесі прийняття рішення;
 - створення центру координації політики європейської інтеграції в уряді;
 - створення міжвідомчих робочих груп для опрацювання національної позиції і вироблення стратегії поведінки у Брюсселі;
 - регулярні зустрічі міністрів або керівників державних служб країн-членів ЄС.

Як свідчить досвід підготовки до вступу країн постсоціалістичного табору, реформовані системи державного управління виступають каталізаторами європейської інтеграції. Використання їх досвіду допоможе Українській державі прискорити та активізувати євроінтеграційні процеси і реалізувати свої євроінтеграційні прагнення.

В кожній державі існує система інститутів, що формують і реалізують політику. Під інститутом державної політики ми в такому випадку розуміємо організовану систему, що поєднує значимі норми, установки і процедури, які задовольняють основним потребам суспільства, зокрема в обраній сфері діяльності. Цілеспрямований розвиток системи інститутів, що формують і забезпечують реалізацію політики, у свою чергу також є певною інституціональною політикою.

Серед засобів реалізації політики найважливішим є влада, тобто право і можливість приймати управлінські рішення, визначати дії організацій та людей для досягнення поставлених цілей, що виступає як система владних повноважень з реалізації моделі політики. Влада організує суспільство на досягнення сформульованих цілей та завдань, використовуючи фінансові, матеріальні, кадрові та інші ресурси.

Важливим чинником реалізації політики є політична культура, що характеризує здатність організацій та людей здійснювати політичне

життя відповідно до норм і досягнень науки, моралі. Кожна політика характеризується тим чи іншим рівнем та типом політичної культури, орієнтиром на ті чи інші наукові концепції і суспільні цінності. Проблема формування політичної культури в Україні залишається досить актуальною, особливо у сфері державного управління, де вона є складовою частиною професійної підготовки державних службовців.

Під державною політикою (напрямом державної політики) будемо розуміти дії (чи бездіяльність) системи органів державної влади згідно з наперед визначеними цілями, напрямками і принципами у відповідній галузі державного управління [7]. Якщо взяти до уваги це визначення державної політики, розробку останньої в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України можна представити у вигляді послідовних взаємопов'язаних етапів, а саме:

- визначення мети та головних цілей державної євроінтеграційної політики, її пріоритетів, виходячи з стратегії, програм і планів розвитку держави;
- розроблення комплексу заходів з реалізації пріоритетних напрямів інтеграції;
- експертиза заходів з питань інтеграції;
- з'ясування умов та обмежень, включаючи ресурсні обмеження, за яких буде реалізовуватися інтеграційна політика;
- прийняття рішення щодо виконання заходів з питань інтеграції;
- вибір відповідних засобів, інструментів і дій у межах обраної політики і практична реалізація затверджених заходів;
- контроль за реалізацією затверджених заходів і надання допомоги;
- оцінка результативності проведених інтеграційних заходів і виявлення та діагностування проблем в межах реалізації обраної політики.

У цьому разі, одне з головних завдань вищого керівництва держави – досягати максимальної ефективності євроінтеграційної політики при мінімумі затрат і мінімізації збитків та загроз національним інтересам.

Державне управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції дуже часто розглядають у вузькому розумінні терміну – як

вироблення, впровадження, координацію, моніторинг та оцінювання урядової інтеграційної політики.

Разом з тим, євроінтеграція стосується майже всіх сфер життєдіяльності країни – суспільно-політичного життя; соціально-економічних перетворень; технічних, технологічних і виробничих стандартів; громадянського суспільства; оборони й військово-промислового комплексу тощо. Як свідчить досвід країн-кандидатів, процеси євроінтеграції супроводжуються пристосуванням національних систем планування, управління та контролю до процедурних вимог і правил Європейського Союзу; удосконаленням системи комунікації і координації всередині уряду та створенням ефективних інституційних механізмів для здійснення співробітництва з органами ЄС та державами-членами; реструктуризацією органів державної влади, розвитком їх адміністративної спроможності. Крім того, у галузі співробітництва та майбутнього приєднання до Євроатлантичного альянсу країни-кандидати мали виконати низку вимог суто військового характеру, зокрема – перехід на відповідні стандарти озброєння та облаштування своїх збройних сил.

У цьому зв'язку варто зупинитися на доцільній трансформації (удосконаленні) ролі і місці складових системи державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції:

по-перше, необхідно посилити ефективність контролю за діяльністю українських учасників і суб'єктів співробітництва з точки зору ненанесення (попередження) збитку забезпеченню національної безпеки держави;

по-друге, вище керівництво держави, виходячи із реальних загроз національним інтересам і можливостей держави, визначає пріоритетні напрями співробітництва із європейськими структурами політичної системи, ринкової економіки, регіональної і міжнародної безпеки;

по-третє, обов'язковою є всебічна експертиза комплексу інтеграційних заходів;

по-четверте, має бути обов'язкова оцінка результативності проведених інтеграційних заходів за визначеними критеріями (або за інтегральним показником).

При цьому система державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції повинна функціонувати за такими загальноприйнятими принципами співробітництва, як:

забезпечення пріоритетності національних інтересів України у співробітництві із структурами ринкової економіки та міжнародної безпеки;

спрямування політичних та економічних наслідків співпраці для зміцнення стратегічного положення України;

дотримання міжнародних договорів і міжнародних зобов'язань України тощо.

Зокрема, стратегія підключення України до світової економіки повинна орієнтуватися на ті країни, що прагнуть до співробітництва з нею на взаємовигідних умовах. Перш за все – це географічні сусіди, що, з огляду на власну безпеку, зацікавлені в збереженні стабільності і територіальної цілісності України. Як показує практика, Україна має великі потенційні можливості щодо налагодження контактів у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, встановлення необхідної взаємодії між учасниками цього процесу. При цьому головними критеріями такого співробітництва повинні стати, в першу чергу, політична та економічна доцільність, реальність і конкретність.

Поряд з тим, на сьогоднішній день основним показником ефективності міжнародної співпраці у більшості складових системи державного управління України вважають кількість заходів, проведених за визначений проміжок часу, наприклад, за рік. Заходи плануються здебільшого без врахування їх впливу на ефективність реалізації національних інтересів України. Більшість заходів реалізуються без попереднього оцінювання можливих ризиків та негативних наслідків прояву у політичній, економічній, військовій та інших сферах. Відкритість цих заходів зводиться, як правило, до висвітлення у засобах масової інформації як події, без економічних, насамперед, оцінок.

Хоча наперед зрозуміло, що правильно організоване співробітництво із структурами європейської ринкової економіки та міжнародної безпеки вигідне і корисне для України. Водночас воно не може бути безконфліктним і безпроблемним, оскільки кожна країна-учасниця цього процесу має власні національні інтереси. Співробітництво на загальноприйнятих принципах зовсім не означає відмови від твердої політики відстоювання власних національних інтересів. У будь-якому випадку слід дотримуватися принципу: "інтереси України над усе".

Втім, цей підхід не виключає усвідомлення, що європейська інтеграція супроводжується процесами європеїзації державного управління – впливом ЄС на структури, інституції і національну державну політику та пристосуванням національних норм, стандартів, правил і процедур до формальних чи неформальних стандартів ЄС, які охоплюють різні сфери: право, економіку, політичні системи, охорону навколишнього середовища, організацію державної цивільної та військової служби, процеси прийняття рішень і вироблення державної політики. Унаслідок процесів євроінтеграції і європеїзації утворюється середовище, в якому держави-члени ЄС можуть ефективно взаємодіяти і співпрацювати – Європейський адміністративний простір, що спирається, як вже зазначалося, на європейські принципи державного управління; єдині норми і принципи адміністративного права; спільні цінності та єдині стандарти організації державної служби; схожі процедури і механізми координації політики, вироблення та впровадження урядових рішень. Загальновизнаним в Європейському Союзі стає поняття європейського врядування (European governance) –

багаторівневе управління у багатовекторній системі, що складається з європейських інституцій і національних органів влади, охоплює місцеве самоврядування і громадянське суспільство, залучає до процесів прийняття рішень міжнародних експертів та лобістів.

Зважаючи на викладене вище, варто відійти від вузького розуміння управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції й застосувати «широкий» погляд на державне управління цими процесами як активні заходи влади, спрямовані на реформування системи державного управління, її європеїзацію, пристосування до функціонування в Європейському адміністративному просторі.

В європейському дискурсі поняття «державне управління» охоплює три виміри, яким відповідають три англомовних терміни: *governance* – врядування, *management* - менеджмент та *administration* – адміністрування.

Врядування – визначення загального курсу розвитку держави, цілей політики на найближчий період; встановлення пріоритетів та вироблення моделі й механізмів координації політики; визначення інституцій, що мають відігравати провідну роль в інтеграційних процесах, а також основних стейкхолдерів (зацікавлених сторін) і партнерів; а головне – це вироблення політичного консенсусу, досягнення суспільної згоди.

Менеджмент – реалізація стратегій і досягнення визначених цілей. Тут завдання полягає в тому, щоб, спираючись на існуючу інституційну систему, використовуючи та удосконалюючи наявні механізми координації та співробітництва, обрати найкращі інструменти реалізації інтеграційної політики, мобілізувати ресурси, в тому числі людські, визначити ключових виконавців, знайти шляхи забезпечення потреб тощо.

Тут слід зазначити, що в сучасних умовах європейської інтеграції України, щоб реалізувати єдину урядову стратегію, керівникам окремих міністерств і відомств слід прийняти спільні пріоритети, визнати спільні

параметри діяльності, намагатися уникати неузгодженостей, бути готовим до переговорів у разі конфліктних політик, шукати згоди та врегулювання конфліктів, спиратися на механізм посередництва, постійно обмінюватися інформацією та не припиняти процесу консультацій.

Адміністрування – налагодження внутрішньоінституційних процедур і процесів, які сприятимуть безперебійному функціонуванню інституцій та їхніх підрозділів: виконанню функціональних обов'язків державними службовцями; запровадженню належного планування, звітності, контролю та оцінювання; удосконаленню процесів обігу інформації та комунікації тощо. Адміністрування також стосується правил і процедур міжінституційної співпраці: адже посередництво, переговори між різними відомствами, пошуки консенсусу, врегулювання конфліктів, консультації з іншими міністерствами, організація обміну інформацією з зацікавленими сторонами і налагодження зворотного зв'язку – все це вимагає певних процедур і правил.

Ці виміри державного управління теоретично можна розглядати окремо один від одного. Проте ефективність системи державного управління, послідовність, гармонійність та узгодженість державної політики можливі лише за умови, коли всі три виміри послідовно, гармонійно й узгоджено взаємопов'язані один з одним – жоден не працює ефективно без двох інших. У цьому випадку таке поняття, як *інтегроване державне управління (joined up government)*, працює в синергетичному режимі, який вкрай необхідний для ефективної координації та дієвої реалізації державної політики, особливо таких її пріоритетних напрямів, як європейська та євроатлантична інтеграція.

Що ж до питання про особливості євроатлантичної інтеграції, яку ми розглядаємо звичайно як важливу складову загального євроінтеграційного процесу, то, враховуючи той факт, що приєднання до Альянсу – шлях складний і довготривалий, який передбачає кілька перехідних етапів, до того ж – за процедурою, визначеною самим НАТО, і залежить від того, наскільки ефективно Україна буде рухатися до

європейських стандартів, важливу роль як у формуванні, так і у реалізації державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції повинна мати *експертиза*. Причому її слід реалізовувати в найширшому розумінні з залученням як фахівців, науковців, експертів так і широкого кола неурядових організацій і суспільства.

Оскільки провідну роль як у формуванні, так і в реалізації державної політики відіграє формування необхідних для цього ресурсів, державна політика не може бути декларативною, не забезпеченою достатніми для її здійснення ресурсами. До ресурсів державної політики необхідно включати не тільки кадрові, фінансові та матеріально-технічні, а й організаційні, інформаційні, методичні, інструментально-технологічні ресурси. Тому важливою складовою алгоритму державного управління у сфері євроатлантичної інтеграції України є *контроль* за реалізацією затверджених заходів і надання допомоги відповідним структурам (силам і засобам). Тим більше варто зазначити що, як свідчить практика, Україна рухається до європейських стандартів, образно кажучи, на різних швидкостях. Наприклад, найбільш значущі результати наближення до стандартів НАТО зараз спостерігаються в оборонному секторі, на жаль, у значно гіршому стані перебуває ефективність економіки. Безсумнівно, в Україні поліпшилися справи зі свободою слова, але досі існує багато проблем у сфері верховенства права. Тому саме контроль за реалізацією затверджених заходів повинен забезпечувати вирівнювання руху України до європейських стандартів.

Для запровадження ефективної державної політики дуже важливо ще на стадії формування передбачити основні критерії *оцінки* її ефективності. Це найбільш складне питання тому, що в державі немає досвіду оцінювання ефективності державної політики взагалі, а не тільки політики європейської та євроатлантичної інтеграції. Державна політика має акцентувати увагу на економічному, соціальному, організаційному, інноваційному та інших аспектах. Враховуючи складність цього питання та ще далеко не повну визначеність головних цілей євроінтеграційних процесів (хоча б внаслідок різних підходів влади та опозиції до багатьох складових цієї проблеми) доцільно в якості критеріїв оцінювання взяти насамперед проголошені в Плані дій Україна – НАТО принципи, тим більше, що вони чітко прив'язані до певних визначених цілей. Крім того, необхідно обов'язково впровадити

прогнозування можливих негативних наслідків реалізації зазначеного політичного курсу у політичній, економічній, військовій, інформаційній та інших сферах.

Якщо ефективність державного управління процесами євроатлантичної інтеграції України не досягає необхідного значення (рівня), потрібно обирати іншу стратегію дій.

Враховуючи викладене, можна зробити такі висновки.

По-перше, неможливо розробляти інтеграційну стратегію дій без попереднього визначення пріоритетів розвитку держави, без встановлення конкретних обмежень і орієнтирів (чисельності сил та засобів, обсягів фінансування), без оцінки спроможності наявних сил та засобів виконувати покладені на них функції (не загалом, а конкретних сил і конкретних функцій), без оцінки загроз та їх рівня тощо.

По-друге, під час реформування (адаптування або приведення системи державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції у збалансоване положення) постає проблема вибору з кількох альтернативних рішень. На найвищому політичному рівні вибір полягає у визначенні пріоритетів і стратегічних цілей держави, можливих союзників і стратегічних партнерів, напрямів і глибини співробітництва з міжнародними організаціями, обсягів бюджетного фінансування і матеріально-технічного забезпечення цього співробітництва.

По-третє, процес державного управління механізмами європейської та євроатлантичної інтеграції України має ітераційний характер. Він передбачає зворотні зв'язки для внесення коректив, якщо в рамках визначених обмежень не вдається забезпечити потрібну ефективність системи державного управління цими процесами. Коригування може відбуватися також на різних рівнях.

На рівні виконавчих органів здійснюється пошук більш ефективних варіантів розвитку сил та засобів (нові пропозиції щодо структури, чисельності, схеми взаємодії, способів підготовки тощо). Баланс між бажаним і наявним можна відновити впровадженням нових принципів, пріоритетів державної політики, корекцією обмежень на обсяги фінансування тощо.

Якщо і це не забезпечує реалізацію національних інтересів, тоді на найвищому політичному рівні можуть прийматися рішення щодо зміни стратегічних цілей і пріоритетів розвитку держави. Хоча, як правило, такий зворотній зв'язок «спрацьовує» рідко – лише на етапах глибокої трансформації суспільства, у випадку війни або кардинальних змін міжнародної обстановки.

По-четверте. Оцінка спроможності сил і засобів системи державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції виконувати функції і завдання за призначенням, оцінка ризику і можливих наслідків їх невиконання, вибір однієї із кількох альтернатив, обґрунтування тих чи інших змін – усі ці дії передбачають обов'язкове проведення розрахунків. Це не означає, що виключаються якісні оцінки й обґрунтовуються очевидні речі. Суть полягає в тому, що державна політика інтеграції не може ґрунтуватися на вербальних (усних) оцінках кількох експертів. Надто високою є ціна помилкових рішень – ось чому керівники держави не повинні визначати нереальних термінів приєднання (входження) до певних міжнародних структур.

Напрями подальших розвідок. Підсумовуючи викладене, необхідно підкреслити те, що досягнення поставлених цілей у сфері забезпечення національних інтересів України практично неможливо без розробки і послідовного проведення єдиної гнучкої державної політики, в тому числі і у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, без створення і впровадження в життя єдиної системи взаємоузгоджених і всебічно

зважених заходів економічного, політичного й організаційного характеру, адекватних викликам щодо життєво важливих інтересів України. В цьому напрямі і повинні проводитися подальші наукові дослідження.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про основи національної безпеки України” : за станом на 14 січ. 2006 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Урядовий кур’єр. – 2003. – 30 лип. – С. 1-5.

2. Універсал національної єдності [Електронний ресурс] // Офіційне Інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/done_img/files/universal0308.html.

3. Указ Президента України “Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу” : за станом на 5 лип. 2003 р. / Президент України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 1998. – 02.07. – № 24. – С. 3.

4. Указ Президента України “Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу” : за станом на 14 груд. 2004 р. / Президент України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2000. – 13.10. – № 39. – С. 2.

5. Указ Президента України “Про державні програми з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки” : за станом на 13 груд. 2003 р. / Президент України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2004. – 02.01. – № 51. – Т. 1. – С. 74.

6. План дій Україна – НАТО : за станом на 22 лис. 2002 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/1709.htm>.

7. Державне управління : словник-довідник / [уклад. Бакуменко В. та ін.] ; за заг. ред. В. Князева, В. Бакуменка. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с. – Бібліогр. : с. 222-225.

8. Актуальні проблеми інтеграції України в НАТО : громадська думка та експертні оцінки : [зб. наук.-анал. матеріалів / голов. ред. В.П. Горбулін]. – К. : ДП “Євроатлантикінформ”, 2005. – Вип.4. – (Серія: «Дослідження і розробки у сфері євроатлантичної інтеграції України»). Ч. 1. – 2005. – 224 с.; Ч. 2. – 2005. – 206 с.

9. Актуальні питання євроатлантичної інтеграції України : [зб. наук. праць / голов. ред. В.П. Горбулін]. – К. : ДП “Євроатлантикінформ”, 2005. – Вип.6. – 364 с.

10. Богданович В. Ю. Воєнна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення : [монографія] / В. Ю. Богданович. – К. : Тираж, 2003. – 322 с.

11. Горбулін В. П. Стратегія взаємовідносин України з НАТО : ретроспективний огляд / В. П. Горбулін // Україна – НАТО. – 2004. – №1. – С. 5-11.

12. Імплементация державних рішень з проблем євроатлантичної інтеграції України : матеріали міжнар. конф. (Київ, 27 лют. 2003 р.) / Нац. інст. проблем міжн. безпеки, Женевський центр демократичного контролю над збройними силами. – К. : НІПМБ, DCAF. – 240 с.

Определены основные задания и принципы в сфере государственного управления процессами европейской и евроатлантической интеграции; охарактеризована система институтов, которые формируют и реализуют государственную политику в этой сфере; раскрыты три измерения понятия «государственное управление»; определены критерии оценки государственного управления процессами евроатлантической интеграции Украины.

Ключевые слова: государственное управление, государственная политика, процессы европейской и евроатлантической интеграции.

The main objectives and principles in the sphere of public administration by processes of European and Euro-Atlantic integration determined, characterized the institutions system, which shape and implement public policy in this sphere; solved three dimensional concept of «public administration»; defined the criteria for valuating the public administration by processes of Euro-Atlantic integrations of Ukraine.

Key words: public administration, public policy, processes of European and Euro-Atlantic integrations.

Л.ЗАГАЙНОВА,

О.РУДЕНКО

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ НАУКОВІ РОЗВІДКИ

У статті розглядається досвід державного управління країн-членів ЄС та НАТО в економічній, військовій та соціальній сферах, якій може бути використаний Україною в процесах інтеграції до світового співтовариства. В статті проаналізовано наукові публікації з питань європейської та євроатлантичної інтеграції в державному управлінні та політичних науках.

Ключові слова: європейська, євроатлантична інтеграція, моніторинговий аналіз, наукові розробки, експертна оцінка, державне управління, політичні науки, державна політика.

Актуальність запропонованого дослідження зумовлена об'єктивною необхідністю розкриття в історичній ретроспективі складного і багатогранного процесу розвитку системи державного врядування в аспекті інтеграційних світових тенденцій і можливістю на цій основі визначати основні шляхи, форми вдосконалення державотворення на сучасному етапі розвитку України. В умовах розвитку Української держави в напрямі інтеграції її в Європейський Союз та НАТО суспільство не влаштовує існуючий рівень системи державного управління. Державне управління сьогодні в Україні являє собою складне, суперечливе явище з багатьма бюрократичними деформаціями, воно не повною мірою відповідає на виклики сучасності і має ряд істотних вад. Крім того, відсутність досліджень і розробок щодо існуючої наукової бази, а головним чином узагальнених праць,

присвячених питанням розвитку системи державного управління в контексті адаптації його до європейських стандартів стало головним аргументом при визначенні мети і концепції дослідження.

Аналіз наукових джерел. В Україні питання європейської та євроатлантичної інтеграції, а також загалом глобалізаційних процесів вже досить довгий час є предметом ґрунтовних досліджень як окремих науковців, науково-дослідних інституцій (Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України, Національний інститут стратегічних досліджень, Національний інститут проблем міжнародної безпеки, Інститут проблем національної безпеки тощо), державних установ, міністерств, відомств, а також громадських організацій. Питання, що розкриваються в численних наукових доробках, висвітлюють практично весь спектр основних проблем, які виникають в процесі здійснення європейської та євроатлантичної інтеграції держави. Разом з тим, на сьогодні не існує єдиного комплексного наукового дослідження, яке б розкривало в одній роботі у вигляді систематизованого каталогу всі питання управління процесами інтеграції. Стаття, що пропонується, має на меті заповнити цю прогалину.

Метою дослідження є вироблення концептуального підходу до визначення основних напрямів наукових досліджень з питань європейської та євроатлантичної інтеграції в галузі державного управління. *Відповідно завданнями дослідження* є: визначити перспективні напрями наукових досліджень з державного управління в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції та їх змісту; з'ясувати основні аспекти державного управління в контексті Європейських співтовариств та ЄС; розглянути основні питання щодо взаємодії держави та громадянського суспільства; визначити наукову орієнтацію досліджень з питань європейської та євроатлантичної інтеграції в галузі політичних наук; окреслити наукові напрями та питання європейської та євроатлантичної інтеграції, що є найбільш нерозкритими в літературі.

Виклад основного матеріалу. Глибокі перетворення в усіх сферах суспільного життя, подальша демократизація суспільства, національне відродження України зумовили необхідність докорінного перегляду підходів до державного управління. Побудова незалежної демократичної держави та світові інтеграційні процеси потребують створення якісно нової системи управління, враховуючи як реалії сучасного життя і перспективи соціально-економічного розвитку, так і досвід управління в розвинутих країнах світу та вітчизняний історичний досвід. Завдання виняткової ваги для України – безумовне забезпечення курсу європейської та євроатлантичної інтеграції, утвердження і наповнення реальним змістом статусу України як регіонального лідера [1]. Отже, моніторинговий аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень і розробок щодо європейської та євроатлантичної інтеграції в галузі державного управління є досить актуальним в сучасних умовах розвитку України.

Проведення експертного аналізу наукових досліджень і розробок в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України в галузі державного управління та політичних наук дають можливість перш за все органам державної влади отримати відповідь на гострі питання суспільства щодо місця і ролі держави у глобальних процесах інтеграції. Розроблення концепції спрямування та мети і механізмів впровадження інтеграційного курсу України дадуть змогу керівництву держави приймати науково обґрунтовані стратегічні рішення з урахуванням громадської думки широких верств населення, своєчасно корегувати програми заходів, спрямованих на досягнення поставленої мети.

За результатами аналізу наукових джерел та розробок [2] з актуальних питань європейської та євроатлантичної інтеграції можемо визначити такі перспективні напрями досліджень:

- нормативно-правові акти та інші документи вищих органів державної влади України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції;
- фундаментальні наукові дослідження і розробки в галузі державного управління (вітчизняні та зарубіжні видання);

- державна кадрова політика, підготовка кадрів, стандарти державної служби; взаємодія держави та громадянського суспільства в контексті євроінтеграційної політики;

- євроатлантичний альянс та Україна: співпраця, досвід країн – членів ЄС; науково-технічне позиціонування України в світі;

- суб'єкти світового співтовариства і Україна в контексті європейської інтеграції й співробітництва (вітчизняні та зарубіжні наукові дослідження і розробки в галузі політичних наук); проблеми інтеграції України в НАТО.

Зазначені напрями найбільш повно розкривають:

- закономірності, особливості та тенденції розвитку концептуальних засад системної інтеграції України до Європейського Союзу та НАТО;

- перспективні напрями наукових досліджень і розробок щодо європейської і євроатлантичної інтеграції в галузі державного управління та політичних наук;

- необхідність здійснення науково-аналітичного супроводу процесів європейської і євроатлантичної інтеграції України, координації дій органів державного управління в сучасних умовах політичного реформування при вирішенні проблемних ситуацій та прийнятті інтегрованих управлінських рішень.

Отже, реалізація державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України, необхідність широкої і постійної громадської підтримки цієї політики, створення передумов для поглиблення та розширення відносин України з ЄС та НАТО зумовлює необхідність науково-аналітичного супроводу цих процесів та формування кадрового потенціалу державного управління в галузі європейської та євроатлантичної інтеграції.

Ефективність дій системи державного управління передусім залежить від обсягу наукової і практичної інформації, якості її аналізу, загального рівня розвитку наукових основ управління, і передбачає широке використання наукового обґрунтування при прийнятті державно-управлінських рішень з питань подальшого розвитку. Вирішення важливих питань щодо здійснення європейської та євроатлантичної інтеграції України неможливо без врахування

закономірностей в глобальному інтеграційному процесі. Наукові дослідження дозволяють розробити моделі координації дій України з країнами різних союзів і співдружностей, що відіграє важливу роль при вирішенні питань щодо стратегічного планування політики держави.

Аналіз літератури щодо європейської та євроатлантичної інтеграції в галузі державного управління та політичних наук за останні 15 років дає можливість розглядати загальні питання щодо закономірностей розвитку країн з різним економічним потенціалом і рівнем життя в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції. Безперечно, законодавство України має бути здатним відповідати європейському законодавству, що треба спрямувати суспільство на дотримання європейських цінностей, забезпечити паритет України в співдружності країн ЄС. По багатьох правових напрямках уже розроблені механізми трансформації законодавства України та прийняті політичні рішення, що відбито у нормативно-правових актах та інших документах вищих органів державної влади України за період 1991-2006 рр., які стосуються внесення суттєвих корективів та нових підходів у суспільно-трансформаційному процесі інтеграції держави. Серед них загальні нормативно-правові акти щодо міжнародної діяльності України, перелік міжнародних договорів у сфері євроатлантичної інтеграції, зокрема двосторонні та багатосторонні договори Україна-НАТО, нормативні акти, що становлять стратегічну базу процесу євроатлантичної інтеграції, Плани Україна-НАТО, програми співробітництва Україна-НАТО, участь України в миротворчій діяльності НАТО, питання освіти і науки у сфері євроатлантичної інтеграції.

У Посланні Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році" [3] зусилля органів державної влади щодо нормотворчої діяльності спрямовані на подальший розвиток і забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію України.

Моніторинговий аналіз зазначених публікацій комплексно

висвітлює різні аспекти державного управління в контексті Європейських співтовариств та ЄС, зокрема:

- динаміку та соціально-історичні детермінанти утворення, розвитку та функціонування ЄС на сучасному етапі, а також принципи нормативного регламентування;
- суть системи державного управління України, її особливості, фактори, що вплинули на її формування, особливі риси;
- загально-правові тенденції та національні відмінності його генези як частини світової інтеграційної системи.

Дещо менше уваги в розглянутих дослідженнях приділено:

- конституційно-правовим проблемам трансформації форми правління в Україні за умови європейської інтеграції;
- типології територіального розвитку в контексті проблем регіональної політики;
- взаємодії регіональних владних структур у вирішенні проблем, які постануть у процесі інтеграції, зокрема зайнятості населення та управління економічним розвитком регіону тощо.

Отже, проаналізована література показує можливості використання для дієвого виконання завдань та функцій демократичної, соціальної, правової держави, повноцінного задоволення потреб і очікувань громадян через виконання владних функцій вищими державними службовцями. В цьому контексті заслуговує на увагу європейський вибір України та досвід реалізації державної політики у галузі освіти у Польщі, Австрії, Німеччині та інших країнах Європейського Союзу.

У наукових публікаціях щодо взаємодії держави та громадянського суспільства виокремлено основні аспекти європейської та євроатлантичної інтеграції щодо розвитку громадянського суспільства, виявлено риси суспільної свідомості, котрі впливають на ставлення населення України до євроатлантичної інтеграції, а також наведено чинники, що зумовлюють динаміку цього ставлення, розкрито зміст, мету, принципи, конституційно-правові засади державної політики України у цій сфері в контексті європейської інтеграції. Досить детально аналізуються:

- досвід набуття членства в НАТО країн останньої, третьої хвилі розширення Північноатлантичного альянсу;
- принципи, методи, моделі та механізми формування та реалізації державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції;
- концептуальні підходи до членства України в НАТО, наведено пропозиції до проекту Плану дій Україна – НАТО;
- нормативно-правові та програмні документи щодо співробітництва з Альянсом;
- проблеми і перспективи розвитку українського оборонно-промислового комплексу та обороноздатності України після вступу до ЄС та НАТО.

Особливої уваги заслуговує проблема місця і ролі України у взаємодії з різними міждержавними угрупованнями в контексті євроатлантичної інтеграції України, розкриття якої в повній мірі завжди буде актуальним.

Загалом у вітчизняних та зарубіжних виданнях проаналізовано проблеми створення системи міжнародної безпеки, етапи міжнародної інтеграції, фактори, що сприяють і заважають їй; методологічні підходи до оцінки та моделювання ризиків і загроз у сферах національної безпеки країн-членів НАТО, СНД, України в контексті євроатлантичної інтеграції; політику запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій природного, техногенного і воєнного характеру.

Наукові дослідження українських та іноземних фахівців з питань європейської та євроатлантичної інтеграції в галузі політичних наук здебільшого орієнтовані на здійснення науково-аналітичного забезпечення політичного та адміністративного реформування і підвищення ефективності державної політики щодо розвитку інтеграційних процесів. Актуальність цих досліджень обумовлена тим, що події останнього часу першочергово ставлять на порядок денний необхідність формування і розвитку стратегічної спроможності і концепції спрямованості політики держави.

Політична наука комплексно й багатопланово розкриває зміст базових понять функціонування Європейського Союзу:

- розглядає історію та сучасність європейської інтеграції;
- розкриває сутність соціальної, економічної, спільної сільськогосподарської, регіональної, молодіжної, освітньої, наукової та культурної політики ЄС;

- висвітлює витoki й еволюцію ідей та концепцій єдиної Європи;
- ґрунтовно аналізує концептуально-теоретичні підходи до шляхів розвитку європейської інтеграції, а також сучасних моделей та концепцій політичної аналітики.

На сучасному етапі вітчизняного державотворчого процесу для України як ніколи гостро стоїть питання реалізації власної місії, консолідації багатоетнічної та поліконфесійної нації та формування реалістичної власної стратегії розвитку. Політичне керівництво держави визначає першочергове завдання у проведенні системи фундаментальних інфраструктурних реформ для творення України як суверенної держави, життя якої визначається європейськими цивілізаційними координатами, а розвиток починається від соціально-економічної периферії до базових питань центральної влади. Головна увага у дослідженнях такого спрямування звертається на:

- сутність геополітики, яка за умов розбудови незалежної України набуває особливо важливого теоретичного та практичного значення;
- процеси євроінтеграції України, що стосуються європейського вибору української держави на сучасному етапі розвитку;
- проблеми розвитку загальноєвропейського політичного процесу, формування європейського вектору української геополітики, інтеграції України в європейські структури;
- необхідність проведення власного геополітичного курсу України тощо.

Особливість для України нинішнього етапу загальноєвропейського процесу полягає в тому, що наша держава є незалежним активним суб'єктом міжнародної політики, яка вступає в політичні стосунки перш за все з Європою, Російською Федерацією та найближчими сусідами, чим визначається місце України в системі євроінтеграційних відносин. Низка сучасних публікацій визначає параметри й вектор загальноцивілізаційного розвитку людства, у відповідності до яких держави і народи, здобувши суверенітет після розвалу радянської імперії, можуть досягти успіху й процвітання та ігнорування яких веде до стагнації і соціальних конфліктів. Відповідно в таких публікаціях робиться наголос на ролі й місці цивілізаційних факторів у європейських інтеграційних процесах, особливо починаючи з 1990-х рр., впливі парадигм "європейської ідентичності" та "європейських

цінностей” на політику країн-членів Євросоюзу по відношенню до України, доцільності існування та співвідношенні діяльностей міжнародних організацій НАТО та ЄС. Окрім того, аналізуються етапи розвитку та сучасний стан відносин нашої держави з Північноатлантичним альянсом, зокрема їх вплив на формування нової системи безпеки в регіоні. Визначено, що ядром системи європейської політики є Європейський Союз і НАТО, тісна взаємодія яких розширюється і, як показує аналіз публікацій, перспективою цього процесу є формування великого європейського геоекономічного і єдиного політичного простору, в якому Україна реалізує свої інтереси. Проводяться дослідження здійснення політики нейтралітету та позаблоковості за умов трансформації європейських структур безпеки та в контексті зовнішньої політики європейських нейтральних і позаблокових держав. Визначаються сутність та концептуальні засади нейтралітету та позаблоковості, з'ясовується, що в сучасній архітектурі європейської безпеки дотримання Україною нейтралітету та позаблоковості не суперечить повномасштабній участі в економічних союзах (ЄС), в системі загальноєвропейської безпеки (ОБСЄ), участі у миротворчих операціях під егідою ООН та НАТО. У такий спосіб вітчизняні наукові дослідження і розробки доводять, що пріоритети євроатлантичної інтеграції відповідають національним інтересам України. В ході євроатлантичної інтеграції Україна має досягти комплексу безпекових, політичних, економічних, технологічних, юридичних, міжнародно-правових та соціальних цілей.

Поряд з тим, недостатньо представлені в літературі питання конституційного регулювання розвитку місцевого самоврядування в Україні та інших європейських державах, розвитку транскордонного співробітництва суб'єктів місцевого самоврядування за умов європейської інтеграції та регіоналізації, зарубіжний досвід визначення компетенції органів місцевого самоврядування. Практично не висвітлені проблеми національних меншин країн Європейського Союзу та етнополітика України в контексті інтеграційних процесів.

В той же час питання геополітичних викликів та ризиків, які пов'язані із загостренням політичного суперництва Росії та Заходу, з такими кризовими явищами, як енергозабезпечення України і Європи, втягуванням України у суперечку між США та країнами ЄС, як Франція і Німеччина, українськими науковцями фундаментально не аналізуються. Це унеможлиблює своєчасно оцінити переваги та ризики

тих чи інших підходів і трансформацій, запобігти невідомому для України розвитку подій, знайти шляхи щодо компенсування ризиків та вирішення нагальних та стратегічних проблем. Необхідно розкрити у дослідженнях, як суспільство і влада повинні сприяти гармонізації інтеграційних європейського та євроатлантичного процесів.

Практично не аналізуються в комплексі українсько-російсько-натівські відносини, а також переваги і ризики побудови гомогенного європейського та євроатлантичного простору. Відсутнє належне розкриття проблем розвитку і стратегія зв'язків у рамках Єдиного економічного простору, міждержавні відносини в процесі вступу України до СОТ, динаміка взаємодії країн ГУАМ, ОЧЕС із іншими глобальними угрупованнями.

Таким чином, питання розробки всього комплексу заходів щодо врахування закономірностей інтеграційних процесів у розвитку державотворення суверенної України, здійснення координації дій всіх гілок влади при прийнятті управлінських рішень не знайшло належного висвітлення. Як засвідчує аналіз наукової літератури та дисертаційних робіт, цілісних досліджень щодо закономірностей, особливостей та тенденцій розвитку державотворення та державного управління на шляху інтеграції України ще недостатньо.

Проведені дослідження ґрунтуються на принципах науковості, системності, історизму, об'єктивності, єдності історичного й логічного, теорії та практики. Але найголовнішого для України - всебічного узагальнення досвіду залежно від стану економічної і політичної ситуації в окремих країнах, які вже пройшли шлях інтеграції в ЄС та НАТО, немає. За публікаціями, що наявні в публічних бібліотеках України, практично немає цілісної картини по жодній із країн Європи, що останнім часом пройшли цей шлях, які б фундаментально, а не фрагментарно оцінювали переваги та ризики інтеграції та аналізували їх досвід. Взагалі, в літературі недостатньо експертних оцінок щодо впливу різних факторів на конкретні напрями необхідних трансформацій, які мають відбутися в процесі інтеграції України.

В умовах посилення в Україні складності й масштабності завдань державного управління, виникнення нових проблемних ситуацій,

пов'язаних з вибором європейського та євроатлантичного шляху розвитку, розробка відповідних підходів, методів і технологій для їх вирішення набуває особливого й першочергового значення. Без цього неможлива висока динаміка розвитку українського суспільства і держави, остаточне подолання наслідків кризи, рух України в майбутнє.

Висновки. В результаті аналізу наукових досліджень та розробок було визначено, що в управлінській діяльності необхідно враховувати закономірності, особливості та тенденції розвитку державотворення та державного управління країн Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору. Вважаємо за доцільне застосування фундаментальних наукових результатів щодо європейської та євроатлантичної інтеграції при розробці центральними органами влади інноваційної політики та оптимальної стратегії її здійснення. Важливим є застосування наукових досліджень з питань використання закономірностей та особливостей при постановці цілей, визначенні стратегії та засобів їх досягнення, забезпечення якості результатів, використанні сучасних технологій, урахуванні можливих ризиків стосовно проектування управлінських рішень при розробці та визначенні стратегії суспільно-політичного розвитку й завдань державного управління; своєчасного виявлення проблемних ситуацій і визначення шляхів та механізмів їх вирішення; здійснення необхідних заходів щодо інформаційного забезпечення виконання державно-політичних рішень. Важливим для подальшої оптимізації державного управління в Україні в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції є застосування фундаментальних наукових результатів у процесі розробки цільових програм, механізмів координації управлінських дій при прийнятті державно-управлінських рішень щодо подальшого розвитку України.

Напрями подальших розвідок. Оскільки комплексного узагальнення досвіду країн, що пройшли шлях інтеграції в ЄС та НАТО, немає в зазначеному масиві публікацій, який був проаналізований, це завдання залишається найбільш актуальним. За публікаціями, що наявні в

публічних бібліотеках України, практично немає цілісної картини по жодній з країн Європи, що останнім часом пройшли цей шлях, які б фундаментально, а не фрагментарно, оцінювали переваги та ризики інтеграції та аналізували їх досвід. Взагалі, в літературі недостатньо експертних оцінок щодо впливу різних факторів на конкретні напрями необхідних трансформацій, які мають відбутися в процесі інтеграції України.

Можливо, залучення більш широкого обсягу літературних джерел, які є в Україні в бібліотеках органів влади, різних міжнародних фондів, у посольствах тощо, розширить наукове поле, а їх моніторинг і експертна оцінка дозволять дати відповідь на багато гострих питань, які стоять перед державною владою, фахівцями з проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Треба відмітити також, що було б корисним взяти за приклад таку близьку за багатьма параметрами Україні державу, як Польща, і розглянути весь спектр наукових досліджень і розробок (вітчизняних і зарубіжних), присвячених досвіду цієї країни на шляху інтеграції її в ЄС та НАТО.

Оволодіння широким інформаційним простором наукових досліджень та розробок щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України, безумовно, вплине також на рівень зрілості громадянського суспільства з питання визначення стратегії та перспектив розвитку України. Не секрет, що відношення громадськості до процесів інтеграції є багатовекторним, в основному, за відсутності опанування переконливою об'єктивною інформацією. Це не може не впливати на дієвість державної влади щодо виконання своїх функцій для забезпечення процвітання України як демократичної, соціальної, правової держави з надійною безпекою та європейськими цінностями.

Здійснене дослідження є фактично першою спробою узагальнення та створення тематичної бази даних наукових досліджень і розробок з питань європейської та євроатлантичної інтеграції в галузі державного управління та політичних наук [4]. Проте, на нашу думку, існує необхідність запровадження серії таких досліджень, зокрема в юридичних та економічних науках. Крім того, зазначена тема може бути продовжена в контексті вивчення досвіду окремих країн, які є членами ЄС та НАТО, щодо співпраці.

Список використаних джерел

1. Вступне слово Президента України на засіданні РНБО 17 лис. 2006 р. [Електронний ресурс] / В. А. Ющенко // Президент України Віктор Ющенко. Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/4666.html>.

2. Моніторинговий аналіз та експертна оцінка вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень і розробок щодо європейської та євроатлантичної інтеграції в галузі державного управління та політичних наук / В. Д. Бондаренко [та ін.] ; Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2006. – 305 с. – Деп. в УкрНТІ № 0206U007884.

3. Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв'язку з Посланням Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році” [Електронний ресурс] / В. А. Ющенко // Президент України Віктор Ющенко. Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/2359.html>.

4. Державне управління в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України : історія, теорія, методологія (Моніторинг наукових досліджень і розробок) : навч. посіб. / [Бондаренко В. Д., Загайнова Л. І., Руденко О. М. та ін.] ; за заг. ред. В. Д. Бондаренка, Ф. Г. Ващука. – Ужгород : Ліра, 2007. – Вип. 2. – 343 с. – (Серія “Євроінтеграція : український вимір”).

В статье рассматривается опыт государственного управления стран-членов ЕС и НАТО в экономической, военной и социальной сферах, который может быть использован Украиной в процессах интеграции в мировое содружество. Проанализированы научные публикации по вопросам европейской и евроатлантической интеграции в государственном управлении и политических науках.

Ключевые слова: европейская, евроатлантическая интеграция, мониторинговый анализ, научные разработки, экспертная оценка, государственное управление, политические науки, государственная политика.

The article examines the public administration experience of the EU and NATO members in the economic, military and social spheres, which can be used by Ukraine in the processes of integration to the world community. The scientific publications on European and Euro-Atlantic integration in public administration and political science analyzed.

Key words: European integration, euroatlantic integration, monitoring, scientific researches, expert valuation, public administration, politic science, state policy.

Д.ВІТЕР

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Здійснено теоретико-методологічний аналіз інтеграційних процесів в контексті інноваційного розвитку суспільства, розкрито основні підходи та концепції інтеграції, охарактеризовано трансформаційні процеси суспільного розвитку, визначено суспільні трансформації в аспекті інтеграційних процесів, сформульовано основні моделі інноваційного розвитку суспільства.

Ключові слова: інтеграційні процеси, трансформаційні процеси, інновація, інноватика, концепції суспільного розвитку.

Актуальність дослідження. У науковій літературі відсутня єдність розуміння інтеграції як поняття. Як правило, інтеграцію відносять до сфери створення новітніх структур, що спрямовані на забезпечення регулювання взаємовідносин між державами на основі інституціоналізації самих міждержавних відносин (інтегрально-державницький підхід). Деяко окремо знаходиться розуміння інтеграції як природного процесу розвитку співробітництва між країнами однієї географічної зони (економіко-географічний підхід) поряд з майже повним ототожненням інтеграції з процесом створення наднаціональних органів, що супроводжується зменшенням ролі національних органів у прийнятті рішень (інституціонально-управлінський підхід). Поширеним є розуміння інтеграції в аспекті розвитку світового господарства, визначаючи інтеграцію як процес створення бажаної структури світового господарства шляхом усунення штучних перепон ефективного функціонування суб'єктів господарської

діяльності на основі уніфікації та координації всіх елементів цієї структури (функціонально-макроекономічний підхід). Подібні розбіжності в розумінні інтеграції потребують врахування змісту та сутності інтеграційних процесів, їх особливостей у більш широкому контексті. Вирішенню цього питання присвячено наше дослідження.

Аналіз наукових доробок. В роботі використані філософські дослідження М.Вебера, Гоббса, Л.Гумільова, Р.Дарендорфа, Е.Дюркгейма, К.Еріксона, Н.Кондратьєва, К.Маркса, Р.Мертонна, А.Тойнбі, Й.Шумпетера, концепції яких спрямовано на дослідження питань, пов'язаних з суспільним розвитком у тих чи інших аспектах; теорії синергетики – В.Козловського, І.Ясавєєва, Р.Нісбета, А.Шарова, Л.Волчкової, Р.Романова, які розглядали суспільство як один з типів соціальної системи в синергетичних інноваційних концепціях; державного управління – Г.Атаманчука, В.Бакуменка, В.Князева, І.Надольного, Н.Нижник, В.Рєбкала, С.Фареника, які приділили значну увагу питанням новизни та інноваційності власне державно-управлінської науки, та інших дослідників. Разом з тим, в розглянутих наукових дослідженнях не здійснено концептуального підходу до розуміння інтеграційних процесів в контексті інноваційного розвитку суспільства.

Мета дослідження полягає у здійсненні теоретико-методологічного аналізу інтеграційних процесів на фоні трансформацій сучасної системи державного управління. Відповідно завданнями дослідження будуть: розкрити основні підходи та концепції інтеграції, охарактеризувати трансформаційні процеси суспільного розвитку, визначити суспільні трансформації в аспекті інтеграційних процесів, сформулювати основні моделі інноваційного розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до розуміння сутності інтеграційних процесів, їх природи, спрямованості, специфіки, науковці виділяють такі ознаки інтеграції:

– взаємопроникнення і переплетіння національних виробничих процесів;

- широкий розвиток міжнародної спеціалізації і кооперації у виробництві, науці, техніці на основі найбільш прогресивних їх форм;
- глибокі структурні зрушення в економічних системах країн-учасниць;
- необхідність цілеспрямованого регулювання інтеграційного процесу, розробка скоординованої економічної стратегії та політики;
- регіональність територіальних масштабів [1].

Наведені ознаки характеризують процес інтеграції в різних аспектах – від економічних до політико-правових. При цьому кожен тип інтеграції має власні специфічні функціональні характеристики, які безпосередньо впливають на теоретико-методологічні підходи її дослідження.

Враховуючи масштабність і глибину інтеграційних процесів, які охоплюють майже всі сфери суспільного життя країни та відбуваються на значному геополітичному просторі, залучаючи переважну більшість сфер міжнародного життя, доцільно вказати на її важливі умови, серед яких: розвинена інфраструктура; наявність політичних рішень уряду (створення умов для інтеграції – політична та економічна бази).

В основі розбіжностей у розумінні інтеграції міститься не тільки нетотожність дослідницького підходу та сфери розгляду явища інтеграції як такого, але й, перш за все, теоретичні розбіжності, неоднорідність концепцій інтеграції, яка інколи доходить до взаємовиключення.

Складність ситуації обумовлена кількома причинами, серед яких перш за все особливо гостро стоїть питання філософського підґрунтя, на якому будуються концепції інтеграції. Адже саме вирішення цього питання безпосередньо впливає на зміщення концептуально важливих пріоритетів в той чи інший бік, побудову відповідних глобалістських геополітичних теорій та концепцій, й, як наслідок, концепцій інтеграції, в рамках яких здійснюються спроби на основі конкретного дослідницького підходу вирішення питання світового розвитку різних (у тому числі різних і за розумінням) цивілізацій, культур, суспільств, держав.

Наприклад, в рамках історичного підходу розвивались концепції еволюції та етногенезу. В концепції еволюції А.Тойнбі на основі аналізу розвитку цивілізацій стверджував, що на один історичний об'єкт (цивілізація, держава тощо) впливає певний комплекс чинників (як соціальні, так і природні). Проте об'єктивні умови зовнішнього середовища, наприклад, географічні, самі по собі не є чинниками, що за рахунок свого впливу є причиною утворення соціальної спільноти, оскільки лише створюють умови, в яких спільноти мають необхідність здійснити вибір: або зникнути, або ж в процесі активної життєдіяльності розвивати власну соціальну організацію. Власне, за А.Тойнбі, розвиток соціальної організації спільноти є фактично наслідком вимушеної реакції на зовнішні обставини, що реалізується в різних формах – від простіших форм прояву (виживання) до більш складніших (творчість), – тобто відбувається внаслідок реалізації “життєвого пориву”. Проте вплив зовнішнього середовища у цьому випадку, оскільки досить невизначеним залишається питання безпосередньої участі особистості у процесі розвитку соціальної організації спільноти, дещо нагадує теорію суспільного договору Гоббса, в якій людина була змушена створити суспільство у відповідь на диктат зовнішніх обставин (необхідність збереження власного життя в складних умовах природного існування, страх перед силою тощо). Причому, якщо в Гоббса подальший розвиток соціальної спільноти також відбувається за договором, то А.Тойнбі фактично стверджує, що особливості цивілізаційного розвитку соціальної спільноти залежать перед усім від природних умов зародження та існування тієї або іншої цивілізації та необхідності забезпечення її безпеки.

Концепція етногенезу Л.Гумільова практично заперечує ідею впливу на розвиток цивілізацій історичних умов, пропонуючи замість концепції “життєвого пориву”, що розуміється як географічний процес, концепцію пасіонарності, в якій “життєвий порив” є лише продуктом історичних та природних умов. При цьому не підвладний впливу соціально-економічних чинників певний фактор етногенезу стає за Л.Гумільовим основою розвитку цивілізації. Відповідно етнос у

Л.Гумільова представляє собою природно-географічну спільноту людей, об'єднаних за певним стереотипом поведінки на основі протиставлення себе іншим спільнотам, засадах позитивної компліментарності і характеризується як енергетична система з мозаїчною структурою. Замість "творчості" А.Тойнбі Л.Гумільов вводить поняття "зусилля", що передбачає використання в процесі перетворення умов соціального існування історично обумовленої енергійності людини, що виходить за межі виживання індивіда. При цьому особистість в рамках концепції пасіонарності фактично знеособлюється – в історичному процесі діють пасіонарії, гармонійні особи, субпасіонарії, що є носіями різної енергетичної напруги, не детермінований вихід якої у зовнішнє середовище (об'єктивація "життєвого пориву" у А.Тойнбі) призводить до тих чи інших цивілізаційних зсувів. Але відсутність будь-якої причинності та детермінації в процесі реалізації енергетичної напруги створює необхідність містичного пояснення самої пасіонарності та відповідного пасіонарного розвитку цивілізації.

В контексті інтеграційних процесів в останні роки саме поняття "енергії" набуло дещо іншого змісту, особливо в рамках теорії самоорганізації матерії, в синергетичних інноваційних концепціях, у тому числі й в державному управлінні. Але поки що головну роль відіграють концепції, пов'язані з процесами соціального, економічного та політичного розвитку суспільства загалом.

Так, В.Козловський пропонує конвенціональну концепцію, відповідно до якої соціальний розвиток розуміється як будь-яка зміна (порушення) соціального договору або соціальної конвенції на користь будь-якої групи індивідів. Комплексна картина соціального розвитку включає аналіз змін соціальних інститутів, норм, цінностей, внутрішніх механізмів суспільних змін, що виступають як взаємовідносини конфлікту й консенсусу (контракту, своєрідного договору). Соціальний розвиток виявляється як зміна соціальних практик та символічна боротьба в сфері політики та культури. При цьому спільним показником соціального розвитку є динаміка життєвого стандарту, якості життя, ступень реалізації особистісного потенціалу.

І.Ясавеев, навпаки, ставить ідею соціального розвитку під сумнів. На підґрунті теорії Р.Нісбета, відповідно якої в основі соціологічної ідеї розвитку міститься запозичена в біології метафора “росту”, що визначає зміст теорії розвитку в аспекті уявлень про спрямованість, стадійність, незворотність історичних змін, про їх цілі тощо незважаючи на тип суспільства, І.Ясавеев вважає, що альтернативою ідеї соціального розвитку можуть виступати теорії соціальної онтології.

В результаті аналізу процесів розвитку в соціальній сфері А.Шаров виділяє такі чинники соціальних змін, що мають невибірково дію й впливають водночас на всі головні складові суспільного розвитку, як: соціально-структурні зміни (суттєві зміни в соціальній структурі не обумовлюють значні зміни в свідомості людей – саме висока соціокультурна сталість буде визначати подальший розвиток); комунікативні процеси (за наявності високої інформованості населення та зовнішньої насиченості інформаційного поля фактологічною інформацією відзначаються сильні деформації у відборі інформації для “масового використання”, її висока ідеологізованість та заангажованість ЗМІ).

Характеризуючи трансформаційні процеси сучасного суспільства, А.Шаров зазначає, що важливою особливістю, яка стримує модернізаційну динаміку, є синхронність перетворень як у ціннісній сфері та базисних механізмах соціального регулювання, так і в інституціональному середовищі. Ця синхронність, на думку дослідника, має аналогію з тезою про цивілізаційний характер кризи сучасного суспільства.

Л.Волчкова розкриває взаємозв'язок між ефективним управлінням і соціальним розвитком, під яким дослідниця розуміє складний, суперечливий, поступальний перехід або перетворення соціуму за допомогою визначених механізмів в результаті взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів, що обумовлюють цей процес. Соціальний розвиток є, на думку Л.Волчкової, розгортанням внутрішніх властивостей людини в її взаємозв'язках із соціумом, реалізацією та нарощенням соціального

потенціалу. Соціальний розвиток відбувається в процесі подолання відчуження праці, розвитку, перетворення відносин власності, управління та власті. Відповідно ефективне управління соціальним розвитком є цілераціональним процесом узгодження суперечливих інтересів соціальних суб'єктів, що забезпечує реалізацію суспільних потреб та інтересів.

В.Мініна на основі аналізу взаємозв'язку змін, що відбуваються в суспільній праці, та змін в управлінні соціально-економічними процесами виділяє три основні тенденції в розвитку відносин управління: соціалізація управління, формування цілісного системно-управлінського мислення, відмова від структурно-функціонального підходу при формуванні моделі управління [2].

Інші дослідники розглядають процеси соціальної еволюції з точки зору динаміки нерівноважних систем. У цьому випадку в якості чинників соціальної динаміки виділяються інформаціональність соціальних спільнот, тип і витратність управління, що розуміється як продукт взаємодії власної еліти і соціуму. Останній являє собою соціальну спільність, що актуалізує свої потенціальні керівні можливості. Відповідно суспільство представляється як структура соціумів, що не взаємодіють. Безпосередньо узагальнюючим поняттям інформаціональних, соціальних та культурно-ціннісних змін, які визначають перехід від одного сценарію суспільного розвитку до іншого, виявляються певні еволюційні зсуви [3].

Розгляд суспільних трансформацій, у тому числі й в аспекті інтеграційних процесів, спонукає деяких дослідників розглядати будь-які зміни з точки зору стану стабільності та хаосу. Наприклад, В.Романов вважає, що в "соціальному хаосі", що виник, проявляється розділення суспільства на соціум і власну еліту. Відтворення власною елітою моделей управління, заснованих на попередньому досвіді, виявляється витратним та не досягає ні соціального, ні економічного ефекту. Намагаючись подолати загострення суспільних настроїв щодо змін та реформування політичної системи, власна еліта трансформує моделі

керівних впливів. Але соціальна самоорганізація в умовах відкритого суспільства призводить до утворення неурядових структур, що генерують нові моделі прийняття рішень, які базуються на системному підході, в якому джерелами соціальної динаміки виявляються дихотомія влади (проявляється в характері взаємовідносин соціуму та владної еліти щодо ресурсів на основі різних систем цінностей) та чинники якості соціальних спільнот.

Система цінностей, інформаціональність (виступає як чинник дихотомії влади та соціальної динаміки й актуалізує управлінській потенціал соціальної спільноти) та управлінська інноваційність відображають основу соціальних спільнот. Безпосередньо інноваційні моделі управління виникають як продукт взаємодії владної еліти та соціуму у відкритому навколишньому середовищі та впливають на еволюцію систем [3].

Взагалі слід вказати, що системний синергетичний підхід базується на використанні природничо-наукової та фізико-математичної наукових парадигм. У випадку дослідження інтеграційних процесів використання системного синергетичного підходу дає вченим можливість стверджувати, що соціальна динаміка описується почерговою зміною періодів соціальних інновацій та спадів [4]. З огляду на це необхідним виявляється розгляд соціальної динаміки в залежності від сполучення чинників інформаціональності соціуму, владної еліти та витратності управління як параметра стану системи. Причому витратність управління визначається обсягом суспільних ресурсів, які можуть бути мобілізовані суб'єктом управління та впливають на характер соціальної динаміки і сценарій суспільного розвитку. Поряд з цим суспільні ресурси представляють собою сполучення людського капіталу, ресурси навколишнього середовища як середовище відтворення високоякісного людського капіталу та фінансово-промислові ресурси як результат виробничої діяльності, що залежить від якості соціуму.

Аналіз процесів суспільного розвитку в умовах інтеграції наводить дослідників на думку, що при еволюційних зсувах, що протікають за

законами системної катастрофи, яка супроводжується структурною дезінтеграцією та наступною інтеграцією з подальшою перебудовою взаємовідносин, формується якісно інше суспільство, з іншим характером соціальних взаємовідносин та сценарієм суспільного розвитку [3]. Але подібний висновок є певним поверненням до індетермінізму в розумінні процесів суспільного розвитку загалом. Зазначена проблема спонукає розглядати інтеграційні процеси з точки зору інноваційності, створення якісно нових соціальних спільнот, що потребує розвитку та впровадження новітніх механізмів управління подібними соціальними утвореннями, новітнім, інноваційним суспільством.

Інноваційний процес у своїй об'єктивності повинен розглядатися з точки зору оновлення усіх сфер суспільного життя, що потребує розробки відповідних інноваційних моделей розвитку суспільства і держави. Необхідним також є акцентування уваги як на структурно-функціональних особливостях інноваційної системи державного управління, так і на її специфічній сутності. Остання може бути представлена в аспекті розуміння інноваційної системи державного управління як взаємовідносин між державою та суспільством, що виникають у сфері здійснення державно-управлінської діяльності на основі розроблення та застосування новітніх форм, методів та засобів реалізації владних повноважень щодо суб'єкта управління. Зазначені взаємовідносини реалізуються в процесах розвитку демократичного суспільства і держави та обумовлені інтеграційними процесами, і повинні вирішуватись у тому числі з урахуванням трансформаційних тенденцій суспільного розвитку взагалі.

У сучасній методології державного управління приділяється достатньо уваги питанням впливу інтеграційних процесів на розвиток суспільства. При цьому безпосередньо методологія інноватики в державному управлінні залишається майже поза увагою вітчизняних дослідників. Проте використання методології інноватики в дослідженні проблем суспільного розвитку та державного управління ним набуває актуальності в сучасних умовах глобалізації та інтеграції.

Під інноваційним розвитком в дослідницькій літературі розуміють розвиток країни на основі усвідомленої, цілеспрямованої та систематично відтворюваної інноваційної діяльності, яка перетворюється на найважливіший чинник соціально-економічного розвитку, забезпечення національної безпеки та конкурентоспроможності національної економіки, формування інформаційного суспільства, в якому основним продуктом є знання [5, с. 45]. Під суспільним розвитком розуміють якісні зміни всієї структури суспільства аж до зміни способу мислення людей, що призводить до виникнення нових суспільних відносин і нових методів виробництва, тобто такі, які відповідають інтересам більшості, сприяючи підвищенню якості життя людей і дозволяючи їм впевненіше дивитися в майбутнє [5].

Як можна бачити, в понятті суспільного розвитку сама по собі інноваційність є іманентною, що безпосередньо впливає на тенденції державотворення та державного управління, зокрема в процесі інституціоналізації та реорганізації суспільних інститутів держави. Подібний стан речей значно ускладнює завдання, що вирішуються органами державної влади, що вимагає врахування в основних принципах державно-управлінської діяльності динаміки суспільних інновацій.

Стосовно цього В.Романов зазначає, що гострою є проблема поновлення держави як суб'єкта соціального управління з метою забезпечення умов формування й розвитку продуктивних процесів соціальної самоорганізації поряд з нейтралізацією або соціально-позитивною орієнтацією деструктивних для суспільства сил, що самоорганізуються, і таких, що організуються. Інноваційність державного управління, як вказує дослідник, в основі передбачає здатність та вміння органів державної влади направляти інноваційні процеси, що відбуваються в суспільстві, в соціально-конструктивне русло та структурно і функціонально перебудовуватися адекватно до реальних викликів суспільства, що інноваційно змінюється, та тих викликів, що прогножуються [6, с. 3-5]. Таким чином, безумовно важливим є

впровадження в діяльності не тільки органів державної влади, але й в усій системі державного управління інноваційних підходів, поява яких безпосередньо пов'язана з відповідними моделями суспільного розвитку, що враховують активність виникнення інновацій конкретного соціуму, їх динаміку та спрямованість.

У процесі розробки інноваційної моделі суспільного розвитку важливим є не тільки врахування особливостей інноваційного розвитку соціальних систем того чи іншого суспільства, й врахування зовнішніх зв'язків держави та суспільства, які значною мірою детермінують внутрішній розвиток, спрямовуючи його в той або інший бік. Активні геополітичні процеси обумовлюють необхідність глобального підходу до питання інноваційного розвитку суспільства й, відповідно, системи державного управління ним. Актуальність і важливість цього диктується, перш за все, досить частою невідповідністю між існуючими принципами, методами і підходами здійснення державно-управлінської діяльності як різновиду соціального управління, а також основними інституціональними утвореннями держави, що здійснюють керований вплив на суб'єкт управління, та динамікою і тенденціями суспільних змін. Тобто порушуються взаємозв'язки між основними управлінськими функціями, що призводить до виникнення кризових ситуацій як у самій системі державного управління, так і в державі загалом, що вимагає зміни не тільки наукової парадигми, але й безпосередньо державно-управлінської практики. Підкреслюючи це, дослідники зазначають, що відсутність співпадіння соціальної практики з моделями еволюційного розвитку, що створені на основі лінійної та організмичної парадигм, привертає дедалі більшу увагу наукового співтовариства [7], а отже, потребує поєднання теорії та практики державного управління.

Прискорення процесів світової глобалізації та інтеграції викликають досить складну реакцію з боку різних громадянських суспільств. Динамізація зовнішніх процесів не завжди й не в усьому має позитивні наслідки щодо соціального розвитку окремих держав. Питання реальності та однозначності прогресивного розвитку суспільства досить часто ставиться під сумнів. Це обумовлено значним

деструктивним потенціалом, який накопичено людством у процесі свого історичного розвитку. Імовірність звернення суспільного розвитку на шляхи “руйнівного” прогресу обумовлена характером та змістом виникаючих у сучасних геополітичних умовах проблем суспільного розвитку, які повинні вирішуватись не тільки на практичному рівні, але й мати адекватне теоретичне осмислення [2].

Неоднозначність процесів світової глобалізації та інтеграції обумовлюють необхідність конкретизації наукових парадигм, що стають основою розуміння суспільного розвитку, теоретичною основою руху суспільства. Складність міжцивілізаційної комунікації призводить до необхідності врахування в теоретичних моделях суспільного розвитку багатьох його складових, що значно ускладнює як самі моделі, так і їхнє розуміння. Як наслідок, аналітично-прогностична діяльність починає спиратися на емпірично неверифіковані дані, методи аналізу є не досконалими, що знижує їх результативність та ефективність. Але будь-яка модель є ідеальним відображенням об'єкта дослідження, його теоретичним конструктом, наданим у формальному вигляді, а її складність безпосередньо відображає складність об'єкта, що досліджується. І тому використання конкретної моделі в практичній діяльності потребує чіткого теоретико-методологічного підґрунтя – не однієї наукової теорії, парадигми, а всієї системи наукових знань та уявлень про об'єкт дослідження, що забезпечує цілісність та адекватність теорії та практики, спадковість наукових ідей і концепцій, що формує інноваційне поле суспільного розвитку.

Наприклад, Н.Кондратьєв, певною мірою наслідуючи ідею К.Маркса про циклічний характер розвитку світової економіки, зазначає, що соціальна динаміка описується почерговою зміною періодів соціальних інновацій та спадів [8]. При цьому слід зазначити, що поліциклічна модель інноваційного розвитку суспільства не буде адекватно відображати динаміку та тенденції суспільних змін, оскільки матиме статично-констатуючий характер, який дає можливість побудови прогнозних сценаріїв лише в умовах стохастичних еволюційних змін. Але сучасні умови суспільного розвитку, його

динаміка, що прискорюється процесами глобалізації та інтеграції, впливають на те, що процеси суспільних змін набувають революційного характеру, не є стійкими і, як наслідок, не є рівноважними. Врахування цього дає можливість розширення методів наукового пошуку, розробки інноваційних теоретичних конструктів і відповідного оновлення практики, оскільки, як зазначають дослідники, “розгляд еволюційної динаміки соціальних систем в моделях нестійких нерівноважних процесів формує нове знання” [4]. Отже, дійсно, соціальні моделі відображають бачення соціальних складностей, а оскільки соціальні складності обумовлені діалектичним протиріччями історичного розвитку суспільства, то важливим є розгляд не тільки еволюційної динаміки змін в соціальних системах і самих соціальних систем, а й врахування темпів та напрямів змін у глобальному світі, їх революційного характеру.

Висновки. В роботі здійснено теоретико-методологічний підхід до розкриття основ інтеграційних процесів, зокрема охарактеризовано їх розуміння з позицій філософії, економіки, синергетики, державного управління тощо. В цьому контексті автором розглянуто суспільні трансформації в аспекті інтеграційних процесів та запропоновано інноваційну модель суспільного розвитку.

В подальшому дослідженні інтеграційних процесів доцільно звернути увагу на його практичну реалізацію, зокрема, на основі наукових розробок концептуально визначити механізми здійснення інтеграційної політики держави.

Список використаних джерел

1. Міжнародна економіка. Курс лекцій [Електронний ресурс] // Економіко-правова бібліотека. – Режим доступу : <http://www.vuzlib.net/lazebnik/25.htm>.
2. Вітер Д. В. Соціокультурна та ідеологічна трансформації суспільства в аспекті концепції гуманістичного розвитку / В. Д. Вітер // Вісник НАДУ. – 2006. – № 2. – С. 369-376.

3. Костюк В. Н. Теория эволюции и социоэкономические процессы / В. Н. Костюк. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 176 с.
4. Курдюмов С.П. Синергетика – новые направления /С.П.Курдюмов, Г.Г.Малинецкий, А.Б.Потапов – М. : Знание, 1989. – № 11. – 64 с. – (Серия “Математика - кибернетика”).
5. Методологія державного управління : словник-довідник / [уклад. Бакуменко В. та ін.] ; за заг. ред. В. Лугового, В. Князева, В. Бакуменка. – К. : Вид-во НАДУ. – 2004. – 94 с.
6. Романов В. Л. Социально-инновационный вызов государственному управлению / В. Л. Романов. – М. : Изд-во РАГС, 2006. – 92 с.
7. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика : наука о взаимодействии / Г. Хакен. – М. - Иж. : ИКИ, 2003. – 320 с.
8. Кондратьев Н. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения : [Избр. труды] / Н. Кондратьев. – М. : Экономика, 2002. – 767 с.

Осуществлен теоретико-методологический анализ интеграционных процессов в контексте инновационного развития общества, раскрыты основные подходы и концепции интеграции, охарактеризованы трансформационные процессы общественного развития, определены общественные трансформации в аспекте интеграционных процессов, сформулированы основные модели инновационного развития общества.

Ключевые слова: интеграционные процессы, трансформационные процессы, инновация, инноватика, концепции общественного развития.

The theoretical and methodological analysis of integration processes in the context of innovation development of society analysed, solved the basic approaches and concepts of integration, characterized the transformational processes of social development, a social transformation in the aspect of integration processes determined, formulated the basic model of innovative development.

Key words: integration processes, transformation processes, innovation, Innovatics, the concept of social development

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У рамках Мадридського саміту НАТО підписано Хартію про особливе місце у формуванні юридичних умов для становлення повноцінного механізму міжнародно-правового регулювання європейської інтеграції Україна – НАТО. В Хартії визначені принципи і підходи до подальшого розвитку відносин між НАТО і Україною, вказані сфери консультацій і співпраці.

Стаття присвячена проблемам виконання Україною мадридських критеріїв щодо членства в ЄС та конституційно-правового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, шляхів реформування органів місцевої публічної влади, функціонування яких залишається недостатньо ефективним і потребує уваги науковців та практиків.

Ключові слова: європейська та євроатлантична інтеграція, механізм міжнародно- правового регулювання.

При дослідженні Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу важливим є визначення та аналіз механізму досягнення Україною відповідності третьому копенгагенському та мадридському критеріям набуття членства в ЄС. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування. Метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висувуються Європейським Союзом (ЄС), до держав, які мають намір вступити до нього. І це є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики.

Зазначена проблематика є актуальною і предметом досліджень багатьох сучасних науковців і політиків. Серед сучасних науковців, які досліджують окремі аспекти цієї проблеми, доцільно виокремити праці таких авторів, як О.Гарань, А.Гриценко, В.Горбулін, Г.Динис, О.Кібенко, І.Король, В.Литвин, В.Огризко, О.Палій, В.Погорілко, Н.Руденко, В.Фурашев, О.Фрицький, Ю.Шемшученко, А.Шевцов, С.Шевчук, В.Шеховцов, А.Яценюк.

Автор ставить перед собою завдання визначити причини та особливості формування юридичних умов для становлення повноцінного механізму міжнародно-правового регулювання європейської інтеграції України та в цьому контексті – шляхи реформування органів місцевого самоврядування.

Розглядаючи конкретні заходи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, необхідно уявити програму дій щодо вступу України до Європейського Союзу. На геополітичну роль України впливає її характеристика як граничної країни. У цьому контексті є важливим рішення проблеми самоідентифікації України та пов'язаною з нею дилеми української зовнішньополітичної стратегії: співвідношення між європейською, євроатлантичною та євразійською парадигмами.

Сутністю європейської парадигми є функціонування демократичної системи правління, заснованої на повазі до основних прав і свобод, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпеченні узгодження різноманітних інтересів у суспільстві, виходячи з ідей відкритості, толерантності і справедливості. Система співробітництва у рамках європейських цінностей, зокрема *acquis communautaire*, через різнорівневий механізм інтеграції України може забезпечити реформування суспільно-політичних інститутів з урахуванням своїх інтересів. Із проблемою євроінтеграції тісно пов'язана необхідність входження України в СОТ.

Євроатлантична парадигма будується на засадах забезпечення колективної безпеки, що здійснюється за допомогою консенсусного

механізму, який передбачає урахування балансу інтересів, як великих, так і середніх та малих держав, що входять у НАТО.

Інтеграція у рамках НАТО свідчить про істотні труднощі у функціонуванні консенсусного механізму, оскільки він не завжди дозволяє обмежити надмірні амбіції США щодо нав'язування своєї системи цінностей. Разом з тим ЄС розглядає НАТО як структуру економічного характеру.

Що стосується перспективи європейської інтеграції України, то за результатами Лісабонського саміту, спостерігається тенденція до поновлення процесів конституювання інститутів Європейського Союзу та формування мереживної структури публічної влади в рамках Європейських Співтовариств. На сьогодні міжнародна правосуб'єктність Європейського Союзу має незавершений характер: ЄС має міжнародну правосуб'єктність у рамках Європейського економічного співтовариства, у безпековій і зовнішній політиці та галузі поліції, юстиції і правосуддя (третья опора) є міждержавним об'єднанням. Таким чином, загалом Європейський Союз ще не можна розглядати як повноцінний суб'єкт міжнародного права, наділеного суверенітетом. Скоріше слід вести мову по відношенню до Європейських Спільнот як до певної мережі публічної влади. У цьому контексті переосмислюється зміст суверенітету, який розвивається між поверхами влади згідно з принципами субсидіарності та пропорційності[1]. Таким чином, потребує переосмислення вітчизняна ортодоксальна концепція державного суверенітету, яка має мало що спільного із сучасними реаліями[2].

Сенс європейського конституціоналізму полягає у деконцентрації влади шляхом практичного запровадження принципів субсидіарності та пропорційності. В Україні існує чимало проблем із практичним впровадженням цих принципів-складових верховенства права. Цінність цих принципів важко переоцінити – йде мова про те, що вони становлять сутнісне ядро розуміння європейського принципу good governance (administration), що виражає запровадження конкретних

механізмів ефективної та справедливої публічної влади[3]. Тому центральною проблемою конституційних перетворень стає трансформація інституційної основи ЄС, спрямована на її оптимізацію та процесуальні процедури.

Лісабонський саміт засвідчив відхід від концепту конституціоналізації Європейських Спільнот класичним шляхом заснування конституційного порядку Європейським Конвентом з наступною його ратифікацією національними парламентами/рішеннями національних референдумів[4]. Рішення Лісабонського саміту впроваджуватимуться переважно на фаховому рівні – через ратифікацію цього міжнародного договору національними парламентами (за винятком Ірландії). Це відображає тенденцію в регіональній політиці інститутів Європейського Союзу діяти напряду із регіональними властями, минаючи рівень національної держави.

У зв'язку з проведенням конституційної реформи в Україні її основним завданням у контексті євроінтеграційних процесів повинно стати: включення у текст Конституції застереження про повагу та впровадження європейських цінностей в Україні; визначення механізму делегування частини суверенних повноважень держави Європейським Спільнотам/ Європейському Союзу; конституційне закріплення принципів субсидіарності та пропорційності із визначенням інституційних та процедурних інструментів їх реалізації; послідовне втілення децентралізації публічної влади в Україні та визначення механізмів транскордонного співробітництва місцевих публічних властей із місцевими владами держав-членів Європейського Союзу; конкретизація у Конституції України зовнішньополітичних функцій держав у контексті загальноєвропейських цінностей.

Якщо взяти Європейську програму сусідства (ЄПС), то у її рамках досить складно говорити про перспективи членства України в ЄС, оскільки офіційна позиція інститутів зводиться до того, що на передбачуваний термін це найкраща можливість для таких країн «...зміцнення співпраці між сусідами в такий спосіб, який не загрожує

внутрішній рівновазі Європейського Союзу і не спонукає до нереалістичних амбіцій тих, хто одного дня планує вступити в ЄС»[5]. Отже, ЄПС визначає критерії країн-сусідів саме таким чином, щоб потенційний кандидат не змінив обличчя самоідентифікації ЄС.

Враховуючи геополітику при здійсненні Україною заходів щодо євроінтеграції, слід мати на увазі, що Російська Федерація здійснює тісну співпрацю із Європейськими Спільнотами у чотирьох стратегічних сферах, інтенсивність діалогу з яких досить висока. Відповідно зовнішньополітичний курс України на євроінтеграцію повинен бути чітко артикульований на національні інтереси. До Росії треба доносити позицію про наявність національних інтересів України, які Росія повинна поважати. З цією метою необхідно забезпечити диверсифікацію джерел енергопостачання та енергетичної безпеки загалом (реалізація проекту Одеса-Броди-Гданськ, відстоювання прийнятної ціни за транзит газу та нафти територією України тощо).

Що стосується НАТО, то вступ до Північноатлантичного альянсу часто розглядається як засіб полегшення вступу країни-кандидата до Європейського Союзу. Необхідною умовою для вступу до НАТО є виконання Плану дій щодо членства, складовими якого є впровадження верховенства права, демократії, ефективного управління.

Однак для українського суспільства вступ у НАТО часто носить риторичний характер, про що свідчать радянські стереотипи бачення ролі цієї організації. Сьогодні питання про вступ України до НАТО не отримує підтримки більшості суспільства і тому потребує активної роз'яснювальної роботи. З іншого боку, вступ до НАТО дозволив б завершити реформування Збройних сил та поставити їх під цивільний контроль, що є важливим елементом демократії і конституціоналізму.

В той же час Україні необхідно наповнити реальним змістом діяльність ГУАМ, інтенсифікувати діалог із Вишеградською групою, Організацією Чорноморського Економічного Співробітництва. Зокрема, у рамках діяльності ГУАМ необхідно сконцентрувати увагу на побудову

нафтогону з Азербайджану через Грузію, транзитом Чорним морем до країн-членів Європейського Союзу.

Одним із засобів поглиблення євроінтеграції України без вступу до ЄС існує можливість приєднання до Договору про Європейський економічний простір, який створює спільний європейський ринок, що базується на свободі руху капіталів, робочої сили, товарів та послуг. До складу ЄЕП входять як країни-члени ЄС, так і країни, які не є членами ЄС. Правові норми ЄЕП розглядаються як невід'ємна складова *acquis communautaire*, тобто правової спадщини ЄС, а тому втілення у національному законодавстві положень ЄЕЗ означає виконання стандартів, вироблених інститутами ЄС.

У своїй діяльності ЄЕП спирається на власні інституції – Раду ЄЕП, Спільний комітет ЄЕП, Спільний парламентський комітет ЄЕП, що передбачає можливість опосередкованого впливу країн-членів ЄЕП впливати на процес прийняття рішень інститутами ЄС на стадії попередніх консультацій та узгодження позицій. Це дасть змогу Україні наблизити свою інтеграцію до ЄС.

Питання державного суверенітету може постати у випадку, якщо Україна, підписавши Договір про ЄЕЗ, вирішить також увійти у склад Європейської асоціації вільної торгівлі. Особливістю ЄАВТ є її «двоопорна основа», ядром якої виступають Наглядний орган ЄАВТ та Суд ЄАВТ. Ці органи у своїй діяльності враховують *acquis* ЄС, зокрема Суд ЄАВТ спирається на прецедентне право Суду ЄС. Разом з тим, приєднання України до ЄЕП на перших етапах може мати наслідком підвищення рівня безробіття в окремих сферах економіки, залучення додаткових іноземних інвестицій, без яких можливий значний спад рівня розвитку окремих галузей економіки тощо. Тому Договір ЄЕП можна підписувати із відповідними застереженнями і паралельно проводити значну законопроектну роботу з метою прийняття необхідних законопроектів.

А тому актуальним є питання, яку вибрати модель адаптації законодавства України до правової спадщини ЄС. У нових країн-членах,

що нещодавно вступили в ЄС, випробовувалися різні моделі адаптації законодавства, такі, як: концепція мінімальної адаптації; концепція поміркованої адаптації та концепція максимальної адаптації[6]. Концепція мінімальної адаптації, по суті, прив'язана до питань політичної доцільності, що зводить його до політичної доцільності. Концепція поміркованої адаптації пов'язана із компліментарністю, сумісністю правової спадщини ЄС із правовою традицією України. Третя модель передбачає перспективу членства країни в ЄС.

Разом з тим, правова спадщина ЄС критикується, оскільки у багатьох сферах законодавства директиви та інші акти законодавства ЄС не відповідають сучасним реаліям, а рішення у рамках національних правових систем є більш взірцевими. Зокрема, у сфері корпоративного права відзначається відставання директив ЄС від сучасних реалій[7].

Визначення необхідності адаптації законодавства до правової спадщини ЄС є одним із найважливіших напрямків забезпечення копенгагенських критеріїв щодо країн-кандидатів по вступу до ЄС. У зв'язку із структурними змінами у діяльності інститутів ЄС сьогодні дії України щодо адаптації законодавства до правової спадщини ЄС повинні бути системними, швидкими і передбачати діалог як на багатосторонньому (із урядами країн-членів ЄС), так і двосторонньому (з інституціями ЄС) рівнях[8].

Для того, щоб забезпечити компліментарність правових запозичень при адаптації законодавства України до правової спадщини ЄС, урядові України необхідно забезпечити відкритий діалог та залучити до цього процесу наукові установи, провідних вітчизняних та зарубіжних компаративістів, забезпечивши демократичний дискурс в академічних колах та в широких колах юриспруденції щодо приведення законодавства України до сучасних реалій та правової спадщини ЄС.

І тут можливі різні моделі забезпечення адаптації законодавства України до правової спадщини ЄС: 1) забезпечення адаптації здійснюється через міністерство економіки та європейської інтеграції (централізована модель); 2) забезпечення адаптації здійснюється через

міністерство юстиції (змішана модель); 3) забезпечення адаптації у кожному міністерстві (децентралізована модель)[9]. У вітчизняних реаліях найбільш оптимальною є змішана модель, оскільки це впливає із конституційного розподілу повноважень органів публічної влади у сфері зовнішньої політики.

Відповідно до Конституції України президент забезпечує стратегію адаптації шляхом здійснення керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави, ведення переговорів та укладення міжнародних договорів України. Кабінет Міністрів України здійснює зовнішню політику держави і в галузі адаптації законодавства України правової спадщини ЄС повинен забезпечити підготовку відповідних законодавчих актів. Зважаючи на кадрові та інституційні проблеми щодо забезпечення процесу адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, його найбільш оптимально можна здійснювати через існуючий у структурі Міністерства юстиції Державний департамент з питань адаптації законодавства. Відповідно Верховна Рада забезпечує цей напрям шляхом надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України, а також прийняттям законів, які виражають адаптацію положень законодавства до правової спадщини ЄС. При цьому важливим є створення окремого парламентського комітету з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Найбільш болючим для України є виконання мадридських критеріїв щодо членства в ЄС. Адміністративна та судова практика згідно із названими критеріями повинна відповідати критеріям транспарентності і доступності, справедливості та економії адміністративних процедур, забезпечення демократичних критеріїв формування органів влади та забезпечення ними зворотних зв'язків з інститутами громадянського суспільства, забезпечення верховенства права шляхом справедливого і неупередженого правосуддя. Тому формування ефективної і справедливої публічної влади залежатиме від політичної волі до реформування владних інститутів.

Сила, потуга держави проявляється у реальній здатності уряду й адміністрації приймати адекватні і компетентні управлінські рішення. Також сильна держава втілюється у політичній волі неухильно впроваджувати у життя рішення шляхом оптимальної організації апарату та системи адміністративних процедур.

При такій системі для України є важливою подальша децентралізація влади шляхом розширення самоврядних прав органів самоврядування. Для цього місцевим інститутам влади необхідно передати необхідні фінансові, земельні та матеріальні ресурси.

На моє переконання, головною причиною важкого стану місцевого самоврядування в Україні є суб'єктивне небажання виконавчої влади втратити механізми прямого адміністративного впливу на території. Тому на сьогодні в Україні вибудована модель декларативного самоврядування, майже повністю залежного від виконавчої влади. І це при тому, що ні один посадовець високого рівня жодного разу не заперечував, а навпаки – якомога дужче підкреслював значення повноцінного місцевого самоврядування як центральної підвалини демократії та одного з найголовніших чинників розвитку нашого суспільства. Державна влада до цього часу відтворює модель “підвладного” місцевого самоврядування замість встановлення партнерських відносин з ним.

Не менш суттєвою причиною гальмування розвитку місцевого самоврядування нині є відсутність бодай мінімального діалогу між владою і громадою.

Я вже не кажу про бюджетну політику. У цій сфері безліч проблем. Немає грошей – немає влади. Тут має діяти найперше закон про місцеві податки, які автономізують бюджети місцевого рівня. І місцевий бюджет має прийматись не тоді, коли держава приймає свій бюджет, яким вона делегує функції і спрямовує субвенції. Місцевий бюджет має бути прийнятий за будь-якої умови, будь-коли, коли він готовий, бо спирається на надійне джерело фінансування місцевого бюджету. Що стосується делегування повноважень місцевому самоврядуванню.

Найголовніше – це те, що при делегуванні повноважень держава має зберігати свої пріоритети. А в разі розподілу повноважень між рівнями органів місцевого самоврядування має зберігатись пріоритет базового рівня. Між іншим, у нас сьогодні влада на базовому рівні не має територіальної основи. Ми тепер маємо населений пункт, як адміністративну одиницю. І це абсурд, такого ніде немає, в жодній країні світу.

І ще важливо знати, що таке децентралізація в сфері місцевого самоврядування. Стаття 5 Конституції чітко зазначає, що влада в Україні є єдиною. Хочу тільки підкреслити, що її умовно поділяють на три рівні: власне народовладдя, місцеве самоврядування і державну владу. І тому це є системою триєдиних інститутів здійснення влади, і сила цієї системи визначається силою найслабшої ланки. Якщо ми це не усвідомимо, в організації влади взагалі, і в децентралізації, у відповідному контролі і взаємодії, у взаємному контролі, то ніколи не вирішимо ефективно проблему децентралізації. На цьому просто треба наполягати, тому що суть політичної реформи, яка мала б відбутись в Україні, – це посилення слабких ланок системи влади, найперше – народовладдя і місцевого самоврядування, а не здійснення безглуздої роботи з перерозподілу влади на її центральних рівнях. Цього повинно вимагати суспільство. У свій час Олександр Мороз вирішував одну проблему – як стати суперкерівником. А саме – забрати монополію від президента до Верховної Ради і чекати ефективності. Не буде ефективності. Ніколи цього не буде, бо як було народовладдя безпосереднє і місцеве самоврядування слабким, так воно слабим донині, на жаль, і залишається. Тому, очевидно, політики скалічили ту реформу, яку провели. Сьогодні стоїть завдання її продовжити, ізолювавши всіх від можливостей узурпації влади будь-якими інструментами, але найперше – скерувати монопольне право на місцеве самоврядування і на народовладдя.

Список використаних джерел

1. Cottier, Thomas/Maya, Hertig. The Prospect 21st Century Constitutionism // Max Planck Yearbook Law, Volume 7, 2003, p. 305-306.
2. Руденко Наталя. Проблема державного суверенітету країн-членів ЄС у світі інтеграційних процесів // Європейська інтеграція. –2004. – № 4. – С.17-26.
3. Birkinshaw, Patrick. Supranationalism, the rule of law and constitutionalism in the Draft Union Constitution // Queen's Papers of Europaenisation, 2003, No 3.
4. Про природу європейського конституціоналізму та перспективи впровадження проекту Конституції для нової Європи див.: Мартиненко Петро. Проект Конституції для нової Європи: реформаторський потенціал // Європейська інтеграція. – 2004. – № 4. – С. 1-16.
5. Інформаційний бюлетень Представництва Європейської Комісії в Україні. – Березень, 2003. – С. 9.
6. Шевчук С. Роль порівняльного права у процесі європейської інтеграції України // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Зб. наук. статей / За ред. Ю.С. Шемшученка, О.В.Кресіна; Упор. О. В. Кресів, О. М. Редькіна, за участі К. О. Черніченка. – К.: ІДП ім. В. М. Корецького НАНУ, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Київський університет права НАНУ, 2006.
7. Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: Перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України: Монографія/ О. Р. Кібенко. – Х.: Страйк, 2005. – 432 с.; Кібенко О. Р. Глобальна реформа корпоративного права ЄС. – Режим доступу: <http://www.alumni.iatp.org.ua/publications/files/2004121312461588.doc>.
8. Мацепа Марія. В гармонії з європейським правом // Критика. –2007. –№ 10 . – Режим доступу: [/http://krytyka.kiev.ua/articles/s.4_10_2007.html](http://krytyka.kiev.ua/articles/s.4_10_2007.html)
9. Асланян Г. Проблеми вдосконалення інституційного забезпечення законодавства України до *acquis communataires*. – К., 2005.

10. Шевцов А. Поглиблення практичного співробітництва України з НАТО як фактор впливу на громадську думку // Євроатлантикінформ. – 2006. - № 6 (12).
11. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. Мадрид, 9 липня 1997 р. – Режим доступу: H:\ НАТО 2\ NATO Basic Texts NATO – Ukraine Charter – Madrid, 9 July 1997. mht

The countries – members of NATO ratified on Madrid Summit European Charter about the special place of European integration Ukraine-NATO legal regulating.

The article is devoted to the problems of Madrid criteria to EU participation and legal constitutional guarantee of local self - government activities fulfilment. The author tries to analyze the ways of local public power reforming, the functioning of which is not effective and requires much attention from scientists and specialists.

В рамках Мадридського самміта НАТО підписана Хартія об особливостях формування юридических умов для становлення повноцінного механізму міжнародно-правового регулювання європейської інтеграції Україна – НАТО. В Хартії визначені принципи і підходи к наступному розвитку відносин між НАТО і Україною, вказані сфери консультацій і співробітництва.

Стаття присвячена проблемам виконання Україною мадрідських критерієв відносно членства в ЄС і конституційно-правового забезпечення діяльності органів місцевого самоуправління, шляхів реформування органів місцевої публічної влади, функціонування яких недостатньо ефективно і потребує уваги учених і практиків.

УДК 327 (477)

I. АРТЬОМОВ

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИКИ

У статті розкрито найбільш актуальні проблеми місця і ролі України в сучасному геополітичному просторі після розширень ЄС 2004-2007 рр. та функціонування

українсько-євросоюзівського кордону в умовах реалізації євроінтеграційної зовнішньополітичної стратегії.

Ключові слова: геополітика, євроінтеграція, Євросоюз, геостратегічний вибір, глобалізація.

Актуальність теми публікації та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями визначається необхідністю виокремити проблемні питання та особливості сучасного стану взаємовідносин України з Європейським Союзом, НАТО в контексті їх впливу на геополітичний вимір сучасного глобального розвитку.

Аналіз джерел, досліджень і публікацій свідчить про зацікавленість геополітичною проблематикою як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Їх можна умовно розділити на дві групи. **До першої** групи відносимо науковців, які розглядають євроінтеграційні аспекти сучасної української геополітики на основі економічних показників і окремих політичних чинників. Зокрема це: А.Гальчинський, В.П'ятницький, З.Варналій, В.Чалий, Ю.Рубан, Б.Данилишин, І.Бураковський та інші [1].

Роботи названих авторів, на наш погляд, внесли значний вклад у дослідження проблеми та роз'яснення особливостей економічної бази та політичної складової євроінтеграції. Особливу увагу вони приділяють принципу залежності усього інтеграційного процесу від структурно-функціональних змін у світовій економіці, викликаних процесами глобалізації, які не залишили осторонь і Україну.

Другий напрям підтримується вченими, що сформувались уже в пострадянський період, або тими, хто працював або стажувався за межами України. Вони розглядають європейську інтеграцію не лише з точки зору економічних, а в основному в площині політичних, військових, правових, культурних і соціальних процесів. До науковців другого напрямку можна віднести В.Горбуліна, В.Хандогія, В.Гречанінова [2], І.Бусигіну, С.Биховського, О.Буторіну, М.Каргалову, Н.Кузнецова [3] та інших.

Поряд з названими авторами проблематиці місця України в геополітичному просторі присвятили свої роботи багато інших вітчизняних та зарубіжних науковців-геополітиків[4].

Значний внесок у наукове дослідження сучасних актуальних проблем України в геополітичному просторі вносять Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції (В.Горбулін), Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Національний

інститут стратегічних досліджень (Ю.Рубан); Інститут зовнішньої політики Дипломатичної академії при МЗС України (Г.Перепилиця), а також окремі державні університети.

Зокрема, Закарпатський державний університет у 2007-2008 рр. розробив серію навчальних посібників для студентів з проблематики євроінтеграційних аспектів сучасної української геополітики, дев'ять з яких отримали гриф МОН України «Рекомендовано як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів» [5].

Високим рівнем політичної актуальності і зрозумілою дослідницькою зацікавленістю до проблематики геополітичних процесів у час глобалізації, і місця в них України, пояснюється поява значного масиву літератури та Інтернет-джерел як наукового, так і популярно-пропагандистського змісту з акцентом на дослідження політичної складової євроінтеграції. У них значне місце відведено і Україні.

Основні завдання, поставлені у статті:

- виділити і згрупувати найбільш актуальні проблеми, пов'язані із місцем і роллю України в геостратегічному просторі в контексті євроінтеграційних аспектів;

- розставити окремі акценти у взаємовідносинах України з ЄС в умовах підготовки нового базового договору України з Європейським Союзом;

- спробувати спрогнозувати розвиток взаємовідносин України з ЄС, НАТО та Росією напередодні виборів Президента України.

Виклад основного матеріалу публікації. Важливість дослідження ролі і місця України в новому глобальному вимірі зумовлена кількома чинниками. По-перше, протягом років незалежності *не вдалося подолати глибокий політико-ідеологічний розкол українського суспільства, в тому числі з питань геостратегічного вибору між Сходом і Заходом. Ми не розв'язали проблему національного примирення, не вирішили низки питань по осі "Схід-Захід", багатьох інших завдань. Україна вибудувалась як держава, тепер ми повинні утвердити себе як українська політична нація. Адже історія – це процес самоусвідомлення нацією своєї сутності, і саме усвідомленням себе самої у процесі історії нація здійснює своє призначення.* "Українці, – писав **М.Грушевський**, – мусять стати нацією,

коли не хочуть зостатися паріями серед народностей. Прийшов той час – час життя...”[6].

Чинником, що найбільш ускладнює зовнішньополітичний курс нашої держави, є **недостатня визначеність сучасних геополітичних процесів, а також проблема збереження ідентичності нації в умовах глобалізації. Адже глобалізація (розширення і поглиблення соціальних зв'язків та інститутів у просторі й часі) сьогодні** – це об'єктивна реальність, і тому питання щодо входження чи невходження до її структур окремих націй, народів і навіть цивілізацій не обговорюється, воно вже вирішене. Саме тому *Україна є також органічною складовою глобального простору.*

Британський історик **Є.Дж. Гобсбаум** зазначав, що одним із основних викликів ХХІ ст. є **зниження ролі національної держави як системи, у межах якої живуть люди і на просторі якої відбувається більшість значущих для них подій** [7]. На цій залежності держав в умовах глобалізації акцентує увагу і **Зб.Бжезинський**, який писав: *“Глобалізація стимулює процеси, які призводять до ерозії традиційних державних суверенітетів...”*, що загрожує *“...втратою національного контролю над основними економічними та соціальними цінностями”* [8].

Це особливо небезпечно для молодих держав, які стали на шлях незалежного розвитку. Небезпека в тому, що в ході глобалізації відбувається процес диференціації бідних та багатих країн. Колишній держсекретар США **Г.Кісінджер** з цього приводу говорив, що світові лідери не можуть ігнорувати той факт, що за багатьма напрямками прірва між тими, кому випадають плоди глобалізації і всіма іншими, продовжує зростати, причому як у межах окремих держав, так і світовому масштабі. Тому складається ситуація, що змушує *“сильних попірати слабких”*[9].

Заслуговує уваги і вислів американського геополітика **С.Гантінгтона** про те, що *Захід реалізує свої економічні інтереси і у зв'язку з цим нав'язує іншим країнам економічну політику за власним баченням.* У праці *“Битва цивілізацій”* він пише, що прагнення Заходу насаджувати свої цінності, сприяти своїм економічним інтересам викликає зворотню реакцію в інших цивілізацій. Центральною віссю Світової політики буде найімовірніше конфлікт між Заходом і всіма іншими цивілізаціями [10]. Зазначені фактори на нашу думку, слід врахувати і Україні в процесі здійснення зовнішньої політики.

По-друге, наше геостратегічне положення. Україна лежить на перехресті різновекторних геополітичних інтересів у безпосередній зоні суперечливого стратегічного трикутника “США-ЄС-Росія”. Контури цього трикутника ще не набули чітких обрисів, однак мало хто не відмічає значиму роль Української держави в їх остаточному визначенні. Адже Україна є проміжним, санітарним кордоном, або “буферною зоною” цивілізаційного простору між західною і російсько-євразійською цивілізаціями. Для натівської Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає в західних кордонах України лінію розлому між НАТО та СНД – простором, який вважає зоною своїх інтересів.

Така увага до України цілком зрозуміла, адже вона перша в Європі за територією (603,7 тис. кв. км.), п'ята за кількістю населення (47,0 млн. чол.). По кордонах наша держава межує з країнами ЄС – Польщею (542,3 км.), Словаччиною (98,7 км.), Угорщиною (135,1 км.) та Румунією (608,6 км.) На частку України припадає 40 % європейських чорноземів, вона має більше як на сто років запасів залізної, марганцевої, уранових руд на 400 років вугілля та цінних металів, а головне – історичні і культурні передумови для участі у західноєвропейському економічному просторі.

Цікаві думки щодо особливостей політичної географії і геополітики України наводять автори навчального посібника «Політична географія і геополітика»[11].

Україна розташована в центральній частині Європи (географічний центр Європи знаходиться на території України – в Закарпатті під Раховом) і завжди перебувала якщо не в центрі європейських історичних подій, то під їх постійним безпосереднім впливом ще від часів Київської Русі. Аналіз транспортно-географічного положення дає підстави для висновку про стратегічно важливе геопросторове положення території України в регіоні, оскільки вона має потенційно високий рівень транзитності в центральній частині Євразії.

Аналіз мережі сусідських геопросторових зв'язків України свідчить, що вона покриває якраз центральну частину континенту на стику Європи й Азії (рис.1)[12]. Звернемо увагу на таке: 1. Найважливіша геополітична вісь Євразії пролягає по лінії Росія— Чорне море—Туреччина; саме через ці території проходить межа між Європою і Азією. Для України – це кордон по Азовському і Чорному морях та Керченській протоці.

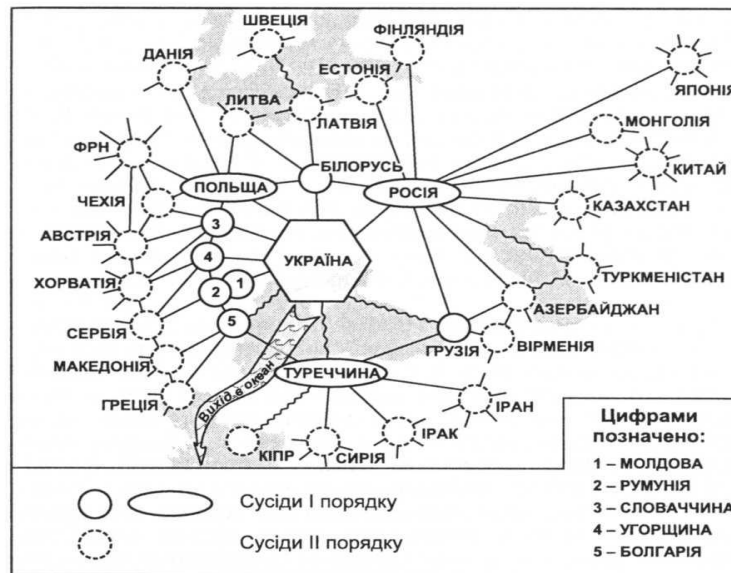

Рис. 1. Україна в системі країн центральної частини Євразії

Інша важлива геополітична вісь проходить по лінії Польща— Україна—Туреччина. Це так звана Балто-Понтійська вісь, яку неодмінно має перетинати лєвова частка транспортних коридорів, що зв'язують Північну та Центральну Азію і Західну Європу. Найвужче місце між узбережжями Балтійського та Чорного морів — пряма між гирлами Неману та Дунаю. Нагадаємо, що ця меридіональна геополітична вісь була історичним напрямом шляху "із варяг у греки", який ішов до Чорного моря Дніпром, а вище Києва мав виходи на Віслу, Неман, Даугаву або Волхов. Комунікації цим шляхом свого часу відіграли надзвичайно велику роль у становленні культури та господарства України—Русі.

Основні вектори сучасних геопросторових зв'язків України мають гексагональний рисунок. Найважливіші напрями: а) Польща — країни ЄС Середньої Європи; б) Білорусь — країни Балтії; в) Росія — країни Центральної Азії та Далекого Сходу; г) Грузія — інші країни Закавказзя та Центральної Азії; ґ) Туреччина — країни Східного Середземномор'я; д) балканські країни.

Україна має один із найвищих у Євразії показників центральності — якщо взяти всю множину країн регіону, то тільки Росія та Китай мають більше сусідів. За кількістю сусідів I порядку (якщо враховувати сусідство з Туреччиною, Грузією та Болгарією через Чорне море) вона в одному ряду з ФРН, Туреччиною та Саудівською Аравією. Особливо цінні й бажані для держави

добросусідські зв'язки з Польщею (вихід на ЄС), Росією (шляхи в Азію, важливі ринки сировини та збуту) і Туреччиною (вихід через Босфор і Дарданелли у Світовий океан).

По-третє, після останніх двох розширень ЄС (2004 р., 2007 р.), зона його впливу вперше наблизилась до західних кордонів України. Змінився ландшафт Європи по кордонах. Внаслідок цього Україна опинилася за штучно створеними розподільчими лініями на Європейському континенті. Якщо до 2004 р. Україна мала рівноправні взаємовідносини з країнами-сусідами, то після входження їх до Європейського Союзу кожна з них відносно нашої держави виступає як складова частина надпотужного економічного блоку з населенням біля 350 млн. чол. і ВВП в 10 млрд. доларів США.

Розширення ЄС і виникнення спільного українсько-евросоюзівського кордону об'єктивно зумовили для України сприятливу ситуацію, відкриваючи додаткові інтеграційні можливості, враховуючи її геополітичне розташування і наявність транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій: *газопроводи "Прогрес", "Уренгой–Помари–Ужгород", нафтопровід "Дружба", енергосистема "Мир", 3-й та 5-й міжнародний Критський автотранспортні коридори, розгалужену прикордонну залізничну мережу та інше.*

По-четверте, загострення взаємовідносин України з Росією. Про це свідчать:

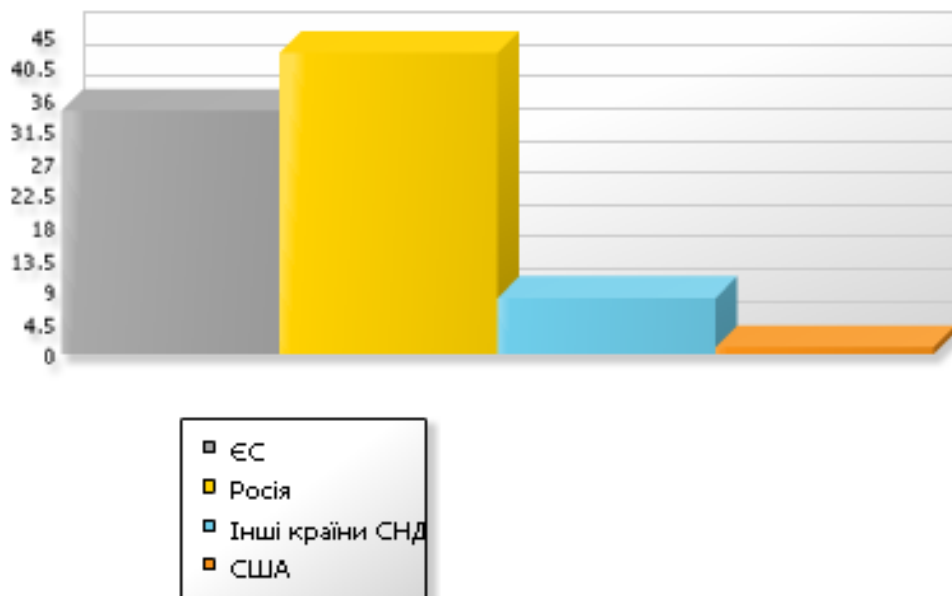
- гострі дискусії щодо умов і терміну перебування в Севастополі Чорноморського флоту РФ і вартості оренди території, хоча, згідно з «Великим договором» між Російською Федерацією і нашою країною, термін перебування військово-морських сил сусідньої держави закінчується лиш у 2017 році;
- загострення питань постачання в Україну газу і його вартості, поряд з вимогою до Росії підвищити оплату оренди газо-нафтопроводів та газосховищ, якими вона користується;
- м'ясо-молочна «війна», яка привела до зупинки ряду переробних підприємств на Україні і залишила без роботи багатьох працівників галузі;
- різке погіршення стосунків у зв'язку з намірами України прискорити темпи євроатлантичної інтеграції;
- високий рівень напруги у зв'язку із звинуваченнями на адресу України щодо поставок озброєння Грузії та участі українських найманців у військових діях на боці останньої.

У цих непростих умовах визначення геополітичного курсу та інтересів України необхідне врахування складної системи інтересів різних країн, розкладу сил – економічних, політичних, військових, духовних – у кожному регіоні світу. Насамперед це стосується найближчих сусідів України в країнах глобального значення, що прагнуть знайти власні інтереси в Україні або самі становлять для неї особливий інтерес.

Цікавим є дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 11 по 17 квітня 2008р. Було опитано 2019 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Респондентам пропонувалося відповісти на питання: «Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України?»

Результати опитування наведені на діаграмі[13].

ЄС	Росія	Інші країни СНД	США
34.2	42.3	7.9	1.0

Розглядаючи місце і роль України в геополітичному просторі сучасності, не можна не враховувати її важливого значення у становленні нової конфігурації геополітичного простору Європи. Це відмічали і відмічають політики, вчені-науковці, державні діячі різних рівнів. Окремі визначення й оцінки місця і ролі України в геополітичному вимірі і реаліях євроінтеграційного сьогодення такі:

“За логікою геополітичних тенденцій інтерес до України зберігатиметься і зростатиме, оскільки вона є важливою стратегічною державою і може стати магнітом, який зведе докупи Східну і Західну Європу”.

Вільям Кернан

“Українські землі не є закутком. З огляду торгівлі і геополітики – це одна з найважливіших країн світу, її значення постійно зростатиме”.

Юрій Лука

Захід, і особливо Сполучені Штати, – писав Зб.Бжезинський, – запізнився визнати важливе з точки зору геополітики значення існування самостійної Української держави, яка є важливою “клітиною” на європейській шахівниці, геополітичним стержнем, тому що саме її існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію [14].

“Без України Росія перестає бути євразійською імперією. Без України Росія все ще може боротися за імперський статус, але тоді вона стала б в основному азіатською імперською державою і більш за все була втягнута у виснажливі конфлікти із піднімаючою голову Середньою Азією”, – відмічав автор “Великої шахівниці...” [15].

Цікаві факти з цього приводу наводить Анатолій Гальчинський, який, посилаючись на книгу Зб.Бжезинського “Вибір: світове панування чи глобальне лідерство?”, що вийшла влітку 2004 р., наводить обґрунтування трьох фаз геополітичних перетворень у Європі: **Перша фаза – “варшавський раунд”**. Її мета – “ліквідувати найбільш очевидний і зловісний спадок “холодної війни” шляхом введення Польщі, Угорщини та Чеської Республіки до Північноатлантичного альянсу”; **друга фаза – “вільнюський раунд”** – це продовження відповідного процесу. Причому на цей раз розширення Альянсу збіглося з розширенням ЄС; **третья фаза – “київський раунд”**. За словами Зб.Бжезинського, це “буде більш важкий, комплексний та проблематичний процес, звернений на Схід, на Україну, який, можливо, охопить і Кавказ” [16].

Така позиція, оприлюднена ще перед помаранчевою революцією, дає змогу зрозуміти, окрім іншого, мотивацію фактичної інформаційної війни, що розгорнулася навколо двох лідируючих кандидатів під час

останніх президентських виборів. Її безпосередніми суб'єктами виявилися не лише міжнародні ЗМІ та громадські організації, а й урядові інституції. В рамках пропагандистського тиску на Україну президентські перегони ще перед їхнім виходом на стадію голосування висвітлювалися у взаємо заперечних визначеннях: або демократія – або авторитаризм, або Захід – або Росія, або з нами – або проти нас [17].

Фактично йшлося про інше – фактичне перетворення президентських виборів в Україні на інструмент жорсткого геополітичного суперництва провідних центрів, зокрема Росії та США, на пострадянському просторі.

Враховуючи, що *однією з найважливіших категорій геополітики є геостратегія*, яка означає обґрунтований геополітикою **напрямок** діяльності держави на міжнародній арені, важливо своєчасно корегувати пріоритети зовнішньополітичного курсу.

Виходячи з цього, можливо стверджувати, що сьогодні надзвичайно важливим фактором є чітке визначення пріоритетних і стратегічних завдань сучасної української геостратегії загалом і особливо зовнішньополітичного курсу Президентом України, суть якої полягає в реалізації нової філософії зовнішньої політики України, яка включає:

- європейську та євроатлантичну інтеграцію, що є визначальним зовнішньополітичним пріоритетом держави;
- зміцнення національної безпеки і поступального економічного розвитку, утвердження цінностей демократії, прав та свобод людини;
- розвиток стратегічного партнерства із США, РФ і Польщею, зміцнення двосторонніх економічних відносин з іншими країнами світу з метою посилення позицій українських товаровиробників на світових ринках та інше [18].

Реалізація зовнішньополітичного курсу України відповідає базовим національним **інтересам**. Вони такі: *перший* – збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів. *Другий* – включення української економіки до світової економічної системи. *Третій* – питання відносин України з безпосереднім географічним оточенням, тобто з сусідами, та інше.

Надзвичайно важливим фактором, що збалансує взаємовідносини України з європейською спільнотою і сприятиме зміцненню позицій України в геополітичному просторі

залишаються базові положення Нової посиленої угоди нашої держави з ЄС.

Офіційно переговори розпочалися на початку 2007 року. На сьогодні вже проведено 8 раундів, на яких послідовно обговорювалися основні положення по укладенню нової угоди.

Так, 12-14 березня 2008 року у Брюсселі відбувся сьомий раунд переговорів щодо нової посиленої угоди (НПУ) на заміну Угоди про партнерство та співробітництво [19]. Українську делегацію очолював заступник міністра закордонних справ К.П.Єлісєєв, делегацію ЄС – заступник генерального директора з питань зовнішніх відносин Європейської Комісії Ю.Мінгареллі.

За результатами раунду було досягнуто значного прогресу у погодженні консолідованого тексту угоди у частині юстиції, свободи та безпеки. Результативними виявилися обговорення проектів відповідних частин тексту угоди, що стосуються секторального співробітництва. Сторони обмінялися першими думками щодо преамбули, головних цілей та принципів майбутньої угоди.

Разом з тим, слід відзначити, що переговори щодо нового договору проходять зовсім непросто. Американський політолог Фред Ікле якось зауважив: **"Щоб переговори відбулися, потрібні дві умови: спільність інтересів і розбіжність інтересів. Без спільності інтересів ні про що домовитися не можна; без розбіжності інтересів домовлятися нема про що"** [20].

Що стосується позиції ЄС, то у Брюсселі не приховують, що укладення нової угоди дасть змогу конкретизувати ідеї, закладені у Європейській політиці сусідства (ЄПС), свого часу поширеної на Україну. Як відомо, на момент оприлюднення ЄПС розглядалася як альтернатива членству в ЄС, тому, обговорюючи майбутню угоду з Україною, Брюссель навряд чи відмовиться від використання принципів ЄПС.

Україна натомість бачить у припиненні чинності УПС великий шанс переглянути принципи співробітництва з ЄС і зробити перший серйозний крок назустріч членству. Нашим головним "призом" у переговорних змаганнях залишатиметься питання асоційованого статусу та договірне закріплення перспективи членства в ЄС. При укладенні нової угоди важливо не стільки отримати від ЄС визнання європейської перспективи України, скільки забезпечити створення таких механізмів співробітництва, які максимально

відповідають потребам економічного розвитку країни. Поява таких механізмів, по-перше, дасть змогу виявити перспективи подальшої інтеграції України в ЄС, і по-друге, дівіше заохочуватиме політикум та суспільство продовжувати курс на європейську інтеграцію. Важливим принципом угоди має стати вже згадувана "додана вартість" у всіх напрямках двостороннього співробітництва:

- у **політичній галузі** ця додана вартість полягає у визнанні перспективи членства України в ЄС та підтвердженні відкритості ЄС для України;

- у **торговельно-економічній галузі** – створення поглибленої та всебічної Зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС як важливого етапу на шляху інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС та запровадження так званих трьох свобод – свободи руху товарів, капіталів та послуг;

- у **секторальній галузі** – поступова інтеграція України до відповідних ринків та програм ЄС;

- у **сфері юстиції та внутрішніх справ** – просування до лібералізації режиму пересування людей шляхом поступового запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС при адекватному дотриманні вимог безпеки та контролю над міграційними потоками.

У договір потрібно закласти прагматичні цілі і дійовий механізм контролю за його виконанням, тобто передбачити регулярний моніторинг (у т.ч. суспільний), розробити відповідну методiku та створити механізми зворотного зв'язку на рівні уряд – громадськість.

Доречно згадати слова Президента України В.Ющенка на саміті в Гельсінкі: "...Суть нового базового договору між Україною і ЄС – перехід від партнерства і співпраці до політичної асоціації та економічної інтеграції. Для України дуже важливо, щоб новий договір не перетворився на модернізований договір про партнерство і співпрацю. Положення документа мають містити конкретні цілі і строки їх досягнення, а також чітко мають бути визначені терміни дії" [21].

НБД з Україною має стати асоціативною угодою "четвертого покоління", що спиратиметься на попередній досвід ЄС, але виходитиме за його межі у частині сприяння політичним та економічним реформам, необхідним для досягнення Україною європейських стандартів, які значною мірою співпадатимуть із критеріями членства в Європейському Союзі [22].

Важливим чинником прогресу у справі реалізації євроінтеграційної стратегії стала участь України у новій зовнішньополітичній ініціативі ЄС «Східне партнерство». *Єврокомісія представила Комунікацію «Східне партнерство», серед основних положень якої: оновлення договірно-правової бази відносин ЄС зі східними сусідами через заміну чинних Угод про партнерство та співробітництво на угоди про асоціацію; створення спеціальної програми допомоги для зміцнення адміністративної спроможності країн-партнерів; створення поглиблених зон вільної торгівлі (ЗВТ), яке, передусім, залежатиме від готовності економік країн-партнерів; лібералізація візового режиму між ЄС та державами-партнерами; зміцнення енергетичної безпеки ЄС та його партнерів на принципах Енергетичної Хартії; вирівнювання регіонального розвитку країн-партнерів, підтримка їх соціально-економічного розвитку тощо [23].*

Висновки.

Виходячи з національних інтересів, можемо виділити основні геополітичні пріоритети зовнішньополітичної діяльності України на нинішньому етапі. Це:

- а) забезпечення національної безпеки;
- б) реалізація положень Стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції України;
- в) підтримання двосторонніх відносин з партнерами, які готові співпрацювати з Україною на двосторонньому рівні як на Заході, так і на Сході Європи.

Саме ці базові поняття геополітичного курсу України та напрями геостратегії більш за все відповідають сутності, місцю і ролі України в сучасному геополітичному просторі.

Стимулюючим євроінтеграційним фактором українського зовнішньополітичного курсу стали події 2004-2006 рр., коли змінилось ставлення ЄС до євроінтеграційних прагнень України. Сутність цієї зміни полягає в тому, що відтепер європейці починають локалізувати Україну як країну, що розташована не просто “на сході”, а “на сході Європи”, визнаючи її невід’ємною складовою єдиного європейського цивілізованого і політичного простору, тобто “своєю”. Тому так званий іміджевий фактор починає працювати на користь України. Процес “великого розширення” ЄС 2004-2007 рр. засвідчив завершення перехідного періоду постсоціалістичної трансформації і становлення нових європейських відносин. Цей процес, з огляду на *наближення до*

наших кордонів, вимусив визначитись з проблемою місця України в оновленій Європі. Ці висновки, на нашу думку, є базовими при дослідженні євроінтеграційних аспектів сучасної української геополітики.

Тому для України дуже важливо «... попередити загрозу ослаблення (або навіть втрати) одного з найпринциповіших здобутків попередніх років – суверенності нашої держави у міжнародних справах, загрозу її втягування у будь-які конфліктні проекти зовнішніх центрів сили, зокрема ті, що стосуються формування зон впливу на пострадянському просторі. Ми знаходимося на перехресті геополітичних інтересів, на межі двох світів, двох у багатьох аспектах самодостатніх і водночас потенційно конфліктних, як це доводить багатовікова історія, цивілізацій, і тому будь-яка помилковість чи навіть неточність при визначенні відповідних пріоритетів можуть мати вкрай негативні для нас наслідки» [24].

Список використаних джерел

1. Гальчинський А. Помаранчева революція і Нова влада. – К.: “Либідь”, 2005. – С. 268; Пятницький В. Евросоюз – это машина для захвата новых рынков // «2000». – 2009. – 10 квітня; Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / За ред. З.С Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.; Україна у 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики / За заг. ред. Ю.Г.Рубана. – К.: НІСД, 2008. – С. 123-144; Данилишин Б. Вступ України до СОТ сприятиме зростанню реального ВВП за рахунок додаткового збільшення експорту української продукції. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>; Бураковський І. Сот сказала «так» // Дзеркало тижня. – 2008. – №5.

2. Державне управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник./В.В.Говоруха, В.Г.Бульба, А.Є.Тамм, А.В.Меляков та ін. За заг.ред.академіка НАН України, д.т.н. В.П.Горбуліна. – К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. – 200 с. (Формування і реалізація державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України); Хандогій В. Актуальні проблеми співробітництва України з НАТО. /Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи. Зб. наук.праць.— Ужгород: Ліра, 2008. – С.8-32; Гречанінов В. Прогнозирование последствий евроатлантической интеграции для Украины // Взаємовідносини України з НАТО: соціально-політичний аспект: зб.наук.пр.за матеріалами міжнар.наук.-пр.конф., 23-24 жовт.

2008 р. /редкол.: Ф.Г.Ващук, І.В.Артёмов, З.С.Варналій та ін. – Ужгород: Ліра, 2008 р. – С. 5-22; Чумаков В. Расширение европейской интеграции на восток и государственные интересы России: автореф.дис.на соискан.уч. степени канд.полит.наук – Нижний Новгород, 2006. – С.5-6.

3. Чумаков В. Расширение европейской интеграции на восток и государственные интересы России: автореф.дис.на соискан.уч. степени канд.полит.наук – Нижний Новгород, 2006. – С.5-6.

4. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика: навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – С. 21; Михальченко Н. Лимитроф Европы: случайность или судьба Украины// Украина в современном политическом пространстве. Приложение №5(10) к журналу “Персонал”. – 2000. – № 2(56). – С. 6; А.Фіалко. Зовнішня політика України //Дзеркало тижня. – 2006. – 25 лютого; Бжезинський З. Велика шахівниця: Пер. з англ. – Львів - Івано-Франківськ, 2000. – С.12-13; Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? – Москва: Ладомир, 2002. – С. 254-256.

5. Посібники з грифом МОН України: Державне управління в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України: історія, теорія, методологія (Моніторинг наукових досліджень і розробок): навчальний посібник /За ред. В.Д.Бондаренка та Ф.Г.Ващука. – Ужгород: Ліра, 2007. - 343 с.; Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: навчальний посібник-хрестоматія. У 2 частинах /Уклад. і коментарі: І.В.Артёмов. Д.В.Вітер. Л.І.Загайнова, О.М.Казакевич, О.М.Руденко. - Ужгород: Ліра, 2007. -452; Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. / І.В.Артёмов. – Кн.1. Україна – Європейський Союз. – Ужгород: Ліра, 2008. – 476 с.; Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навчальний посібник /І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, В.Д.Бондаренко та ін. – Ужгород: Ліра, 2008. – 654 с. Міжнародна інтеграція: навчальний посібник /І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, О.М.Ващук та ін. – Ужгород: Ліра, 2008. – 387 с.

6. Грушевський М. Твори у 50-томах. Серія: Суспільно-політичні твори (1894-1907) / Під ред. П.Сохань (гол. редколегії) та ін. Том 1. – Львів: Видавництво “Світ”, 2002. – С. 300.

7. Гальчинський А. Помаранчева революція і Нова влада. – К.: Либідь, 2005. – С. 281.

8. Там само.
9. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? – Москва: Ладомир, 2002. – С. 254-256.
10. Мадиссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика: навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – С. 21.
11. Політична географія і геополітика: навч. посібник /Б.П.Яценко, В.І.Стафійчук, Ю.С.Брайчевський та ін.; за ред. Б.П.Яценка. – К.: Либідь, 2007. – С.92-94.
12. Там само.
13. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/poll.php?poll_id=121
14. Бжезинський З. Велика шахівниця: Пер. з англ. – Львів - Івано-Франківськ, 2000. – С.12-13.
15. Там само. – С. 62.
16. Гальчинський А. Помаранчева революція і Нова влада. – К.: Либідь, 2005. – С. 268.
17. Там само. – С. 266.
18. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 р.» – К., 2006. – С. 145-146.
19. Про 7-й раунд переговорів щодо нової посиленої угоди на заміну Угоди про партнерство та співробітництво Україна-ЄС. – Режим доступу: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/news/print/11276.htm>
20. Пашков М., Чалий В. Куди веде Україну «дорожня карта» євроінтеграції// Дзеркало тижня. – 2007. – 17-23 березня. – № 10 (639). – С. 6.
21. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1600/54928/>
22. О.Сушко, Р.Хорольський, О.Шумило та ін. Новий базовий договір між Україною та ЄС: пропозиції українських експертів. Режим доступу: <http://www.ieac.org.ua/>
23. Представництво України при Європейському Союзі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/news/detail/23680.htm>
24. Гальчинський А. Помаранчева революція і Нова влада. – К.: Либідь, 2005. – С. 268.

25. Україна в 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики / За заг.ред. Ю.Г.Рубана. — К.: НІСД. 2008. — С. 123-156.

26. Щорічне Послання Президента України Віктора Ющенка до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України / Офіційне Інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/13362.Html?PrintVersion>

In the article the most issues of the day of place and role of Ukraine are exposed in modern geopolitical space after expansions of ES 2004-2007 and functionings the European Ukrainian-union to the border in the conditions of realization of eurointegration foreign-policy strategy.

Keywords: geopolitics, eurointegration, European Union, geostrategical choice, globalization.

В статье раскрыты наиболее актуальные проблемы места и роли Украины в современном геополитическом пространстве после расширения ЕС 2004-2007 гг. и функционирования украинско-евросоюзской границы в условиях реализации евроинтеграционной внешнеполитической стратегии.

Ключевые слова: геополитика, евроинтеграция, Евросоюз, геостратегический выбор, глобализация.

УДК 316.334.3 (477):327

Р.ОФІЦІНСЬКИЙ

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ В УКРАЇНІ ЩОДО ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ (2002 – 2008)

В Україні спостерігаємо не якась нове ментальне роздоріжжя, а бачимо уповільнення темпів євроатлантичної інтеграції. Ідеться про відкладений План дій щодо членства в НАТО (ПДЧ). Саме ж заплановане вищим державним керівництвом України у 2002 р. членство в НАТО поки що у межах досяжного. Навряд чи Росія коли-небудь із цього приводу змінить свою негативну точку зору. Отож ефективна інформаційно-роз'яснювальна кампанія – саме той найперший урок, який має винести українська влада з утрачених нею можливостей.

Ключові слова: НАТО, ПДЧ, Росія, громадська думка.

У зовнішній політиці незалежної України євроатлантичний пріоритет чітко зафіксовано упродовж двох каденцій президента Леоніда Кучми. Промовистими стали дві події: укладення угоди (хартії) про співпрацю в липні 1997 р. та проголошення євроатлантичного курсу стратегічним у червні 2002 р. з відповідним інтеграційним наповненням – цільові щорічні плани.

Хоча наступний президент Віктор Ющенко у грудні 2004 р. переміг на прозахідних гаслах, а пронатовська риторика і досі не сходить з його уст, але успіхи скромніші очікуваних. До того ж не індивідуальні, а у зв'язці з іншою країною – зовнішньополітичним союзником.

З квітня 2008 р. у Бухаресті пройшло засідання Північноатлантичної ради НАТО на рівні глав держав та урядів. Як свідчить Декларація Бухарестського саміту, важливим рішенням стало започаткування переговорів про приєднання до НАТО Албанії та Хорватії. Крім того, цей документ із 50-ти параграфів зафіксував спільну позицію з актуальних питань світової безпеки: Афганістан, Косово, Ірак, Середземне море, взаємодія з Росією тощо.

Окремий параграф (23-й) присвячено Плану дій щодо членства в НАТО. Цитую його повністю: "НАТО вітає євроатлантичні прагнення щодо членства в НАТО України та Грузії. Сьогодні ми дійшли згоди, що ці держави стануть членами НАТО. Обидві країни зробили цінні внески в операції Альянсу. Ми вітаємо демократичні реформи в Україні та Грузії та з нетерпінням очікуємо на проведення вільних та чесних парламентських виборів в Грузії у травні. ПДЧ буде наступним кроком для України та Грузії на їх прямому шляху до членства. Сьогодні ми чітко заявляємо, що ми підтримуємо заявки цих країн щодо ПДЧ. Таким чином ми розпочнемо період інтенсивної взаємодії з ними на високому політичному рівні з метою розгляду питань, пов'язаних з їхніми зверненнями щодо ПДЧ, які залишаються невирішеними. Ми звернулись до міністрів закордонних справ зробити першу оцінку прогресу на їх зустрічі в грудні 2008 р. Міністри закордонних справ мають повноваження приймати рішення щодо ПДЧ для України та

Грузії"[3]. Як бачимо, доленосне рішення відтермінували на оптимістичній ноті більш як на півроку.

Якщо Бухарест став місцем проведення найбільшого в історії НАТО саміту, що підкреслив тісну співпрацю з міжнародною спільнотою, то наступний пройде 2009-го року в містах Страсбург і Келі, стане святковим, адже НАТО відзначатиме гучний ювілей – свою 60-у річницю.

Але навряд чи в Україну в непримітному грудні 2008-го чи у знаковому квітні 2009-му завітає євроатлантичне свято. Противники і скептики залишилися при своїх думках.

21 жовтня 2008 р. державний міністр федерального міністерства закордонних справ ФРН Гернот Ерлер під час відеомосту Москва – Берлін, присвяченому взагалі-то конфлікту Росії та Грузії на Кавказі, зазначив, що переважна більшість населення України (аж 60-70 % - звідки?) критично ставиться до вступу в НАТО [10]. Позаяк український схід категорично проти, то продовження курсу на інтеграцію в НАТО призведе до більшого розколу країни.

Ось так освіжило попередню позицію німецької дипломатії сформоване в її середовищі стійке проросійське лобі. Воно ж призабуло, що Німеччина вступила в НАТО 1955 р. не гіпотетично, а справді розколотою. І не на два регіони, а на дві країни – ФРН і НДР. І залишалась у НАТО розколотою аж до об'єднання двох Німеччин у 1990 р.

До честі міністерства закордонних справ України, його прес-служба відреагувала належно – оперативно й жорстко: "Так, в Україні, як і в будь-якій демократичній державі, існують протилежні точки зору. Це, мабуть, єдине об'єктивне твердження, яке прозвучало з вуст пана Ерлера. Все інше – пересмикування, некоректна маніпуляція цифрами та фактами, замішані на риториці, неприйнятній в оцінках високопосадовцем позиції іншої суверенної держави"[4]. Того ж дня, 22 жовтня, в Брюсселі перед заступником міністра закордонних справ

України Константином Єлисеєвим Г. Ерлер делікатно вибачився, мовляв, його приватні висловлювання неправильно інтерпретувала преса[6].

До речі, спекулятивна гра в соціологію спостерігається з усіх боків. Так, президент України Віктор Ющенко у французькій газеті La Croix 13 червня 2008 р. переконував, що позитивно ставляться до вступу в НАТО вже 33 % українців, проти – тільки 27 % [13]. Де він позичив ці рожеві окуляри, забув підказати.

Як і на Бухарестському саміті в квітні 2008 р., Німеччина щодо України гратиме першу скрипку на зустрічі міністрів закордонних справ країн НАТО в грудні того ж 2008-го. На те нема поки що ради. А тут іще президент України у вересні спровокував внутрішньополітичну кризу, підливаючи у вогонь оливу кількома указами про дострокові парламентські вибори то 7, то 14 грудня. На тлі світової економічної рецесії та фінансової кризи, що безжально вразила й Україну, це виглядало авантюрно.

Колишній радник президента США з питань національної безпеки, видатний політолог Збігнев Бжезинський назвав умови, за яких Україна може розраховувати на приєднання до Плану дій щодо членства в НАТО в найближчому майбутньому [9]. Серед них – політична стабільність, зовнішньополітична визначеність, підтримка населення.

Образно кажучи, поки високопоставлені українці не перестануть грати на нервах своїх і чужих амбіцій, доти й пануватиме скептицизм – долучати Україну в НАТО чи ні.

Саме питання заполітизоване з подачі Російської Федерації. Але досі нічого нового ніким не запропоновано. Тому офіційному Києву необхідно діяти, а не сидіти сиднем. Нині варто застосувати неполітизовані форми, зорієнтовані на швидкий результат, а не на безконечний процес у режимі порожньої говорильні.

Два приклади. Зовні невеличких, але шокуючих.

Подивімося на офіційне інтернет-представництво "Президент України Віктор Ющенко" (www.president.gov.ua), де зазначені "Національні пріоритети" – Євро-2012, соціальні та антикорупційні ініціативи, програми "Доступне житло" та "Зігрій любов'ю дитину". Це все. Про НАТО чомусь не йдеться, хоча явно суперечить пафосу декларацій глави держави, принаймні у Посланні Президента України Віктора Ющенка до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України 2008 рік. Адже ж там ішлося: "Одним із принципових завдань на близьку перспективу вважаю приєднання України до плану дій щодо членства в НАТО... Не маю сумніву – ми досягнемо згоди як всередині країни, так і серед зовнішніх партнерів України".

Утім, той сумнів у практичній площині не розвіяв навіть ні сам президент, ані єдиний веб-портал органів виконавчої влади України – "Урядовий портал" (www.kmu.gov.ua), де серед тематичних рубрик бачимо "Європейський вибір". Однак і там про НАТО ні слова.

У той же час школовані державні діячі з нещасливого трикутника президент – уряд – парламент екзальтовано перекладають вузькі професійні теми на пересічний загаль, в якого нема ні достатньої кваліфікації та компетенції, ні посадових привілеїв, ані захмарних зарплат.

Недарма голова секретаріату президента України 2005 – 2006 рр. Олег Рибачук у липні 2008-го резонно підмітив: "А якщо говорити про НАТО, то їх дивує інший момент: якщо це президентська тема, якщо це тема влади, чому вона не має підтримки Президента та влади загалом? Чому цим не займається, скажімо, суперменеджер Балоба [на той момент глава президентського секретаріату – *авт.*], який може зібрати кошти на помпезні з'їзди ЄЦ [партії "Єдиний центр" – *авт.*], а не може зібрати кошти для інформування суспільства про вигоди членства України в НАТО? Це величезна проблема помаранчевих лідерів, які досі з електоральних міркувань обходять цю тему стороною, уникаючи її широкого обговорення в суспільстві" [7]. Нищівніше і не скажеш.

Усе ж, наприкінці травня 2008 р. уряд Ю. Тимошенко ухвалив постанову "Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2008 - 2011 роки". Йдеться загалом про 40,5 млн. грн., тобто на рік близько десяти мільйонів гривень або двох мільйонів доларів. За ті гроші влада очікує кардинальної зміни балансів у суспільстві. Якщо в 2008-му "за" НАТО мають висловитись 36 % громадян України, то на фініші, в 2011-му – 55 %.

Проте стартові реалії сумніші. Соціологічне дослідження, проведене Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова з 21 по 29 серпня 2008 р., показало, що прибічників членства в НАТО менше чверті, тоді як противників – більше половини.

Щоправда, за півроку громадська думка до євроатлантичних прагнень (див. табл. 1) прихилилася на децицю з моменту подачі заявки на ПДЧ ("лист трьох" – президента, прем'єра і спікера, січень 2008 р.) – до 1,5 %. Відчутніше – з часу Помаранчевої революції (листопад 2004 р.) – з 15,1 до 22,3 %. Приріст на рівні семи відсотків отримали, на жаль, аж за чотири роки.

Таблиця 1. Якби наступної неділі відбувався референдум щодо вступу України до НАТО [12]

Дата / Голоси, %	За	Проти	Не голосував би	Важко відповісти
Серпень 2008	22,3	52,0	10,9	14,8
Лютий 2008	20,9	53,1	9,4	16,7
Листопад 2004	15,1	55,5	8,6	20,9
Червень 2002	32,0	32,2	13,7	22,1

Ідилії, притаманної часу оголошення євроатлантичної стратегії (червень 2002 р.), досягти поки що не вдається. Тоді число прибічників і противників було рівновеликим – по третині населення в обох таборах.

Це пікові точки найвищої прихильності та найменшого несприйняття українцями НАТО.

Правда, деякі соціологічні опитування випромінювали оптимізм і показували згоду на вступ до НАТО близько 40 % населення, приміром, Центр "Українське демократичне коло" і фірма "Юкрейніан соціолоджи сервіс" (7-25 грудня 2006 р.). Скоріше, йдеться про бажане.

Однак цей низький соціологічний поріг не є національною драмою. Аргументи експертів тут здатні роззброїти найзатятіших ворогів і песимістів. Рівень підтримки євроатлантичної інтеграції в Іспанії на час її вступу до НАТО 1982 р. становив усього 12 %. Відповідний референдум провели аж через чотири роки під тиском правлячої соціалістичної партії. Хоч вона виступала категорично проти вступу, однак кількість прибічників НАТО серед іспанців виросла до 52 % [11]. Тобто не обов'язково до вступу в НАТО мати підтримку половини громадян чи більше. Адже в якісно новій ситуації звичайні люди набагато швидше долають свої побоювання і стереотипи.

Відносини України і НАТО, безперечно, мають і матимуть вагомим значення. Із 2004 р. в Україні спільний кордон з чотирма країнами НАТО – Угорщиною, Польщею, Румунією, Словаччиною. Від того нікуди не втечеш.

Цілком логічно, що у листопаді 2002 р. у Празі підписали План дій Україна – НАТО, спрямований на інтеграцію до євроатлантичних структур безпеки. У його рамках реалізується щорічний Цільовий план Україна – НАТО.

Україна зробила і наступний крок. Інтенсифікований діалог з НАТО з питань набуття членства стартував 21 квітня 2005 р. у Вільнюсі. Це перший відтинок офіційного процесу підготовки до членства в НАТО (ПДЧ).

Саме ж ПДЧ є останнім етапом для запрошення приєднатися до Альянсу. Як відомо, План дій щодо членства в НАТО (англ. Membership Action Plan) як універсальну програму індивідуального діалогу з

країною-кандидатом прийнято порівняно недавно – 24 квітня 1999 р. на саміті у Вашингтоні.

Усім ясно, що для України вступ до НАТО принесе зовсім інший алгоритм відносин з Росією, дешевший механізм безпеки держави і громадян. В Україні просто наразі нема дієвішого інструменту приєднання до клубу високорозвинутих держав світу.

Якби все вирішували тільки декларації, то Україна давно б приєдналася до ПДЧ. Словами глави комітету Верховної Ради з питань нацбезпеки та оборони Анатолія Гриценка, якби в червні 2006 р., коли проходило засідання Комісії Україна – НАТО на рівні міністрів оборони, була коаліція й новий уряд, Україна отримала б гарантовано ПДЧ [2].

Там записано лише те, що потрібно для розвитку України як правової, соціальної та демократичної держави. План дій складається з п'яти розділів: I. Політичні та економічні питання; II. Оборона / Військові питання; III. Питання ресурсів; IV. Питання безпеки; V. Правові питання. Зокрема, у політичному та економічному плані вимагається: відданість принципам верховенства закону та прав людини; мирне вирішення міжетнічних конфліктів і зовнішніх територіальних суперечок; зміцнення стабільності та благополуччя через дотримання принципів економічної свободи, соціальної справедливості та відповідальності за охорону довкілля.

Вступ у НАТО — це, образно кажучи вслід за А. Гриценком, вступ до університету. Дискутуючи про ПДЧ, говоримо лише про право України піти в бібліотеку почитати книжки, поглибити свої знання, щоб потім успішно скласти іспит.

Нині існує щонайменше п'ять причин, чому слід підтримати євроатлантичні прагнення України. Це точка зору глави комітету з питань європейської інтеграції ВР Бориса Тарасюка [5].

По-перше, Україна дійсно хоче вступити до НАТО і вже довгі роки є його надійним партнером. Стратегічний, законодавчо закріплений курс

України на вступ залишається незмінним пріоритетом зовнішньої політики.

Друга причина. Не будучи членом Альянсу, Україна єдина, що бере участь у всіх миротворчих і антитерористичних операціях НАТО.

Третій чинник – геостратегічне розташування: в Україні знаходиться географічний центр Європи, через Україну проходять головні транспортні магістралі.

Четверте. Вона володіє унікальними технологіями подвійного використання, зокрема ракето-, авіа-, кораблебудування, виробництво зброї.

По-п'яте, має одну з найбільших армій в Європі.

Однак саме в армійській проблематиці не все гаразд. Держбюджетом-2008 міністерству оборони передбачили 9,9 млрд. грн., або 1,07 % ВВП. Тому на 17 вересня 2008 р., наприклад, контрактників нарахували 53 тис. при потребі 100 тис.

Запланований обсяг видатків на 2009 р. у сумі 10,8 млрд. грн. становить 0,85 % ВВП. Це найнижчий рівень фінансування оборони в історії незалежної України, найнижчий серед європейських країн [8]. Мінімальний рівень фінансування Збройних Сил України у 2009-му повинен становити близько 23 млрд. грн., тобто вдвічі більше, аніж у проекті бюджету.

Однією з головних вимог Альянсу до України залишається зростання суспільної підтримки євроатлантичної ідеї. А вона коливається в межах 20-30 %.

Згадана Державна програма з інформування громадськості щодо євроатлантичної інтеграції на 2008 – 2011 рр. могла б стати потужним позитивним сигналом. За нею впродовж чотирьох років підтримка євроатлантичної інтеграції має вирости до 55 %.

Проте непереконливою виглядає сума на досягнення таких результатів – по 10 млн. грн. щороку. Незаважко уявити, скільки готові викласти противники вступу України до НАТО, починаючи з наведених горе-висловлювань німецького дипломата Г. Ерлера.

Досі не розроблені інформаційні повідомлення, які б враховували соціальну і географічну специфіку українського суспільства. Вони мають відштовхуватись від спільної основи: стандарти вступу до НАТО, наприклад, освіти, якості життя, ведення бізнесу, військової служби, роботи органів влади тощо. Передовсім потрібні обговорення важливих для суспільства питань і без прив'язки до НАТО: про стан армії, загрози національній безпеці, стандарти життя різних соціальних верств тощо [1]. Адже прямолінійна й безапеляційна позиція противника відома й озвучена.

Необдумані агресивні кроки російської еліти в грузинській війні (серпень 2008 р.) призвели до швидкої зміни в позиціях лідерів впливових країн. Це начебто створило додаткові шанси для України отримати ПДЧ у грудні 2008-го.

Українське керівництво вирішило скористатися кавказькою кризою, щоби провести країну прискореними темпами в НАТО, написав 15 вересня 2008 р. у Frankfurter Allgemeine Zeitung міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров [14]. Це розлога відповідь на інтерв'ю в тій же газеті з міністром закордонних справ України Володимиром Огризком від 5 вересня.

Москва вважає, що вступ України до НАТО призведе до глибокої кризи у російсько-українських стосунках, що також негативно відіб'ється на загальноєвропейській безпеці. Тому стратегічний вибір тепер повинен зробити і Захід, оскільки звести роль України до буферної зони між Європою та Росією означало б принизити її.

Навряд чи Росія коли-небудь змінить цю точку зору. Отож ефективна інформаційно-роз'яснювальна кампанія – саме той

найперший урок, який має винести українська влада з утрачених нею можливостей.

Список використаних джерел

1. Андрусів В. Не "ТАК" в НАТО // Українська правда. - 12.09.2008.
2. Гриценко А. Більшої загрози, аніж ми самі, для України не існує // Дзеркало тижня. – 2008. – 16 серпня.
3. Декларація Бухарестського саміту. Погоджена на рівні глав держав та урядів держав-членів Північноатлантичної Ради у Бухаресті 3 квітня 2008 р. // Міністерство оборони України (www.mil.gov.ua). – Україна – НАТО, напрями співпраці.
4. Коментар прес-служби МЗС України у зв'язку із заявою державного міністра федерального міністерства закордонних справ ФРН Г. Ерлера // Міністерство закордонних справ України (www.mfa.gov.ua). – 22 жовтня 2008 р.
5. ЛІГАБізнесІнформ. – 2008. – 16 вересня.
6. Міністр ФРГ заявив, що его слова об Україне и НАТО неправильно поняли // РИА Новости. – 23.10.2008.
7. Рибачук О. Майбутній президент може перемогти, йдучи на вибори тільки з європейською платформою // День. – 2008. – 25 липня.
8. Українська армія - найбільш бідна в Європі // УНІАН. - 17.09.2008.
9. Українська служба радіо ВВС. – 2008. – 20 жовтня.
10. УНІАН. – 21.10.2008.
11. Чому Україні важливо інтегруватися в НАТО // День. – 2008. – 3 червня.

12. Якби наступної неділі відбувався референдум щодо вступу України до НАТО, як би Ви проголосували? Динаміка, 2002 – 2008 // razumkov.org.ua.

13. Ioutchenko V. Le territoire ukrainien ne sera pas utilisé contre la Russie // La Croix. – 2008. – 13 juin.

14. Lawrow S. Ukraine will falschen Kurs verfolgen // Frankfurter Allgemeinen Zeitung. – 2008. – 15 September.

At that time in Ukraine is not seeing any new mental crossroads, and we see slowing of Euro-Atlantic integration. This is about delayed Membership Action Plan at NATO (MAP). That same plan of senior state leadership of Ukraine in 2002 about NATO membership is within reach. Russia hardly ever on this issue, change its negative view. So effective public awareness campaign - is the first lesson, which should make the Ukrainian authorities of her lost opportunity.

Keywords: NATO, MAP, Russia, public opinion.

В Украине наблюдаем не какое-то новое ментальное перепутье, а видим замедление темпов евроатлантической интеграции. Речь об отложенном Плане действий относительно членства в НАТО (ПДЧ). Запланированное высшим государственным руководством Украины в 2002 г. членство в НАТО пока еще в пределах достигаемого. Вряд ли Россия когда-либо на этот счет изменит свою негативную точку зрения. Поэтому эффективная информационно-разъяснительная кампания – тот самый первый урок, который должна вынести украинская власть из утраченных ею возможностей.

Ключевые слова: НАТО, ПДЧ, Россия, общественное мнение.

ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ТА СТРАТЕГІЙ ВСТУПУ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС ДО ЗОНИ ЄВРО

У статті розглядаються актуальні проблеми трансформації фінансових систем постсоціалістичних країн-членів ЄС у процесі інтеграції до Європейського валютного союзу, дається характеристика загальновідомих Маастрихтських критеріїв, аналізуються причини сучасного уточнення національних стратегій та динаміки змін пріоритетів вступу країн Центральної Європи до єврозони за умов міжнародної фінансово-економічної кризи.

Ключові слова: ЄС, єврозона, євро, розширення єврозони, стратегія інтеграції, Європейська Комісія, Центральна Європа, постсоціалістичні країни Європи, Маастрихтські критерії, ЄВС.

Послідовне і цілеспрямоване здійснення на перехідному етапі 1990-х початку 2000-х років ринкової трансформації економіки в Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині, разом з іншими системними суспільними перетвореннями, дозволило цим провідним постсоціалістичним країнам Центральної Європи вступити до Європейського Союзу з 1 травня 2004 року. В групі десяти держав – нових членів ЄС у 2004 році була і Словенія. З 1 січня 2007 року до ЄС прийняті Болгарія і Румунія. Постсоціалістичні країни більш-менш плинно інтегруються до єдиного внутрішнього ринку, митного і торговельного союзу Євроспільноти.

Наступним етапним інтеграційним завданням, яке постало перед ними, – це вступ до валютного союзу ЄС – єврозони, тобто підготовка до введення спільної валюти євро і відмова від національних грошових одиниць.

Проблеми європейської економічної інтеграції, міжнародних валютно-фінансових відносин в умовах постсоціалістичної ринкової трансформації знайшли відображення у працях таких відомих українських дослідників-економістів, як О.Білорус, І.Бураковський,

В.Новицький, Ю.Пахомов, О.Плотников, А.Філіпенко та інших. Українськими вченими визначено передусім спільні закономірності трансформаційних економічних процесів та інтеграції постсоціалістичних держав до ЄС.

Однак специфіка підготовки та реалізації стратегій вступу до єврозони на сучасному етапі розвитку постсоціалістичних країн Центральної Європи ще недостатнім чином висвітлена в українській економічній науці. Вказані проблеми піднімаються у статтях закордонних вчених-економістів на сторінках авторитетних журналів, частина з яких використана автором при написанні цієї статті.

Автор статті поставив собі за мету дослідити динаміку пріоритетів та стратегій вступу постсоціалістичних країн-членів ЄС до зони євро.

Важливими завданнями у цьому плані є характеристика загальновідомих маастрихтських критеріїв, визначення основних чинників зміни стратегії та пріоритетів вступу центральноєвропейських держав до єврозони.

Для входження до валютно-фінансового союзу ЄС не вистачає одного бажання центральноєвропейських країн-претендентів і послідовного політичного декларування такої мети на державному рівні. Усі країни-претенденти на вступ до єврозони повинні виконати загальновідомі, так звані маастрихтські критерії.

Таких основних критеріїв налічується 5. Вони, зокрема, передбачають необхідність:

1. Утримувати дефіцит державного бюджету країни на рівні не більше 3% валового внутрішнього продукту (ВВП).

2. Не перевищувати рівень внутрішнього державного боргу понад 60% річного обсягу ВВП та забезпечувати низький рівень довгострокових кредитних ставок на державні цінні папери – не вище 2%, ніж у 3-х країнах ЄС з найнижчим рівнем інфляції.

3. Утримувати стабільність національної грошової одиниці, курс якої до ВКВ у період знаходження країни в підготовчому режимі механізму обмінного курсу ERM II (механізм обміну валют, так звана кімната очікування перед вступом до єврозони) протягом двох років може коливатися лише в розмірі +/- 15% від центрального паритету[1].

4. Мати сумісний до норм ЄС закон про Національний (Центральний) банк.

5. Контролювати інфляцію й утримувати її на низькому рівні. Рівень інфляції, згідно з маастрихтськими критеріями, не повинен перевищувати на 1,5% середній рівень інфляції в трьох країнах єврозони (із 12 держав) з найнижчим її показником.

Керівні органи ЄС, насамперед Європейська Комісія, жорстко контролюють дотримання державами-претендентами на вступ до єврозони маастрихтських критеріїв. Уряди кожної з країн щорічно подають до Єврокомісії звіти про підготовку до введення євро. Остання ретельно їх аналізує, співставляє національні макроекономічні показники із паралельними даними загальноєвропейської статистики і на цій основі раз у рік оцінює ступінь виконання маастрихтських критеріїв державами-претендентами та формулює рекомендації для кожної з країн щодо виправлення недоліків, передусім у фінансовій сфері.

У другій половині 2006 року Польща, Чехія, Словаччина і Угорщина внесли суттєві зміни до раніше розроблених національно-державних стратегій підготовки до вступу у валютно-грошовий союз ЄС та перехід на єдину грошову одиницю – євро. Фактично цим реалізується перехід від надміру оптимістичної до реалістично-прагматичної моделі інтеграції центральноєвропейських держав – нових членів ЄС до єврозони.

Якщо попередньо РП, ЧР, СР і УР планували відмінити національні грошові одиниці і перейти на євро майже одночасно – орієнтовно до 2010 року, то зараз ця проблема розглядається більш реалістично, і

кожна з названих країн вступить до єврозони самостійно – в момент повного виконання всіх вимог і критеріїв членства у валютному союзі ЄС. Причому з-поміж чотирьох центральноевропейських держав попередньо визначеного стратегічного графіка переходу до євро – з 1 січня 2009 року – дотрималася лише Словаччина. Втім, і нове словацьке державне керівництво намагалося не робити щодо цього гучних політичних заяв та ретельно зважувати реальність входження до зони євро.

Зміну стратегії підготовки центральноевропейських держав до вступу в єврозону зумовила низка чинників різноманітного характеру.

Політичні – в середині 2006 року в Угорщині, Чехії та Словаччині відбулися парламентські вибори, що мали суперечливі наслідки. В УР при владі залишилися соціалісти і ліберали, які, однак вимушені змінити вектор внутрішньої соціально-економічної політики в напрямі економії бюджетних коштів і згортання соціальних програм. Це викликало спротив угорської громадськості, який переріс навіть у масові виступи і вуличні ексцеси вересня – жовтня 2006 року. Країна потрапила в смугу політичної кризи. У Словаччині після 8-річного панування правоцентристів до влади прийшли лівоцентристи і націонал-популісти, які намагаються посилити соціальну спрямованість економічної політики держави[2]. У Чехії, навпаки, після 8-річного правління лівоцентристської коаліції праві політичні сили впродовж майже півроку після парламентських виборів 2006 року намагалися сформувати парламентську більшість і коаліційний уряд для здійснення правоцентристських реформ. У Польщі після парламентських виборів осені 2005 року праві політичні сили прагнули створити стабільну владу для продовження реформ, загальмованих попередніми лівоцентристськими урядами. Але з осені 2006 року країну також періодично потрясають політичні кризи і скандали. Загалом, доводиться вважати, що регіон Центральної Європи на сучасному етапі характеризується значною внутрішньополітичною нестабільністю. А це не може негативно не вплинути на сталий соціально-економічний

розвиток, макроекономічну і фінансову збалансованість РП, ЧР, СР і УР та виконання завдань стратегії їх інтеграції до єврозони.

Економічні – центральноевропейські держави – нові члени ЄС об'єктивно вступили в етап необхідності завершення ринкових реформ. Мусимо констатувати, що процес реформування у постсоціалістичних країнах в останні роки дещо загальмувався, зокрема і через зазначені внутрішньополітичні причини. Але додаткового поштовху для завершення реформування настійливо вимагають від нових членів ЄС керівні загальноєвропейські структури, які турбуються у такий спосіб про адаптацію економік цих держав до єдиного європейського економічного простору. Загалом РП, ЧР, СР і УР без значних негативних наслідків та системних економічних проблем після 1 травня 2004 року інтегрувалися до єдиного внутрішнього ринку, торговельного і митного союзу в рамках ЄС. За темпами соціально-економічного росту центральноевропейські держави значно випереджають середні показники по Євросоюзу. Проте ще не у всіх аспектах економічна система та її регулятивно-правова основа в центральноевропейських державах повністю відповідають вимогам ЄС. Слід мати на увазі, що в ході переговорів про вступ до ЄС кожна з держав-претендентів намагалася отримати за найбільш складними і чутливими для неї позиціями так званий "перехідний період", тобто своєрідну відстрочку щодо досягнення стандартів ЄС у конкретних сферах, передусім економіки. Перехідні періоди, однак, не є безмежними і, згідно із зафіксованими у двосторонньому договірному вигляді домовленостями між РП, ЧР, СР і УР та Європейською Комісією, в основному завершуються на рубежі 2009-2010 років. Нові члени ЄС змушені виконувати ці взяті на себе зобов'язання. Загалом, шляхом завершення реформування економічної і соціальної системи центральноевропейські держави – нові члени ЄС повинні перейти до сталого соціально-економічного зростання та перетворитися в невід'ємну складову частину консолідованого господарського простору ЄС, яка функціонує на загальних для ЄС засадах[3, с. 44-45].

Утім, чи не найбільш важливим є *інтеграційний* чинник. Для центральноєвропейських держав після набуття повноправного членства в ЄС у 2004 році наступним етапним інтеграційним завданням стає вступ до валютного союзу ЄС – єврозони, тобто підготовка до введення спільної валюти євро і відміна національних грошових одиниць. Це амбітне завдання однозначно поставили перед собою РП, ЧР, СР і УР одразу ж після входження до Євросоюзу. Потрібно нагадати, що членство в євроні не є обов'язковим для країн-членів Євроспільноти. Із 15 так званих "старих" членів ЄС лише 12 держав перейшли на євро. Навіть економічно могутня Великобританія, можливо, в силу прагнення чим довше зберегти домінування в сегменті світового фінансового ринку – зоні фунта стерлінга, не вступила до валютного союзу ЄС і єврозони.

Із входженням до ЄС всі посткомуністичні країни формально зорієнтувалися на вступ до єврозони. Але вже до 2005 року всі ці країни розділилися на 2 групи. Перша група- це ті, хто прискореними темпами прагнули вступити до єврозони - Словенія, Словаччина, Прибалтика(умовно «малі» країни), і друга група – ті, хто не поспішали зі вступом - Угорщина, Польща, Чехія(умовно «великі» країни). Оскільки вимоги щодо вступу були однаковими для всіх країн-претендентів, сам факт існування цих вимог не може пояснити цей розподіл. Професор Принстонського університету Джуліет Джонсон (Juliet Johnson), відомий фахівець у галузі фінансових систем постсоціалістичних країн Східної Європи, пояснює варіацію відношення цих держав щодо прискореного вступу до єврозони величиною та структурою їхніх економік, політичною волею та багатьма іншими факторами. Зокрема, фактори, які сповільнюють рух великих держав до єврозони, на її думку, наступні:

- По-перше, відсутність формальної кінцевої допустимої дати вступу та позиція представників Європейського центрального банку(ЄЦБ), які радили цим країнам не поспішати зі вступом до єврозони для того, щоб не порушувати стабільність як економік країн єврозони, так і власних економік.

- По-друге, європейські урядовці та представники ЄЦБ показували країнам-претендентам приклади того, що вони планують

інтерпретувати маастрихтські критерії відповідно до своїх інтересів. Прикладом може служити Литва, якій було відмовлено (у січні 2007 року) у вступі через невиконання критерію щодо рівня інфляції. Маастрихтські критерії передбачають допустимий рівень інфляції не вищий ніж на 1.5% за середній рівень у 3 країнах єврозони з найнижчим її показником. Рівень інфляції у Литві був 2,7. Допустимим показником було встановлено 2,6, але 2 із 3-х країн, на базі яких обраховувалася норма допустимої інфляції, не були членами єврозони, а саме Швеція та Великобританія.

- По-третє, країна може бути «європейською» без вступу до єврозони, але не без членства в ЄС. Прикладом цього є Данія, Швеція, Великобританія, громадська думка яких занепокоєна потенційними негативними економічними та політичними наслідками можливого вступу. З 2002 р. проблеми, які постали перед країнами-членами єврозони, ще більш актуалізували застереження великих країн. ЄЦБ проводив консервативну політику з метою зменшення інфляції, що сповільнило ріст економік малих країн. Відомо, що ЄЦБ є незалежним центральним банком, у зв'язку з чим критики звинувачували його у недостатній координації своїх дій з фіскальними політиками країн-членів єврозони. Країни-претенденти побоювалися, що політика ЄЦБ буде більш сприятливою для первинних членів, ніж для нових, тобто буде пристосовуватися в першу чергу до держав-старих членів єврозони. Крім того, громадська думка у країнах, які вступили до єврозони, схилилася до того, що перехід на євро спричинив інфляцію, хоча ЄЦБ та академічні дослідження стверджують, що це не так.[4, с. 834]

Очевидно, що малі, орієнтовані на експорт країни, переважна частина експорту яких націлена на ЄС, прагнуть наступного:

- зменшити ризики валютної дестабілізації, викликані спекулятивними атаками на їхні фінансові системи;
- делегувати урядову функцію боротьби з інфляцією органам ЄС;
- зменшити ризики та витрати, пов'язані з обміном валют.

Важливим для таких держав є здобуття передбачливого обмінного курсу з валютою їх основного торговельного партнера. Найлегшим шляхом для цього є прив'язка курсу, або просто прийняття валюти основного торговельного партнера. Більше того, деякі країни серйозно розмірковували над прийняттям євро в односторонньому порядку (найбільш помітно це робила Естонія) і відмовилися від цього тільки

тому, що ЄЦБ їм це заборонив зробити. Малі країни бачили прикріплення своїх валют до євро як засіб досягнення економічної стабільності та інтеграції до ринку ЄС. Через те, що ці країни вже прив'язали свої валюти до євро, вони нічим не жертвують, входячи до ERM-2. Тому вони порівняно швидко ввійшли до ERM II[4,-832].

Ситуація у плані бажання деяких країн форсувати вхід, а деяких – не поспішати із прийняттям євро та входом до єврозони змінилася із розгортанням світової фінансової кризи. Економічна криза призвела до збільшення дефіциту бюджетів і сприяла фінансовій нестабільності.

З-поміж найбільш ризикових для центральноєвропейських держав виявилася загроза фінансової дестабілізації. Надзвичайно вразливими стали національні грошові одиниці Польщі, Чехії і Угорщини, які не мають могутнього економічного стабілізаційного підґрунтя і нерідко стають об'єктом атаки з боку міжнародних фінансових спекулянтів. Гра на таких так званих "м'яких валютах" приносить чималий зиск[5;6]. Тому, беручи до уваги всебічну інтеграцію цих країн з іншими країнами ЄС задля збереження фінансово-економічної та валютно-грошової, як і в цілому макроекономічної стабільності, центральноєвропейські країни – нові члени ЄС готові, у довгостроковому плані, поступитися частиною власного суверенітету в сфері самостійної державної політики у фінансовій сфері, відмовитися від національних грошових одиниць (польського злотого, чеської крони та угорського форинта) і перейти на євро.

Таким чином, для більшості країн Центральної Європи, за умов фінансово-економічної кризи, членство в європейському фінансовому союзі має більші переваги, ніж здійснення самостійної фінансово-економічної політики[7]. Країни-кандидати на членство занепокоєні тим, що нестабільність курсу, за умов високих боргів у іноземних валютах, може негативно вплинути на їхній економічний стан та стабільність[8]. Вирішення цієї ситуації міжнародний валютний фонд бачить у прийнятті цими країнами євро та вході до єврозони без формального членства, тобто без місць у Європейському центральному банку[9, с. 1]. Але Європейський центральний банк не бачить можливим вхід країн-претендентів до єврозони без виконання всіх необхідних критеріїв[10]. Едвард Новітні, член ЄЦБ, у інтерв'ю Reuters сказав, що з економічної точки зору це не буде позитивним сигналом щодо

впевненості по відношенню до євро[8, с. 3]. Він запропонував країнам прискорити рух до ERM-2, але зазначив, що цей шлях включає певні зазначені вище ризики атак міжнародних фінансових спекулянтів. Для таких, порівняно з іншими державами-претендентами, великих економік, як економіка Польщі або Угорщини, вхід до ERM-2 має неоднозначні плюси[4, с. 833]. З іншого боку, так звані «малі» країни-претенденти, які вже є членами ERM-2, у зв'язку з фінансовою кризою, найближчим часом не будуть спроможні виконати всі Маастрихтські критерії, а це означає, що перспективи входження країн-претендентів до євросони залишаються проблематичними [8, с.1].

Список використаних джерел

1. What is ERM-II?// European commission. Economic and financial affairs.- www.ec.europa.eu/economy_finance/the_euro.
2. Якуб Логінов. Не хочу, але нехай. Словаччина переходить на євро всупереч волі свого прем'єра//Дзеркало тижня. – 2008.-№ 31 (710).- (www.dt.ua).
3. Arūnas Dulkys .Euro area enlargement: Dilemmas and prospects// Ekonomika, 2008.-№ 84.-С. 40-53.
4. Johnson, Juliet. The remains of conditionality: the faltering enlargement of the euro zone// Journal of European Public Policy, 2008.- № 15.-С. 826 – 841.
5. Международный финансовый кризис: новый этап глобального экономического развития? // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. - №5. – С.5-40.
6. Мозиас П.М. Кризис финансовых рынков в развивающихся странах // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. - №1. – С.38-47.
7. Daniela Schwarzer «On the rise: The euro's attraction for non-EMU members»// Eurozone Watch, February 6, 2009.- www.euro-area.org
8. . Tim Castle, Michael Winfrey, Marcin Grajewski, Krista Hughes and Boris Groendahl, Ron Askew «UPDATE 3-IMF report says EU eastern states should adopt euro-FT»// Thomson Reuters., April 6, 2009.- www.reuterst.com.
9. Stefan Wagstyl «IMF urges eastern EU to adopt euro»// Financial Times, April 5, 2009.- www.ft.com.
10. „Neúplné euro“ nie je dobrý nápad// euraktive.sk, 07.04.2009.

The actual problems of financial systems transformations in post communist countries-EU members in the process of integration towards European Monetary Union are examined in the article. The description of well known Maastricht criteria, the reasons of modern clarification of national strategies and dynamics of priority changes of joining the EMU in Central European countries are analyzed.

Key words: EU, Eurozone, Euro, Eurozone enlargement, strategic integration, European Commission, Central Europe, European post communist countries, Maastricht criteria, EMU.

В статті розглядаються актуальні проблеми трансформації фінансових систем постсоціалістических країн-членів ЄС в процесі інтеграції з Європейським валютним союзом, дається характеристика общеизвестных Маастрихтських критерієв, аналізуються причини сучасного уточнення національних стратегій і динаміки змін пріоритетів вступлення країн Центральної Європи в євризону в умовах міжнародного фінансово-економічного кризи.

Ключевые слова: ЕС, еврозона, евро, расширение еврозоны, стратегия интеграции, Европейская Комиссия, Центральная Европа, постсоциалистические страны Европы, Маастрихтские критерии, ЕВС.

Ф.ВАЩУК

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ І ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Розкрито проблеми, що стоять на шляху інтеграції науки і освіти України в європейський освітній простір, окреслено шляхи їх вирішення. Проведено аналіз стану справ із впровадженням Болонської системи, зокрема Закарпатським державним університетом.

Ключові слова: інноваційна модель, Болонський процес, підготовка фахівців, європейський освітній простір.

Курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію потребує якісних змін у сфері науки й освіти, динамічного інтеграційного поступу в європейський простір вищої освіти, базові положення якого чітко виписані у Болонській декларації.

Сучасне суспільство, яке пристосовується до проблем глобалізації, потребує чіткої відповіді на чимало питань і повною мірою розраховує на інноваційні наукові розробки. Вони в свою чергу залежать від активності запровадження у навчально-виховний процес вищої школи науково-технічних досягнень, новітніх технологій навчання, обґрунтованих на нових методологічних засадах інтеграційного характеру.

Актуальність проблеми інтеграції науки і освіти в європейський освітній простір потребує вироблення нових механізмів, серед яких: *обмін випускниками вузів, вирішення проблеми юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах Європейського Союзу; створення умов з метою недопущення «відтоку мізків» з нашої держави; адаптування законодавства України до вимог Євросоюзу; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ, та інше.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми, свідчить, що інтеграції науки і освіти України в європейський освітній простір шляхом впровадження вимог Болонського процесу приділяється значна увага. Зокрема це передбачає Закон України «Про вищу освіту»[1], Концепція державної цільової програми «Наука в університетах» на 2008-2012 рр.[2], відповідні рішення МОН України[3], значний масив наукових робіт, інших публікацій[4] та інтернет-джерел[5].

Досліджуючи особливості інтеграції в європейський освітній простір, слід відмітити, що наука і освіта в сучасному світі стали

визначальними факторами забезпечення ефективності всього суспільного розвитку.

В умовах формування спільного ринку (у вузькому й широкому розумінні) з особливою силою проявляється їхня непідвладність політичним та іншим штучним кордонам. Наука й освіта виступають потужними факторами гармонізації як національного, так і регіонального соціально-економічного розвитку. Сьогодні, як ніколи, зростає усвідомлення ролі ефективної спільної політики у сфері професійної підготовки спеціалістів та наукових кадрів в інтересах успішного розв'язання соціально-економічних, національних і регіональних проблем. Це вимагає формування та вдосконалення механізмів спільної взаємодії європейських країн на основі єдиних принципів. Відомо, що висхідними положеннями Лісабонської стратегії в цьому контексті є:

- забезпечення спільної політики у сфері професійної освіти з урахуванням національних, культурних і соціально-економічних особливостей різних країн;
- курс на досягнення, як мінімум, таких фундаментальних цілей:
 - створення гарантованих умов для рівнозначної підготовки;
 - урахування потреб ринку праці;
 - забезпечення гармонійного розвитку особистості та її відповідності вимогам технічного прогресу, сучасних інноваційних технологій, соціального й економічного розвитку;
 - забезпечення безперервності загальної та професійної освіти;
 - можливість підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів;
 - прогнозування розвитку національних та регіональних ринків праці на європейському континенті;
 - спільний моніторинг та вироблення рекомендацій щодо координації міждержавної політики з питань освітніх можливостей, забезпечення зайнятості й мобільності фахівців у межах, в першу чергу Карпатського євро регіону, виявлення та поширення кращого досвіду забезпечення ефективності освітньої та наукової діяльності.

Розв'язання цих завдань є могутнім каталізатором усіх інтеграційних процесів та піднесення ефективності суспільного виробництва в регіоні. Воно дозволило б реалізувати один з базових принципів Болонського процесу — «навчання протягом усього життя».

Можна вести мову і про ряд інших стратегічних напрямів. Однак згадані вище є достатнім аргументом для розуміння безперспективності політики національного й навіть регіонального ізоляціонізму в освітній та науковій сферах, усвідомлення об'єктивної потреби здійснення спеціальних скоординованих заходів, спрямованих на підвищення ефективності й якості освітнього процесу та наукової діяльності. Реалізації цих цілей і завдань підпорядковано низку відомих програм («Еразмус», «Леонардо да Вінчі» тощо), які відображають процес консолідації Європи через розвиток кооперації у сфері професійної підготовки наукових кадрів та використання наявного інтелектуального потенціалу.

Саме ці мотиви спонукали Закарпатський державний університет до поглибленого й конкретизованого осмислення шляхів реалізації основних цілей Лісабонської стратегії, яка сьогодні виступає визначальним чинником європейської інтеграції в освітній та науковій сферах.

Практика роботи Міністерства освіти і науки, загалом вищої школи України, за останні роки значно наблизила нас до реалізації ідеї входження до європейського простору вищої освіти (ЄПВО), яка базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи. Коли ми дивимося в майбутнє, ми розуміємо, що в світі, який постійно змінюється, зростатиме потреба в адаптації наших систем вищої освіти, підтримці конкурентоспроможності ЄПВО, а також можливості останнього належним чином відповідати на виклики глобалізації та усвідомлюємо важливість впливу вищих навчальних закладів на розвиток наших

суспільств, що ґрунтуються на традиціях, які є основоположними для нашого суспільства.

Наша мета - забезпечити продовження виконання вищими навчальними закладами своїх цілей в повному обсязі. Ці цілі включають підготовку студентів до життя в якості активних громадян демократичного суспільства, для побудови їх майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку; побудову і вдосконалення широкої та сучасної бази знань, стимулювання дослідницької діяльності і використання інновацій.

Надзвичайно актуальним сьогодні залишається питання впровадження системи кваліфікацій, які є важливим інструментом досягнення порівнянності та прозорості в межах ЄПВО, поліпшення умов працевлаштування, переміщення студентів як всередині, так і між системами вищої освіти. Системи кваліфікацій також допомагають вищим навчальним закладам у розробці модулів та навчальних програм, що базуються на результатах навчання та кредитах, сприяють визнанню як кваліфікацій, так і попереднього навчання.

Слід визнати, що у запровадженні національних систем кваліфікацій досягнуто певних успіхів, але наразі залишається ще багато завдань, над виконанням яких працюють вищі учбові заклади України.

Удосконалення існуючих та розвиток нових мотивацій в освітньо-науковій та інноваційній сферах є важливими умовами інтеграції вищої школи країни в європейський освітній простір. На мою думку, визріла необхідність створення якісно нового нормативно-правового та фінансового забезпечення інноваційної діяльності, удосконалення критеріїв оцінки ефективності та якості роботи суб'єктів навчально-виховного процесу. Це нагальна проблема сьогоденної вищої школи. Кроки з її розв'язання є відповіддю на виклики глобальних інтеграційних процесів в освітньо-науковому просторі.

Місце, яке посідатиме Україна в глобалізованому світі, залежить, в першу чергу, від того, чи буде відповідати її економіка критеріям економі-

ки знань, чи буде здатна її наукова еліта генерувати наукові ідеї світового рівня і втілювати їх у високі технології та забезпечити підготовку фахівців, здатних вирішувати нові завдання, відстоюючи інтереси України.

Інтеграція науки і освіти в європейський освітній простір багато в чому залежить від впровадження інновацій в цій сфері, адже це природна й необхідна умова розвитку освіти відповідно до потреб суспільства, які постійно змінюються.

Сучасні процеси в суспільстві, зміна соціокультурних пріоритетів викликають необхідність оновлення парадигми освіти, тобто об'єктивно обумовлюють особливу роль інновацій в науково-педагогічній сфері. При цьому основоположними принципами інновацій для вищої школи повинні залишатися гуманітарна суть освіти, її спрямованість на високий професійний, етичний і загальнокультурний розвиток майбутнього науковця та педагога.

Постійний моніторинг особливостей структури, системи управління та видів діяльності університетів високорозвинених країн світу показує, що найбільш високий міжнародний імідж із них мають ті, *яким вдалося сформуванню та інтегруванню у своїй структурі три системи: освітянську, дослідницьку та інноваційну.* Остання виконує місію зближення університету з тією чи іншою виробничою сферою.

З метою реалізації завдань інтегрування у європейський освітній простір в Закарпатському державному університеті (ЗакДУ) розроблено концептуальну модель інноваційного розвитку університету та концепцію науково-дослідної роботи, основними відповідними принципами якої є:

- наука та *інноватика* в університеті є невід'ємною складовою його діяльності та соціально-економічного розвитку, наукова, науково-технічна та *інноваційна діяльність* університету спрямована на задоволення потреб навчального закладу;
- забезпечення підготовки фахівців в університеті, які відповідають вимогам економіки і суспільства, рівню світових кваліфікаційних вимог;

- відповідність форм наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університету рушійним силам, засобам і механізмам соціально-орієнтованої ринкової економіки.

Метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ЗакДУ є:

- формування, накопичення та використання знань у процесі підготовки студентів, що відповідають потребам економіки і суспільства, рівневі світових кваліфікаційних вимог;
- впровадження через випускників університету наукових знань та досягнень у всі сфери промисловості, економіки та суспільства;
- підготовка магістрів, кандидатів і докторів наук з нових спеціальностей «Інноваційний менеджмент», «Інноватика», кадрове супроводження функціонування та інноваційного розвитку університету та соціально-орієнтованої ринкової економіки України.

Для реалізації поставленої мети розроблені основні стратегічні завдання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університету, а саме:

- забезпечення проведення в університеті фундаментальних і прикладних досліджень, створення нових технологій та досягнення інших наукових результатів, які повинні стати базою і змістом навчання, джерелом і складовою наукових шкіл;
- розробка та поповнення змісту стандартів вищої освіти з урахуванням досягнень світової науки і техніки, посилення впливу науки на вирішення завдань освіти і виховання;
- перехід від заходів збереження науково-технічного потенціалу до його подальшого розвитку та ефективного використання для задоволення потреб університету та його розбудови;
- вдосконалення методів, засобів та форм тематичного планування та конкурсного відбору проектів наукових досліджень, механізмів втілення та використання наукових досягнень в навчальному процесі;

- підвищення результативності залучення студентів, аспірантів до виконання наукових досліджень, їх участі в конференціях, конкурсах, олімпіадах, виставках, наукових публікаціях та забезпечення розвитку студентської наукової та інноваційної діяльності;
- вирішення проблем оновлення матеріально-технічної бази наукових досліджень та розробок і створення та функціонування наукових та технологічних парків, бізнес- та інформаційно-технологічних інкубаторів, студентських юридичних клінік, інноваційно-технологічних центрів на базі університету;
- вдосконалення засобів та форм інформаційного забезпечення наукових досліджень та інноваційної діяльності, стажування викладачів, виконання спільних наукових проектів та подальший розвиток міжнародного співробітництва у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Особливе місце в загальній системі інноваційних заходів вищої школи на шляху інтеграції науки і освіти займають ключові проблеми кадрового забезпечення євроінтеграційного поступу держави, що є головним завданням вищої школи.

Важливе місце в процесі інтеграції науки і освіти в європейський освітній простір займають фундаментальні наукові розробки та використання їх результатів в навчальному процесі. Враховуючи ці фактори, Закарпатський державний університет тримає в центрі уваги процеси забезпечення наукових розробок та видання їх результатів, зокрема збірників нормативно-правових актів з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, навчальних та навчально-методичних посібників, збірників наукових праць та робочих програм нових спецкурсів з євроінтеграційної проблематики. Забезпечується включення питань названої проблематики в навчальні плани.

Протягом 2007-2008 рр. університет входив до числа переможців наукових проектів МОН України, здобувши право реалізувати науковий проект «Розроблення навчально-методичного забезпечення включення питань

євроатлантичної інтеграції до програм підготовки фахівців у вищих навчальних закладах за спеціальністю «Міжнародні відносини» з виданням посібників, збірників нормативно-правових актів, методичних розробок і пілотне впровадження результатів проекту на регіональному рівні». Ця робота успішно виконана Навчально-науковим інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень нашого університету.

Результатом наукової та навчальної роботи Закарпатського державного університету щодо забезпечення інтеграції науки і освіти як необхідної умови підвищення якості підготовки фахівців стала розробка і видання підручників нового покоління у 2007-2008 рр., у яких враховані як сучасні навчально-методичні вимоги, так і новаторські підходи у створенні підручників нового покоління, зокрема розробка інтерактивних, мультимедійних навчальних матеріалів у електронній формі.

Так, при підготовці та випуску серії видань «Євроінтеграція: український вимір» (15 випусків) пріоритетним було дотримання таких навчально-методичних вимог, як науковість підручника, логічна структурованість, модульність, наявність навчально-методичного апарату.

Це зумовило логічну структуру видання, яка складається з чотирьох груп: **перша** — 9 навчальних посібників, які отримали гриф МОН України «Рекомендовано як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів»; **друга** — 5 збірників наукових праць за матеріалами наукових конференцій і «круглих столів»; **третья** — 4 навчальних та 2 навчально-методичних посібники.

Поєднання в одній серії видань навчального, наукового, навчально-методичного та довідкового характеру, наявність логічних зв'язків та взаємодоповнюючих модулів між випусками зумовило високій рівень викладення навчального матеріалу.

За розробку видань підручників нового покоління у 2007-2008 рр. на високому науковому рівні Закарпатський державний університет отримав листи-подяки та позитивні рецензії від Секретаріату Президента України,

Міністерства закордонних справ України, Національного центру євроатлантичних досліджень України.

На XII Всеукраїнській виставці навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні-2009» наш університет був нагороджений бронзовою медаллю та дипломом «Лідер сучасної освіти України». У цьому році студенти університету Р.Кривенкова, А.Бродич, Б.Шпільман зайняли відповідно I, II і III місця у Всеукраїнському конкурсі наукових праць з проблем євроінтеграції України.

Важливою складовою діяльності університету зі створення підручників нового покоління стала робота працівників Навчально-наукового інституту інформаційних технологій та дистанційної освіти з розробки програмних оболонок та навчально-методичного апарату електронних навчальних матеріалів. Базовими принципами при створенні е-підручників визначені такі:

- **модульність** – розбивка навчального матеріалу на автономні модулі (теми, блоки та ін.) з метою їх поетапного вивчення та концентрації уваги студента на кожній окремій навчальній одиниці;
- **чітке визначення навчальних цілей** – визначення конкретної навчальної цілі в кожному модулі та при вивченні навчальної дисципліни в цілому, з доведенням до відома студента переліку знань та навичок, які будуть засвоєні при вивченні конкретної навчальної одиниці;
- **інтерактивність** – організація «діалогу» студента з навчальним матеріалом та забезпечення можливості діалогу з викладачем;
- **когнітивність** – стимулювання до активних дій при вивченні матеріалу, проведення самостійних досліджень;
- **самодостатність** – наявність у е-підручнику всіх видів навчальної роботи, використання, крім лекційного матеріалу, віртуальних тренажерів, віртуальних лабораторних робіт та ін.;
- **оцінка прогресу у навчанні та контроль засвоєних знань** – різномірневі завдання, вправи та тести мають забезпечувати автоматизацію самоконтролю зі зворотним зв'язком, а також інтерактивного контролю з відображенням динаміки процесу;

- наявність навчально-методичного апарату – інструкція з користування е-підручником; програма дисципліни; методичні вказівки до вивчення курсу; список рекомендованої літератури та корисних посилань; завдання, питання, тести для самоконтролю; глосарій; першоджерела.

Працівниками Інституту інформаційних технологій та дистанційної освіти розроблено низку програмних продуктів (електронних оболонок), за допомогою яких в університеті створюються електронні підручники. Найбільш вживаними з них є:

1. Оболонка для створення мультимедійних збірників, навчальних посібників (інтерактивних навчальних курсів), е-підручників.

Призначення: оболонка є універсальним помічником для створення мультимедійних навчальних курсів (підручників, навчальних посібників, навчальних курсів тощо) та збірників матеріалів конференцій.

Загальна характеристика: оболонка являє собою програмний продукт, який надає можливість зберігати бази даних матеріалів різних форматів (веб сторінки, .doc, .txt, .pdf, .jpg), аудіо і відеоархіви на цифрових носіях. Причому всі матеріали легко структуруються за різними критеріями. Одним з елементів оболонки є інтерактивна пошукова система. При створенні оболонки використовувалися мови програмування Adobe Flash Action Script 2 та HTML, що дозволило створити в системі зручний та зрозумілий графічний інтерфейс, наділити його анімацією. Перевагою цього програмного продукту є простота та зручність його наповнення і редагування.

2. Універсальний інтерфейс для навчальних матеріалів. Програмний комплекс.

Призначення. Наочна візуалізація текстового, схематичного, графічного та мультимедійного навчального матеріалу під час лекційних та практичних занять. Програмний комплекс дозволяє створювати мультимедійні інтерфейси для будь яких навчальних матеріалів у

електронному вигляді, які будуть використовуватися студентами, в т.ч. для самостійної роботи (лекції-презентації, віртуальні лабораторні роботи і тренажери).

Загальна характеристика. Комплекс простий у застосуванні та орієнтований на розробників навчальних матеріалів, що володіють комп'ютерними технологіями на рівні звичайного користувача. В основу створення універсального мультимедійного інтерфейсу покладена технологія Microsoft Agent, яка знайома користувачам по помічникам MS Office. Взаємодія студента з навчальним матеріалом здійснюється за допомогою помічників, здатних робити різноманітні рухи, розмовляти різними мовами, видавати текстові повідомлення, сприймати команди користувача тощо.

3. Оболонка для створення е-навчальних посібників.

Призначення. Створення електронних навчальних посібників, підручників, навчальних курсів для дистанційної форми навчання.

Загальна характеристика. Навчальний матеріал, представлений у форматі документів Microsoft Word (з інтенсивним використанням гіперпосилань) конвертується у гіпертекстові документи з чіткою структурою, яка відображається у веб-браузері. До браузера включаються різноманітні мультимедійні елементи: відео, зображення, інтерактивні сторінки, 3-вимірні об'єкти. Написана на мові програмування C# з використанням скриптів Python для конвертації документів Word з гіперпосиланнями у гіпертекстові документи.

З використанням зазначених програмних продуктів в ЗақДУ протягом 2007-2008 рр. видано понад 50 електронних підручників на основі традиційних підручників викладачів університету, переважна більшість з них має гриф МОН України. Видано електронні збірники матеріалів шістнадцяти міжнародних конференцій ЗақДУ з питань інтеграції вищої освіти України у європейській простір. Збірник містить базу даних доповідей, відомості про учасників конференцій, фото і відеоархів.

Ключовою основою інноваційних підходів до вирішення проблем інтеграції науки і освіти є налагодження співробітництва між вищими навчальними закладами України і закладами держав-членів ЄС і НАТО, які здійснюють підготовку фахівців з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, з метою вивчення досвіду, набутого у цій сфері, організацію регулярних обмінів студентами, слухачами та викладачами.

Важливим напрямом роботи університету щодо забезпечення **інтеграції науки і освіти в європейський освітній простір** є міжнародне співробітництво з вищими навчальними та науковими закладами, яке здійснюється в багатьох напрямках, серед яких визначальними є: реалізація спільних наукових та освітніх проектів у галузі права, інформатики, економіки, міжнародних відносин та міжнародного бізнесу; обмін студентами, аспірантами та викладачами; забезпечення стажування та навчання науково-педагогічних працівників та студентів у провідних навчальних закладах зарубіжжя; організація міжнародних науково-практичних конференцій тощо.

Укладено та успішно виконуються 32 угоди з вищими навчальними закладами та науковими установами Словаччини, Чехії, Польщі, Румунії, Угорщини, Німеччини, США.

В організації та проведенні наукових досліджень університет тісно співпрацює з багатьма провідними навчальними закладами і науковими установами України, серед них національні університети: "Київський політехнічний інститут", Східноукраїнський, Ужгородський, Львівський, Харківський; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, Міністерство закордонних справ України, Національна академія державного управління при Президентові України, Національний інститут стратегічних досліджень, Національний центр євроатлантичної інтеграції. Налагоджено тісне співробітництво із зарубіжними партнерами: Академією наук Чеської Республіки, Інститутом сучасної історії Академії наук Чеської Республіки, Інститутом

суспільних наук Словацької академії, Кошицьким технічним університетом, Університетом ім. Павла-Йозефа Шафарика (м. Кошице) та ін.

В університеті з 1998 року відкрито аспірантуру з 10 спеціальностей. За цей період науково-педагогічними працівниками та аспірантами університету захищено 16 кандидатських дисертацій.

Університет видає "Науковий вісник Закарпатського державного університету", серії: "Економічні науки", "Історія", "Суспільні та гуманітарні науки", "Євроінтеграція: український вимір", "Вища освіта. Техніка", збірники наукових статей за матеріалами міжнародних конференцій; "Бібліографічний показник наукових праць науково-педагогічних працівників"; студентський "Науковий вісник". У 2009 році Міністерство юстиції України зареєструвало ще одне періодичне видання — збірник наукових праць «Геополітика України: історія і сучасність».

Студенти та викладачі університету забезпечені вільним доступом до Інтернету як зі стаціонарних комп'ютерів, так і з власних мобільних ПК завдяки встановленим бездротовим точкам доступу Wi-Fi. Створено внутрішню університетську телемережу - за новинами, анонсами подій та оголошеннями можна спостерігати на великих плазмових панелях, що встановлені у фойє корпусів ЗакДУ. Створено новий офіційний веб-сайт Закарпатського державного університету (www.zakdu.edu.ua) - ще більш інформативний та корисний як для абітурієнтів, так і для студентів всіх форм навчання.

На базі навчально-наукового інституту інформаційних технологій та дистанційної освіти створено центр тестування, метою якого є забезпечення об'єктивного оцінювання та контролю якості знань студентів. Контроль проходить у тестовій формі завдяки використанню власної розробки - автоматизованої системи контролю якості знань BrainTester, що неодноразово була представлена та відмічена на виставках і конференціях міжнародного рівня.

Уже кілька років на базі вузів Словацької та Угорської республік за ініціативи ЗақДУ двічі на рік проводяться міжнародні науково-практичні конференції вчених та науковців із вищих навчальних закладів. Враховуючи новизну обговорюваних проблем вищої школи України на шляху до європейського освітнього простору, постійну підтримку у проведенні таких конференцій надає МОН України та Закарпатська обласна державна адміністрація. Проведено 17 таких конференцій, за результатами яких випущено 14 міжнародних вісників у формі збірників наукових праць.

За тематичною спрямованістю та складом учасників конференції мають особливий характер принаймні з двох причин:

- **по-перше**, вони присвячуються аналізу стану та проблем сучасних інформаційних технологій та інноваційних методик підготовки фахівців на міжнародному ринку вищої освіти. Адже не підлягає сумніву, що важливою передумовою використання цих можливостей є освіта і наука;

- **по-друге**, в рамках конференцій функціонує постійно діюча самостійна міжнародна студентська секція.

Дискусія широкого кола науковців вищої школи України, Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини, що проводиться двічі на рік, дає змогу проаналізувати як досягнення, так і виявити причини недоліків, що стримують просування української науки в європейський освітній простір.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту». [Електронний ресурс].— Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
2. Концепція державної програми «Наука в університетах» на 2008-2012 роки: розп. Каб. Мін. України від 28 лип. 2007 р. № 548. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Наказ МОН України № 49 від 23.01.2004р. "Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в

системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки"; наказ МОН України № 48 від 23.01.2004р. "Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу".

4. Див., наприклад: Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки «Мета реформи у вищій школі — якість і доступність освіти»: Мін-во осв. і науки України. — К., 2009; Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу міністра на засіданні Співки ректорів України 15 травня 2009 року // Освіта: всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. — 2009. — 13-20 трав. — №19-20; Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. — 2009. — №1; Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції в галузі освіти і науки: збірник наукових статей за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород — Гирляни, 6-9 травня 2008 р.); відпов. ред. М.Полюжин; укл.К.Мовчан. — Ужгород: Ліра, 2008. — 304; "Вища освіта України і Болонський процес": навч. носіб., За загальною редакцією В.Г.Кременя. Авторський колектив: М.Ф.Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д.Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин.- Київ-Тернопіль: Богдан, 2004. - 368 с.; Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.)/ За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. - Київ-Тернопіль, 2004. - 147с.
5. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr> Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Докладна інформація про Болонський процес, факти та подробиці, документи та накази Міністерства освіти і науки України.

Problems which stand on the way of integration of science and formation of Ukraine in European educational space are exposed, outlined ways of their decision. The analysis of the state of businesses is conducted with introduction of Bolonskoy of the system, in particular by the Zakarpattya state university.

Keywords: innovative model, Bolonskiy process, preparation of specialists, European educational space.

Раскрыты проблемы, стоящие на пути интеграции науки и образования Украины в европейское образовательное пространство, очерчены пути их решения. Проанализировано состояние дел с внедрением Болонской системы, в частности Закарпатским государственным университетом.

Ключевые слова: инновационная модель, Болонский процесс, подготовка специалистов, европейское образовательное пространство.

УДК 378:327 (477)

В.ЛУГОВИЙ

ІНТЕГРАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРОСТОРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ І ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК СКЛАДОВА ГЕОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: УСПІХИ І ТРУДНОЩІ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті обґрунтовується важливість інтеграції України в європейські простори вищої освіти і досліджень, що є ключовим фактором суспільного розвитку в умовах глобалізації. Проаналізовані стан і проблеми цього євроінтеграційного процесу, виявлені гальмівні чинники, сформульовані рекомендації щодо його прискорення.

Ключові слова: європейський простір, вища освіта, глобалізація, євроінтеграційний процес.

В умовах світової глобалізації, змінності, конкурентності й мобільності Європою обрано інтеграційний інтелектуально-інноваційний шлях розвитку із збереженням цінності європейської різноманітності, громадянської активності і відповідальності. Сутнісним проявом цього вибору стали Болонський процес (1999 р.) щодо створення європейського простору вищої освіти (ЄПВО) [16] і Лісабонська стратегія (2000 р.) побудови європейського дослідницького простору (ЄДП) [14]. Майже десятирічний період формування цих просторів продемонстрував їх закономірні зближення і зв'язок,

взаємозумовленість і взаємопроникнення. Приміром, сьогодні неможливо розглядати Болонський процес, не враховуючи Лісабонської стратегії, що вкотре засвідчило Бельгійське (Лювен і Новий Лувен) комюніке „Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти в новому десятиріччі”, яке прийнято 29 квітня 2009 р. на рівні міністрів, відповідальних за вищу школу [16]. І, навпаки, реалізація Лісабонської стратегії потребує безпосередньої участі вищої школи як для підготовки дослідницького персоналу, так і для проведення досліджень та розробок [3; 6; 7; 9; 16].

У зазначеному комюніке наголошено, що вища освіта має відігравати провідну роль, аби успішно протистояти сучасним викликам і сприяти соціальному розвитку. Для цього інвестиції у вищу школу слід уважати найбільшим пріоритетом. За цих обставин вища освіта стає суспільною відповідальністю, а вищі навчальні заклади згідно з різноманіттям їхніх місій відповідальні за розв’язання різнобічних проблем суспільства. А відтак важливо, щоб вища школа мала необхідні ресурси й інституційний потенціал для виконання всіх своїх завдань, зокрема таких, як підготовка студентів до професійної кар’єри та активного і відповідального життя в демократичному суспільстві, особистісний розвиток, створення і підтримання бази новітніх знань, заохочення до наукових досліджень та інновацій. Тому потрібне перманентне вдосконалення вищої школи з метою підвищення ефективності її діяльності, гарантування якості вищої освіти [16].

Україна як така, що належить до групи найбільших (і за населенням, і за територією) європейських країн, і ситуаційно, і стратегічно не може перебувати поза цивілізаційними континентальними рухами. Отже, вітчизняні сфери вищої освіти і досліджень об’єктивно долучені до інтеграції в ЄПВО і ЄДП. Проте відбувається це непросто, з наявними як успіхами, так і труднощами, прорахунками в освітньо-науковій політиці та помилками на практиці, що, звісно, уповільнює повноправне входження країни в європейську спільноту [2-4; 6; 7; 9; 11].

Інтегральним фундаментальним результатом комплексного Болонського процесу протягом десятирічного періоду, поміж іншим, слід уважати формування європейської концепції якості вищої освіти (ЄКЯВО). За великим рахунком, саме ця концепція покладена в основу Болонської стратегії в новій декаді років. Якість залишається серед головних пріоритетів „болонізації”. Водночас в умовах непомірного кількісного зростання вітчизняної вищої школи і разом з тим відсутності національних закладів серед високорейтингових університетів світу проблема якості вищої освіти в Україні також виходить на перший план.

Аналіз показує [6; 7; 9-12; 16; 18-20], що ЄКЯВО синтезує частинні концепції, які розроблені в рамках Болонського процесу й системно об'єднані однією метою, а конкретно такі:

- концепцію трьохчастинної (формальна, неформальна, інформальна) освіти впродовж життя;
- концепцію трициклової (бакалавр, магістр, доктор) вищої школи;
- концепцію компетентнісного підходу;
- концепцію навчальних кредитів;
- концепцію інтеграції вищої освіти і досліджень на всіх циклах;
- концепцію сумісності європейської і національних систем кваліфікацій та їх описів (дескрипторів);
- концепцію гарантування якості вищої освіти (стандарты, процедури, рекомендації);
- концепцію розмаїття європейських систем вищої школи та їх взаємної зрозумілості і визнання;
- інші.

Джерельну базу ЄКЯВО становлять документи, розроблені в межах Болонського процесу [16]. Серед них передовсім такі:

- Бельгійське (Лювенське) комюніке „Болонський процес 2020 – європейський простір вищої освіти в новому десятиріччі”;

- Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в ЄПВО;

- Європейська система трансферу і накопичення кредитів [12];

- Кваліфікаційна рамка для ЄПВО [19];

- Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя [18];

- Дублінські дескриптори кваліфікацій;

- Проект Європейської Комісії „Настроювання освітніх систем у Європі” щодо компетентнісного підходу [20];

- Рекомендації і пропозиції:

Європейської асоціації гарантування якості;

Європейської асоціації університетів;

Європейської асоціації закладів вищої освіти;

Європейської студентської спілки;

Європейського реєстру агенцій із забезпечення якості.

Основні положення ЄКЯВО логічно сформулювати так:

- ключова роль вищої школи у формуванні дослідницько-інноваційних і ціннісно-орієнтаційних характеристик особистісного та суспільного розвитку на принципах справедливого доступу до якісної освіти;

- привабливість і конкурентоспроможність ЄПВО в глобалізованому й змінному світі;

- трициклова організація вищої школи, що відповідає дворівневій (з етапами) третинній освіті за Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО) [15];

- інтегрованість вищої школи в систему освіти впродовж життя, що складається з формальної, неформальної та інформальної освіти;

- опис кваліфікацій за кожним циклом і галузевим спрямуванням у термінах вимірюваних компетентностей, визначених за участю зацікавлених сторін – студентів, випускників, роботодавців, викладачів;

- підпорядкування навчального процесу досягненню заданого освітнього результату, що сформульований в термінах компетентностей;

- гарантування якості – її оцінювання (за показниками і критеріями, правилами і процедурами), акредитація та аудит з метою взаємного розуміння та визнання в умовах європейського розмаїття.

Євроінтеграція актуалізує проблему визначення національної концепції якості вищої освіти та її відповідності європейській. Тут якраз проявляється суперечність між формальним прийняттям ЄКЯВО в Україні та фактичною несформованістю національної концепції і системи забезпечення якості вищої освіти. Крім того, існує чимало стримуючих чинників піднесення якості вітчизняної вищої школи.

Можна назвати ознаки формального прийняття ЄКЯВО в Україні. Це насамперед:

- вступ у 2005 р. до Болонського процесу;

- підписання Бергенського, Лондонського і Бельгійського (Лювенського) комюніке;

- визнання основних Болонських документів, що характеризують якісні параметри ЄПВО;

- приєднання до організацій-суб'єктів Болонського процесу тощо.

Щодо фактичної несформованості національної концепції та системи гарантування якості вищої освіти, узгодженої з ЄКЯВО, то це проявляється в наступному.

По-перше, не завершено дискусії і не досягнуто загальнонаціонального консенсусу щодо призначення вищої освіти в системі безперервної освіти в єдності її формальної, неформальної та інформальної складових, зокрема стосовно: проміжного (короткого), інтегрованого та докторського циклів; академічного і професійного типів; ролі і місця в ряді професійних видів (професійно-технічного, „технікумівського”, „університетського”) освіти: сумісних переліків галузей, напрямів, спеціальностей для всіх циклів вищої школи.

По-друге, не задіяно повною мірою компетентнісний і кредитний підходи для розроблення національної системи кваліфікацій, оновлення стандартів, освітнього змісту, моделей фахівців.

По-третє, не прийнято за імператив інтеграцію навчання й досліджень на всіх циклах вищої освіти.

По-четверте, не визначено баланс між кількісними й якісними показниками вищої школи та її ресурсами (кадровими, фінансовими, інформаційними, дослідницькими, матеріально-технічними, іншими) і результатами.

По-п'яте, не сформовано показників та критеріїв якісної вищої освіти, селекція її здобувачів і закладів не відбувається за ознаками якості.

По-шосте, сукупність заходів із забезпечення якості вищої освіти ще не становить цілісної системи, у якій головними труднощами вбачаються: організація і проведення моніторингу й оцінювання результатів діяльності вищих навчальних закладів; здійснення системних й дієвих заходів з підвищення якості вищої школи.

Серед стримуючих чинників піднесення якості вищої школи сьогодні вочевидь виокремилися такі:

- відсутність національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з ЄКЯВО;

- застарілість законодавства про вищу освіту;

- відсутність законодавства про освіту дорослих (неформальну й неофіційну освіту) як невід'ємну складову безперервної освіти;

- нерозробленість національної системи кваліфікацій на основі компетентнісного і кредитного підходів, сумісної з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та для навчання впродовж життя;

- повільність сприйняття методології компетентнісного і кредитного підходів, що ускладнює запровадження ефективного студентоорієнтованого навчального процесу, досягнення потрібного освітнього результату;

- надмірність і часто-густо відверта слабкість мережі вищих навчальних закладів, що зумовлює розпорошеність та неефективність використання ресурсів, низькі освітньо-науковий потенціал і результативність вищої школи, неспроможність проконтролювати її діяльність;

- нерозвиненість дослідницько-інноваційної компоненти вищої школи;

- формальність функціонування громадської складової в державно-громадському управлінні вищою освітою, недостатність повноважень і заінтересованості в усіх причетних сторін – студентів, випускників, викладачів, роботодавців, фахових об'єднань.

Гальмівні чинники євроінтеграції вищої школи задля їх усвідомлення та подолання заслуговують більш докладного розгляду і полягають у наступному.

Перше. Оновлення законодавства про вищу школу має відбуватися на основі узгодженої національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з ЄКЯВО. У противному разі виникає реальна небезпека прийняття неякісного суперечливого законодавства, а до того ж сам процес законотворчості буде ускладненим, уповільненим. Тобто до формулювання частинно-конкретних законодавчих норм необхідно

визначитися із загально-концептуальними положеннями щодо вищої освіти.

Друге. Розроблення національної системи кваліфікацій, узгодженої з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та навчання впродовж життя, також потребує в якості обов'язкової умови попереднього повсюдного прийняття компетентнісного і кредитного підходів та формулювання на їх основі змісту і форм вищої освіти, визначення моделей фахівців, способів моніторингу та оцінювання освітнього результату. Саме застосуванням зазначених підходів можна заінтересувати і об'єднати для ідентифікації якісних характеристик вищої школи усіх зацікавлених сторін – студентів, випускників, роботодавців, викладачів, урядовців.

Третє. Очевидним і найбільш серйозним фактором низької якості вітчизняної вищої освіти слід визнати непомірно (відносно реальних ресурсів і резервів) велику, деформовану мережу вищої школи, що склалася за роки незалежності країни без урахування реальних можливостей і потрібної доцільності. Неприйнятність існуючої мережі виявляється в багатьох аспектах.

Так, непідкріплене і невпинне нарощування кількості студентів зумовило розпорошення обмежених фінансових, матеріально-технічних, кадрових, дослідницьких, інформаційних й інших ресурсів та їх неефективне використання. З підвищенням частки валового внутрішнього продукту, що спрямовується на потреби вищої освіти, до більш як 2 % (у тому числі 1,8 % з державного бюджету) по суті вичерпано можливості суспільства і держави щодо фінансової підтримки вищої школи (для порівняння: ця частка становить 1,5 % у країнах ОЕСР, 1,4 % у країнах ЄС – членах ОЕСР) [7; 13]. Разом з тим наявного фінансування не вистачає на наукову і науково-технічну роботу у вищих навчальних закладах – трохи більше 3 % від обсягів асигнувань на їх утримання (25-30 % у країнах ОЕСР, ЄС – членах ОЕСР) [7; 8; 13]. Відбувся розрив між фінансуванням досліджень та розробок і підготовкою аспірантів та докторантів, понад 80 % яких готується у

вищій школі за фінансової ваги менше 7 % „вузівського” сектору у сфері наукових досліджень і науково-технічних розробок країни [8; 9]. До того ж, переважна більшість кандидатів та докторів наук за місцем постійної роботи зосереджена саме у вищих навчальних закладах [5; 7]. Прямим наслідком масштабної мережі і зavelикої кількості студентів є навчальна перевантаженість викладачів, дефіцит у них часу на дослідження, самовдосконалення, підготовку та навчально-методичне забезпечення занять, суттєве відносне зниження рівня оплати науково-педагогічної діяльності. Останнє штовхає викладачів на численні підробітки, відволікаючи від повноцінної освітньо-наукової діяльності та безперервного саморозвитку (що актуально в сучасних умовах швидких змін) за основним місцем роботи, далі погіршуючи ситуацію [6].

Гіпертрофія національної вищої школи супроводжується явними багатоаспектними структурними деформаціями. Велика кількість вищих навчальних закладів (у 2008 р. 881, з них 353, що надають повну вищу освіту, кількість останніх продовжує збільшуватися) подвоюється наявністю їхніх позабазових структурних підрозділів, у яких навчається більше десятої частини студентів [5]. Спонтанний процес закладоутворення не зменшує диспропорцій у насиченості територій студентами в розрахунку на 10 тис. населення (з 2000 р. до 2008 р. розбіжності територій за цим показником, навпаки, зросли з 10 до 12 разів для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації), що має наслідком консервацію відмінностей в територіальній забезпеченості фахівцями з вищою освітою, а, крім того, не пов'язується із кадровим науковим та науково-педагогічним потенціалом регіонів [5].

Поглиблюється рівнева неоптимальність вищої школи. Хоча чотири п'ятих аспірантів і докторантів готуються у вищих навчальних закладах, аспірантура та докторантура законодавчо не віднесені до вищої освіти, як це передбачається МСКО та Болонським процесом [7; 11; 15; 16]. Натомість проблематичним є включення до вищої школи освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста (освітній рівень неповної вищої освіти) [5]. Цей рівень не є „проміжним” (англ. „intermediate”) [1; 17] у межах бакалаврського циклу за Болонською термінологією [16],

адже за змістом не є серединним на шляху до отримання ступеня (кваліфікації) бакалавра і органічно не вписується в трициклову послідовність „бакалавр – магістр – доктор”. До того ж, на цьому освітньо-кваліфікаційному (освітньому) рівні не викладають науково-педагогічні працівники і не вимагається дослідницька діяльність. Про штучність приєднання цього рівня до системи рівнів вищої освіти свідчить й кореляційний аналіз у регіональному розрізі кількості студентів вищих навчальних закладів I-II (де переважно готують молодших спеціалістів), з одного боку, та III-IV, з другого боку, рівнів акредитації у 2008 р. Розрахований для 27 регіонів за методикою, описаною в [9], коефіцієнт кореляції рангів Спірмена виявився рівним $K_c = 0,00$, що свідчить про повну відсутність взаємозв'язку. Водночас аналогічні розрахунки для зведених чисельностей студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації і аспірантів та аспірантів і докторантів по 26 територіях (АР Крим об'єднано із м. Севастополем) показали сильні взаємозалежності з відповідними коефіцієнтами кореляції $K_c = 0,84$ і $K_c = 0,79$ (повна позитивна кореляція настає при $K_c = 1,00$) [там само].

Неконтрольований розвиток вищої школи порушив баланс між структурою професійної підготовки, а саме: розумні пропорції між підготовкою кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів та фахівців з базовою і повною вищою освітою. Частка кваліфікованих робітників у щорічному загальному випуску фахових кадрів становить лише 32 %, що неприродно на цьому рівні розвитку українського суспільства. Аналогічна (32 %) структура прийому на навчання закріплює цю неоптимальність. Співвідношення прийому вступників (випуску фахівців) у вищій школі також явно деформована в бік вищих освітніх рівнів (циклів). У 2008 р. частка прийнятих на початковий цикл навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста становила 33 % проти 67 % за іншими рівнями (співвідношення 1 : 2), а частка випущених фахівців – 29 % та 71 % (або 1 : 2,4) [5]. Для порівняння: таке співвідношення стосовно прийнятих на навчання протягом 1970 – 1990 рр. було протилежним і в середньому становило 1,5 : 1, до 1994 р.

набуло паритетності як 1 : 1, а надалі різко змінилося на користь вищих освітніх рівнів.

Загалом кількість ліцензованих місць у вищій школі перевершує чисельність осіб, які щорічно здобувають повну середню освіту (близько 600 тис.), що де-факто усуває конкурсні засади доступу до вищих освітніх рівнів, тим самим знижуючи якість вищої освіти. З метою повернення справжньої конкурсності при вступі у вищу школу необхідно зменшити кількість ліцензованих місць для прийому на початковий цикл навчання на бакалаврському (спеціаліста, інтегрованого магістра) освітньо-кваліфікаційному рівні вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації до приблизно 250-300 тис. (у 2008 р. фактично прийнято близько 360 тис.), розподіливши їх між кращими закладами на конкурсній основі та забезпечивши для решти вступників необхідні ліцензовані обсяги прийому на освітньо-кваліфікаційні рівні молодшого спеціаліста та кваліфікованого робітника. Адже при визначенні структури професійної підготовки в масштабах країни важливо враховувати не тільки суспільні потреби і наміри, а й наявні *можливості* забезпечити умови для освітньої якості, аби не видавати бажану якісну вищу освіту за ту, що надається насправді. У даному випадку слід реалістично та оптимально розподіляти і ліцензійні обсяги можливої підготовки, і державне замовлення між рівнями вищої та рівнем професійно-технічної освіти. У такий спосіб можна гарантувати якісну як вищу, так і професійно-технічну освіту, дійсно затребувану на ринку праці. Сьогодні до переходу до майже всезагальної вищої освіти українське суспільство з огляду на його економічний та освітньо-науковий потенціал не готове. Реалістична стратегія має насамперед полягати в наданні всім, хто здобув повну загальну середню освіту, доступу до отримання професійної освіти, проте не обов'язково вищої.

У виправленні структури вищої школи назрілим також є (замість рівнів акредитації) запровадження відповідно до підходів МСКО та ОЕСР поділу вищих навчальних закладів на види згідно з рівнями і типами (А і В) освітніх програм, що в цих закладах пропонуються [13; 15]. Особливо суперечливим є чинний II рівень акредитації, який

передбачає бакалаврську підготовку, проте без наявності (за законом) на ньому, як зазначалося, науково-педагогічних кадрів та відповідної науково-дослідницької роботи. Тут можна скористатися цікавим досвідом Фінляндії в розмежуванні закладів вищої освіти на два основних види [10]: університети і політехнікуми. За цим поділом університети (їх 20, передбачається скорочення до 16 шляхом об'єднання й укрупнення) – це трициклові заклади загальнонаціонального значення, які конкурентоздатні на міжнародному рівні, здійснюють фундаментальні і пошукові (вільні) дослідження та прикладні розробки і на цій базі провадять підготовку фахівців насамперед вищих циклів (магістр, доктор); натомість політехнікуми (їх 28, планується зменшення до 26 шляхом консолідації) – це заклади регіонального значення, які забезпечують різноманітну двоциклову (передовсім бакалаврську й меншою мірою магістерську) підготовку всіх спрямувань та провадять прикладні дослідження і розробки для власних навчальних і регіональних потреб [там само].

З огляду на зазначене впливають рекомендації з підвищення якості вищої освіти, а саме: доцільність прийняття ЄКЯВО; необхідність формування національної концепції якості вищої освіти, що сумісна з ЄКЯВО і водночас ураховує традиції, особливості та можливості вітчизняної вищої школи; створення системи гарантування якості вищої освіти в Україні на основі національної концепції якості вищої школи.

Зрослі завдання з реформування вітчизняної вищої освіти в Україні потребують подальшого зміцнення організаційно-кадрового потенціалу підготовки і прийняття відповідних рішень, його подальшої концентрації на дослідженнях актуальних проблем Болонського процесу, зокрема у зв'язку з уточненням принципів і пріоритетів, пролонгацією цього процесу до 2020 р. Для забезпечення державно-громадського підходу до вдосконалення вищої школи потрібно посилити інституційну основу загальнонаціональної фахової дискусії та вироблення погоджених рішень із зазначеної проблематики. З цією метою слід активізувати участь всеукраїнської Співки і регіональних рад ректорів вищих навчальних закладів [2]. Скажімо, ці організації могли б

виступити засновниками і провідниками постійно діючих науково-практичних конференцій з питань якісної модернізації вищої школи з консенсусним прийняттям фахово обґрунтованих рекомендацій для державної політики та управління. З метою посилення кадрового і дослідницького потенціалу, зорієнтованого на розв'язання проблем трансформації вищої освіти в контексті сучасних тенденцій, важливо відповідним чином спрямувати тематику кандидатських і докторських дисертацій. А крім того, доречно на конкурсних засадах замовити виконання певних цільових науково-дослідних робіт. Потрібно також розвивати співробітництво із закордонними інституціями та міжнародними організаціями, зокрема брати асоційовану участь (за прикладом Росії) у системному порівняльному аналізі освіти, який здійснює ОЕСР, що дасть змогу краще усвідомити вимоги та перевірити запропоновані засади і підходи стосовно підвищення якості вітчизняної вищої школи з огляду на якісні виміри ЄПВО.

Список використаних джерел

1. Англо-український словник. Близько 65 000 слів / Склали М.Л.Подвезько, М.І.Балла. – Канадський інститут українських студій, Альбертський університет. Едмонтон, 1988.

2. Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу міністра на засіданні Співки ректорів України 15 травня 2009 р. // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – № 19-20.

3. Вакарчук І. Університетська наука – гарант високоінтелектуального і високотехнологічного майбутнього України: тези доповіді міністра освіти і науки України на Раді проректорів з наукової роботи 15 травня 2009 р. // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – № 19-20.

4. Доповідь голови ВАК України В.Ф.Мачуліна на нараді з питань удосконалення атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації 26 червня 2008 р. // Бюлетень ВАК України. – 2008. – № 8.

5. Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки „Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти”: Мін-во осв. і науки України. – К., 2009.

6. Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 2009. – № 1(62).

7. Луговий В.І., Таланова Ж.В. Критерій науковості у визнанні кваліфікацій вищої освіти // Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції в галузі освіти і науки: збірн. наук. статей за матер. XVI Міжнар. наук.-практ. конфер. (Ужгород – Гирляни, 6-9 травня 2008 р.) / Відпов. ред. М.Полюжин; укл. К.Мовчан. – Ужгород: Ліра, 2008.

8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. 2007: стат. зб. / Держкомстат України; за ред. Н.С.Власенко; відп. за випуск. І.В.Калачова. – К.: ДП „Інформ.-вид. центр Держкомстату України”, 2008.

9. Таланова Ж.В. Взаємозв'язок підготовки кадрів вищої кваліфікації і дослідницько-інноваційного потенціалу в регіонах України та країнах ОЕСР: статистично-кореляційний і порівняльний аналіз // Вища освіта України. – 2009. – № 1.

10. Таланова Ж.В. Ліценціатно-докторський цикл у цілісній вищій освіті Фінляндії // Вища освіта України. – Додаток 3, т. I (8) – 2008.

11. Таланова Ж.В. Формування моделі 6-го (найвищого) рівня освіти в Україні: баланс традицій та інновацій // Болонська система освіти: збірн. наук. праць / МОН України, АПН України, МЕГУ ім. акад. С.Дем'янчука; редкол.: А.Дем'янчук та ін. – Ч. IV, вип. VII. – Рівне: РВЦ МЕГУ, 2008. – 312 с.

12. ECTS Users' Guide. – Brussels, 6 February 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bologna.org>.

13. Education at a Glance 2008: OECD Indicators. – Paris: OECD Publications, 2008. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oecd.org/document>.

14. European Commission. Growth and Jobs. Background. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ec.europa.eu/growthandjobs/>.

15. International Standard Classification of Education. ISCED 1997 / UNESCO. [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.uis.unesco.org/en/pub/pub.

16. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.bologna2009benelux.org>.

17. The Concise Oxford dictionary of current English. New seventh edition. Edited by J.B.Sykes – Oxford University Press, 1987.

18. The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF). [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture.

19. The Qualifications Framework for European Higher Education Area. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ond.vlaanderen.be/>.

20. Turning Education Structures in Europe. 2nd Edition. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://tuning.unideusto.org>. – 2008.

The importance of Ukraine integration into the European higher education and research areas are grounded in the article, it is the key factor of society development under the conditions of globalization. The state and problems of this European integration process are analyzed, the inhibitory factors are revealed, the recommendations concerning its quickening are formulated.

Keywords: European space, higher education, globalization, eurointegration process.

В статье обосновывается важность интеграции Украины в европейские пространства высшего образования и исследований, являющиеся ключевым фактором общественного развития в

условиях глобализации. Проанализированы состояние и проблемы этого евроинтеграционного процесса, обнаружены тормозящие его факторы, сформулированы рекомендации относительно его ускорения.

Ключевые слова: европейское пространство, высшее образование, глобализация, евроинтеграционный процесс.

УДК 327(477)

С.МІТРЯЄВА

РОЗШИРЕННЯ ШЕНГЕНСЬКОГО ПРОСТОРУ ДО КОРДОНІВ З УКРАЇНОЮ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У дослідженні проаналізовано ситуацію щодо розширення Шенгенського простору, охарактеризовано її вплив на візову політику і практику країн ЄС у нових умовах Шенгену. Окремим сегментом проаналізовано основні засади Угоди про малий прикордонний рух та зазначено його головні елементи.

Ключові слова: зовнішній кордон ЄС, „залізна завіса”, інститут місцевого прикордонного руху, нові умови Шенгену.

Масштабне розширення Європейського Союзу за рахунок нових 10 членів, у т. ч. сусідів України (1 травня 2004 р.) принципово змінило функцію західного кордону України, який, власне, з цього моменту став і *зовнішнім кордоном ЄС*. За цей період країни – сусіди України: Угорщина, Словаччина та Польща зробили *важливі кроки* у напрямі своєї *повної інтеграції в європейські структури*.

Результатом цих кроків став *вступ зазначених країн до Шенгенської зони (22 грудня 2007 р.)*, що означає скасування між ними та іншими членами Шенгенської угоди внутрішніх кордонів, розширення зони гарантованої свободи і вільного переміщення людей, товарів, послуг, капіталів. Це також означає, що *зовнішній кордон ЄС (західний кордон України) став і зовнішнім кордоном Шенгенської зони*, що вимагає від наших сусідів Угорщини, Словаччини та Польщі повного беззаперечного виконання ними Шенгенських acquis, викладених у Плані дій щодо запровадження Шенгенських стандартів (Schengen Action Plan) *по зобов'язанню надійної охорони своїх кордонів як зовнішніх кордонів ЄС в інтересах національної, регіональної та міжнародної безпеки. Власне, ця ділянка кордону стає частиною "передової лінії оборони" ЄС у боротьбі з нелегальною міграцією та транскордонною злочинністю.*

Реалізуючи проголошену стратегію євроатлантичної інтеграції, Україна позитивно сприймає поширення режиму вільного пересування на територію всіх країн ЄС. У той же час перенесення основних режимних та контролюючих заходів на кордон з нашою країною небезпідставно викликає побоювання громадян щодо появи певних ознак *"залізної завіси"* на кордоні, який *протягом багатьох років був взірцем добросусідських відносин.* (Близько 3,5 млн. євро коштує оснащення нового Шенгенського кордону тільки між Словаччиною і Україною спеціальними пристроями для його контролю (сенсорні камери, спеціальні сканери, комп'ютерна система SiSone 4 all тощо, кількість прикордонного персоналу збільшена майже втричі).

На сьогоднішній день інфраструктура, розміщення прикордонних підрозділів зі словацького боку вже запроваджені. Серйозно розширена смуга фізичної охорони державного кордону, що дає можливість активного маневру силами, а прикордонні наряди не локалізовані винятково біля кордону. Фактично тут впроваджено таку систему стаціонарних відділень: вони своїми ділянками відповідальності сягають углиб країни до 15 кілометрів. Для цього реформовано й приведено до певних стандартів прикордонну поліцію, силами якої не лише охоронятиметься кордон, але й проводитиметься додаткова перевірка іноземних осіб на головних шляхових артеріях Словаччини.

На контрольно-пропускних пунктах країн, що з кінця цього року приєдналися до *Шенгенської візової системи*, встановлено технічне оснащення сучасних зразків, у тому числі й у межах "зеленого кордону"; працюють різноманітні датчики руху, виявлення прихованих предметів, активного електронного та інших видів випромінювання; встановлено стаціонарні термокамери спостереження, працюють біолокатори. Таке устаткування має Словаччина, Угорщина, Польща, наразі активно оснащується ним і Румунія. На це йдуть чималі кошти. Наприклад, на підготовку Румунії до вступу в ЄС та на облаштування її кордонів Євросоюз виділив 560 мільйонів євро. Словаччина на ці цілі отримала 44 мільйони євро, незважаючи на те, що ділянка її кордону з Україною значно менша. Понад 250 мільйонів євро отримала й використала на ці цілі Угорщина.

Україна сподівається, що підвищення безпеки зовнішнього кордону ЄС (з кінця грудня 2007 р. *Шенгенського кордону*) країн-сусідів України не стане перешкодою для добросусідських відносин, а запровадження *інституту місцевого прикордонного руху (the local border traffic)*, взірцем якого стало підписання *Угоди між Україною і Угорщиною, аналогів якій*

наразі не існує в ЄС (у зону дії Угоди включено **384** українських та **244** угорських населених пунктів, можливість вільного пересування матимуть 750 тис. закарпатських жителів прикордонних територій).

Таблиця 1

**Відмінність угод з Угорщиною
про малий прикордонний рух**

За Угодою від 28 травня 1993 року	За Угодою від 19 вересня 2007 року
Перебування-10 днів	Перебування-90 днів
В'їзд на територію Угорської Республіки громадян Закарпатської області та в'їзд на територію України громадян Саболч-Сатмар-Берег і Гайду-Бігар областей Угорської Республіки, які постійно там проживають.	В'їзд на територію Угорської Республіки громадян України, які проживають принаймні три роки в прикордонній зоні Закарпатської області (384 населені пункти) і в'їзд на територію України громадян Саболч-Сатмар-Берег і Гайду-Бігар та частини Боршод-Абауй - Земплин областей Угорської Республіки (244 населених пункти).
<p>Пункти спрощеного пропуску:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дзвінкове-Лонья. 2. Косино-Барабаш 3. Лужанка-Берегшурань 4. Вилок-Тісабеч 	<p>Прикордонні жителі, можуть перетинати кордон через прикордонні пункти пропуску, відкриті для міжнародного пасажирського сполучення, а також через пункти пропуску, відкриті для місцевого прикордонного руху</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чоп-Захонь 2. Саловка-Еперешке 3. Дзвінкове-Лонья. 4. Косино-Барабаш 5. Лужанка-Берегшурань 6. Вилок-Тісабеч <p>А також створення нових пунктів пропуску:</p>

	Велика Паладь-Мала Паладь; Соломоново-Дьєречке.
Документи на право перетинання державного кордону у спрощеному порядку видаються компетентними органами Сторін (паспортний відділ).	Органи, уповноважені приймати заяви про оформлення дозволів на спрощений перетин кордону: Генеральне консульство України в Ніредьгазі. Генеральне консульство Угорської Республіки у м. Ужгород. Консульство Угорської Республіки у м. Берегово.

За словами Генерального консула Угорської Республіки в м. Ужгороді п. *Вілмоша Сікловарі*, певним позитивом можна вважати те, що *“Євросоюз з ініціативи Угорщини вивчив можливості прикордонного співробітництва, схвалив цей досвід, і тепер малий прикордонний рух потрапив до досягнень Європейської унії”*[1].

Наразі в процесі підписання такі ж угоди між Україною та Польщею, Україною і Словаччиною, які планується ввести в дію з вересня 2008 року і які можна розглядати як *реальну умову регіонального розвитку та новий невикористаний резерв транскордонного співробітництва.*

При цьому Україна хотіла б бачити *консолідовану позицію країн – сусідів при визначенні територіальної зони застосування принципів місцевого прикордонного руху (до 50 км), що, безперечно, сприяло б стратегічним цілям транскордонного співробітництва на нових східних кордонах ЄС, принаймні в рамках Карпатського єврорегіону (прикордонні території України, Угорщини, Словаччини, Польщі та Румунії), пом’якшуючи виклики для транскордонної співпраці цих країн.*

Підписання угод *про місцевий прикордонний рух* – один із кроків та елемент щодо отримання для громадян України спрощеного візового і у

перспективі безвізового режиму (у рамках виконання угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз).

Головні елементи режиму малого прикордонного руху

Історія питання. Ще угодою між Угорською Народною Республікою та СРСР про спрощений порядок переходу державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних населених пунктах, від **1 серпня 1985 року** на пропускних пунктах радянсько-угорського кордону можна було **використовувати спрощений режим переходу кордону** (саме в цьому році в Шенгені була підписана угода членами Європейської спільноти). Дію цього режиму було продовжено на основі **угоди між Угорщиною та Україною від 26 лютого 1993 року** про спрощений порядок перетинання державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних областях. Проте з **1 серпня 2003 року** цей режим було відмінено у зв'язку з інтеграцією Угорщини до Європейського Союзу.

Розпорядження Ради ЄС № 1931/2006 “Про визначення правил малого прикордонного руху на зовнішніх сухопутних кордонах країн-членів ЄС і про зміну розпоряджень Шенгенської Угоди” визначає поняття **малого прикордонного руху**, згідно з яким **малим прикордонним рухом вважається систематичний перетин зовнішнього кордону жителями прикордонних територій**, наприклад, з метою перебування на даній території з соціальних, культурних або обґрунтованих економічних чи сімейних причин, яке у разі безперервного перебування на території відповідної держави не може перевищувати **трьох місяців**.

Мінімальний період дії дозволу для малого прикордонного руху (спрощеного перетину кордону) становить **один рік**, а **максимальний – п'ять років**. Оплата за розгляд заявок на видачу таких дозволів не може перевищувати оплату за розгляд заявок на видачу багаторазових короткотермінових в'їзних віз. *Мешканцем прикордонної території*

вважається такий громадянин третьої країни, який правомірно перебуває на прикордонній з сусідньою країною-членом ЄС території як мінімум один рік.

У цьому документі зазначається, що на основі двосторонніх угод для громадян, які отримали дозвіл на спрощений перетин кордону, можуть вже на існуючих КПП створюватися **окремі коридори**, або окремі переходи тільки для цієї категорії. У **ст. 18** також передбачено, що Комісія ЄС до **19 січня 2009 року** має подати до Парламенту та Ради ЄС звіт про виконання вже існуючих двосторонніх угод про спрощений перетин кордону.

На теренах Закарпаття, що належать до зони малого прикордонного руху, проживає приблизно **600-750** тис. громадян України. Область з її геополітичними можливостями не тільки реально пристосована, але і покликана бути містком і зв'язуючою ланкою між ЄС та Україною. Такою особливою роллю регіон завдячує своєму географічному положенню, історії та національній структурі населення.

Таким чином, зважаючи на правила, визначені у розпорядженні Ради ЄС, та положення Угоди між Урядом Угорської Республіки і Кабінетом Міністрів України про правила малого прикордонного руху, **головними елементами режиму малого прикордонного руху є наступні:**

1. У додатку до угоди подається **перелік прикордонних населених пунктів** (по обидва боки кордону), на які поширюється дія угоди. Практично мова йде про населені пункти, розташовані в **50 - кілометровій зоні** по обидва боки кордону.

2. Дозвіл на спрощений перехід кордону може отримати **мешканець, який постійно проживає на цій (прикордонній) території мінімум 3 роки**. Підтвердження постійного місця проживання може здійснюватися внутрішнім паспортом, українським закордонним паспортом або довідкою про зареєстроване постійне місце проживання.

3. Дозвіл дає право на багаторазовий в'їзд і перебування **протягом максимум 90 днів у межах шести місяців** у прикордонній зоні іншої країни, особливо з соціальних, культурних, сімейних або обґрунтованих економічних причин. Дозвіл видається відомствами країни в'їзду, що практично означає консульські служби Генерального консульства Угорської Республіки в містах

Ужгород та Берегово, і, очікувано, Генерального консульства України в місті Ниредьгаза.

4. Термін дії дозволу на спрощений перетин кордону становить **мінімум один рік і максимум п'ять років**, але не може перевищувати терміну дії проїзного документа (у даному випадку – терміну дії закордонного паспорта).

5. Передбачається, що на більш тривалий період будуть **введені дозволи у формі пластикових карток**, випуск яких проводитиметься за технологією, придатною для біометричної ідентифікації. Але до їх введення дозволи на спрощений перехід кордону будуть вклеюватися у закордонні паспорти, швидше за все, подібно до візових наклейок, які використовуються зараз. Це одночасно означає, що для отримання дозволу необхідною буде наявність дійсного закордонного паспорту.

6. Дозвіл видаватиметься протягом короткого періоду та не більше, ніж впродовж 30 днів від дати подачі заявки. Збір за дозвіл становитиме **20 євро**. Згідно з угодою між Україною і ЄС про спрощений режим видачі віз для громадян України збір за видачу шенгенської візи становитиме 35 євро. Такий же збір з 1 січня 2008 року нараховуватиметься і за видачу шенгенської візи угорськими відомствами. У той же час, як відносно шенгенської візи, так і відносно малого прикордонного руху значне коло осіб буде звільнене від сплати збору (наприклад, інваліди, пенсіонери, діти у віці до 18 років).

7. Якщо раніше виникали питання стосовно того, що для здійснення малого прикордонного руху пунктами пропуску можна буде користуватися тільки обмежено, то ухвалене рішення таких обмежень не містить. Згідно з угодою, для здійснення малого прикордонного руху можуть використовуватися **всі пункти пропуску на угорському та українському боці угорсько-українського кордону, відкриті для міжнародного пасажирського руху, а також пункти пропуску, відкриті для малого прикордонного руху**.

8. Двостороння угода вступає в силу на 30-й день після проведення внутрішніх правових процедур і взаємного повідомлення про це дипломатичними каналами. Для цього необхідне проведення внутрішньої правової гармонізації, ратифікації угод і підготовки виконавчих дій [2].

У зв'язку з угодою про малий прикордонний рух природно постає запитання про те, що трапиться, якщо мешканці прикордонних територій, які мають такі дозволи, під час своїх поїздок не дотримуватимуться правил угоди. Тому **дуже важливо, щоб за наявності дозволу на спрощений перехід кордону в'їзд здійснювався винятково на визначену угодою територію**. За порушення угоди про малий

прикордонний рух особу, яка перетне визначену угодою зону, *можуть депортувати з Угорщини навіть на період до п'яти років.*

Експерти європейської спільноти вважають, що перехід Угорщини до безвізового режиму потягне за собою значне збільшення поїздок громадян країн-сусідів до ЄС, і радять проводити інформаційні кампанії, які б роз'яснювали громадянам межі їхніх прав у контексті безвізового режиму. Отже, зростання рівня поінформованості про реальні права і обов'язки відвідувачів сприятиме уникненню небажаних наслідків, таких, як перебільшення максимального терміну перебування (90 днів), нелегальне працевлаштування тощо, які, у випадку масовості, можуть поставити під сумнів доцільність застосування безвізового режиму до України.

Зазначимо, що у січні 2008 р. в Угорщині була проведена *інтеграція угорських прикордонних і поліцейських органів*. Частину особового прикордонного складу, яка звільнилася на західній частині кордону, передбачено *перегрупувати саме для організації так званих глибинних прикордонних перевірок*. Також передбачається здійснення сумісних перевірок органів правопорядку у зоні, що перевищує відстань 50 км. Перевірки такого роду у межах своїх національних кордонів проводитимуться і правоохоронними органами інших країн-членів Шенгенської угоди.

Як альтернатива шенгенським візам, *малий прикордонний рух сприятиме тому, щоб кордони Шенгенської зони не стали перешкодою для легальної торгівлі, а також регіональної співпраці між сусідами*. Впровадження у дію інституту малого прикордонного руху між Угорщиною і Україною служитиме подальшому розвитку добросусідських відносин між країнами, збереженню і підтримці соціальних, культурних, сімейних, економічних зв'язків між жителями прикордонних територій.

При цьому важливо зазначити, що умови отримання дозволу на пересування через кордон в межах малого прикордонного руху зі Словаччиною суттєво відрізняються від аналогічної угоди з Угорщиною. За інформацією Генерального консульства Словацької Республіки в м. Ужгороді, мешканець Закарпаття повинен надати запрошення від словацької сторони, підтвердження родинних зв'язків між закарпатцями і словаками, наявність паспорта, що дійсний більше ніж на 15 місяців. Від сплати за отримання дозволу (20 євро) звільнятимуться діти до 15 років (в угорській дипломатичній установі від аналогічного дозволу звільнені особи віком до 18 років). За дозвіл не платитимуть громадяни, вік яких перевищує 60 років (в угорському консульстві – особи, які офіційно є на пенсії, незалежно від віку, а також інваліди та особи до 21 року, які перебувають на утриманні[3]). Всі ці умови почнуть діяти від дня ратифікації угоди про малий прикордонний рух між Україною та Словаччиною з вересня 2008 року.

Таблиця 2

Видача віз Генеральними консульствами

*Угорщини та Словаччини в м. Ужгороді**

<i>Тип візи</i>	<i>Генеральне консульство Угорщини в м. Ужгороді</i>	<i>Консульство Угорщини в м. Берегово</i>	<i>Генеральне консульство Словаччини в м. Ужгороді</i>
<i>Шенгенські</i>			
<i>грудень 2007 р.</i>	183	762	59
<i>січень-квітень 2008 р.</i>	4190	2258	7364
<i>Дозволи малого</i>			

<i>прикордонного руху</i>	152	2341	-
<i>грудень 2007 р.</i>	3969	6380	
<i>січень-квітень 2008 р.</i>			

* Таблицю складено на основі даних поточного архіву генеральних консульств Угорщини та Словаччини в м. Ужгороді

Тим не менше експерти відзначають, що останнє розширення Шенгенського простору *призвело до суттєвого зменшення надання віз громадянам України для в'їзду до Європейського Співтовариства.*

Аналіз офіційних даних європейської статистики свідчить:

- кількість виданих *Угорщиною* віз у січні 2008 року зменшилася у 4,6 рази у порівнянні з січнем 2006 року і у 3,2 рази порівнянні з січнем 2007 року;

- кількість виданих *Угорщиною* віз у лютому 2008 року зменшилася у 3,7 рази у порівнянні з лютим 2006 року і у 2,4 рази у порівнянні з лютим 2007 року;

- кількість виданих *Польщею* віз у січні 2008 року зменшилася у 2,8 рази у порівнянні з січнем 2006 року і у 3,5 рази у порівнянні з січнем 2007 року.

При цьому слід відмітити *незначні коливання аналогічних показників для країн, що увійшли до Шенгенського простору раніше.*

Враховуючи, що основне зменшення кількості виданих віз стосується країн, що безпосередньо межують з Україною (Угорщина, Словаччина, Польща), *найбільших обмежень на право в'їзду до ЄС зазнали мешканці прикордонних областей, які до входження країн-сусідів України до Шенгенського простору це право мали.*

З одного боку, в цьому контексті дещо поліпшує ситуацію введення з 1 серпня 2008 року угорською стороною спрощеної процедури оформлення та видачі Шенгенських віз представникам угорської національної меншини України, які раніше отримали посвідчення закордонного угорця. Такі особи лише подають це посвідчення та лист підтримки від голови партії «КМКС - Партії угорців України» або голови Демократичної партії угорців України. Про це було повідомлено на прес-конференції в Генеральному консульстві Угорської Республіки в м. Ужгороді 31 липня 2008 року[4]. Але з іншого боку це свідчить про певну дискримінацію громадян України за етнічною ознакою у візовій політиці Угорської Республіки.

За даними Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України, за січень–березень ц.р. кількість людей, які перетнули західний кордон України, зменшилася на 11% у порівнянні з аналогічним періодом минулого року[5].

Експерти пояснюють таку тенденцію введенням шенгенських віз. Причому поляків, які перетнули українсько-польський кордон, наразі вдвічі більше, ніж українців. Ще рік тому це співвідношення було на користь українців. Але відносно транспортного потоку, то за даними прикордонників, він, навпаки, за перші три місяці ц.р. збільшився на 9%. Це зростання зафіксовано на угорській та румунській ділянках Державного кордону України. Фахівці пояснюють це тим, що транспортний потік таким чином оптимізувався за рахунок черг і страйків на польському кордоні, які суттєво ускладнювали його перетин.

Наявна інформація свідчить, що Євросоюз запроваджує нові, більш жорсткі правила переміщення територією Об'єднаної Європи, посилюючи контроль за в'їздом та виїздом іноземців. Зміни передбачають створення у всіх країнах ЄС єдиної електронної бази даних стосовно осіб, що перетинають кордони Євросоюзу. Для цього планується у консульських установах європейських країн оснастити автоматичні пункти, які будуть розраховані на використання біометричних технологій. У консульствах країн ЄС поступово

відбуватиметься перехід на біометричні візи, що, на думку іноземних експертів, може стати ефективним заходом боротьби з нелегальною міграцією у країнах Європи.

Наступні два роки, з метою захисту зовнішніх кордонів ЄС та боротьби з тероризмом, нелегальною міграцією та організованою злочинністю, розпочнеться запровадження європейської системи прикордонного контролю та впровадження нової візової інформаційної системи, яка передбачає створення електронного реєстру біометричних даних осіб, що в'їжджають в ЄС. Так званий "Пакет Фраттіні", запровадження якого наразі обговорюється у Європейській Комісії, готується до очікуваного ухвалення Європейським Парламентом. Передбачається, що в першу чергу до бази будуть внесені дані про мешканців прикордонних з Європейським Союзом регіонів, які звертатимуться до консульських установ для отримання візних документів, **користуючись можливостями малого прикордонного руху**. [За даними Генерального консульства Угорської Республіки в м. Ужгороді, з моменту введення малого прикордонного руху наразі відбулося затримання трьох осіб із Закарпатської області на шляху до Будапешту, які були депортовані][6].

Більш того, буде створено систему спостереження (Eurosur), яка використовуватиме сучасні технології, включаючи супутники спостереження з високою розподільчою здатністю та безпілотні літаки, для того, щоб здійснювати моніторинг віддалених районів, які перетинають шляхи нелегальних мігрантів. Для інших видів діяльності буде також залучатися прикордонне агентство ЄС Frontex. За словами п.Фраттіні, ці реформи, якщо вони будуть ухвалені всіма державами-членами ЄС, будуть впроваджені між 2010-2015 рр.[7].

Висновки

Розширення поля свободи для громадян ЄС парадоксальним чином обмежило поле свободи для їхніх сусідів. Ліквідація внутрішніх кордонів у ЄС іде паралельно із зміцненням зовнішніх кордонів. Тут розбудовується потужна охорона, інфраструктура, вводиться більш суворий контроль, а також запроваджується більш жорсткий візовий режим для третіх країн, до яких відноситься і Україна.

*Не можна не побачити також, що наразі порушується **вільне та інтенсивне спілкування суспільств**: українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського, яке вибудовувалося упродовж десятиліть і завдяки чому вдалося зняти багато стереотипів, вирішити багато застарілих історичних проблем. Наслідки цього вже бачимо у толерантному Закарпатті (питання *Верецького перевалу тощо*).*

*Наступною проблемою є **проблема чисельних в Україні національних меншин**: польської – 144,1 тис., угорської – 156,6 тис., румунської – 151 тис. (за переписом 2001 р.). Компактно проживаючи біля кордону, вони вже мають ускладнення з спілкуванням зі своїми родичами безпосередньо за лінією кордону. Спробою вирішити це питання стало визнання за ними, громадянами України, *статусу етнічного угорця, поляка, словака тощо*. Відповідні законодавчі органи цих країн прийняли ухвали щодо цього. Цей статус дозволить їм отримувати шенгенські візи на пільгових умовах, проживати і працювати без того, щоб зголошуватися до відповідних служб, користуватися пільговим проїздом, навчанням і навіть медичним обслуговуванням. Такі пільги, за оцінками експертів, могли б охопити 2% населення України, однак у цьому разі постає законне питання про *рівність всіх громадян України безвідносно до національності*. Реакція українців на таке правове урегулювання може бути неадекватною. Бо вже сьогодні йде мова про 900 тис. етнічних поляків.*

Певним врегулюванням цих питань є Угода про малий прикордонний рух з полегшеною формою отримання віз. Хоча малий прикордонний рух мінімізує деякі виклики Шенгену, але у загальній

картині ми бачимо чітку тенденцію на обмеження в'їзду громадян України на територію Європи.

Наразі в рамках європейської програми Міжнародного фонду «Відродження» Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді здійснює моніторинг візової політики консульських установ країн ЄС, розташованих на території Закарпатської області (Генеральне консульство Словацької Республіки в м. Ужгороді, Генеральне консульство Угорської Республіки в м. Ужгороді, консульство Угорської Республіки в м. Берегово) з метою аналізу виконання Угоди між Україною та Європейським Союзом про спрощення візового режиму. Результати цього аналізу стануть частиною доповіді української делегації на попередніх переговорах перед саммітом Україна – ЄС, проведення якого заплановане на 9 вересня 2008 р.

Список використаних джерел

1. Урядовий кур'єр. – 2008. - 5 квітня. - С.6.
2. Аттила Нодь, провідний консул Генерального консульства Угорської Республіки в Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях //Малий прикордонний рух: відповідь на виклики Шенгену: Матеріли міжнародного «круглого столу» експертів /Гол. ред. С.І. Мітряєва. – Ужгород, 2007. – С. 27-30.
3. Новини Закарпаття. – 2008. – 12 липня; Ужгород. – 2008. – 12 липня; Трибуна. – 2008. – 12 липня.
4. Tárczy Andor. Magyar vízum: kiváltható az anyagi fedezet. // “Kárpáti Igaz Szó”, 2 augusztus, 2008. - # 89 (61-62).
5. <http://www.vengria.com/index.php?page=news&set=month&id=3337>
6. <http://www.vengria.com/index.php?page=news&set=month&id=3230>
7. Європейська комісія посилить контроль – курс на створення «Фортеці Європи»? www.sdla.gov./contro/uk/publish

In research the author analyses the situation of expansion of the Shengen area ,its influence on the visa policy and practice of EU countries within the new conditions of Shengen.

Besides, the basic principles of Agreement about the local border traffic are analyzed, and the characteristic to its core elements is given.

Keywords: the external border of EU, „iron curtain”, the institute of local border traffic, the new conditions of Shengen.

В исследовании проанализирована ситуация относительно расширения Шенгенского пространства, охарактеризовано ее влияние на визовую политику и практику стран ЕС в новых условиях Шенгена. Отдельным сегментом проанализированы основные принципы Соглашения о малом пограничном движении и отмечены его главные элементы.

Ключевые слова: внешняя граница ЕС, „железный занавес”, институт местного пограничного движения, новые условия Шенгена.

УДК 316.334.3:327

П.ТОКАР

ОЦІНКА ГРОМАДЯНАМИ СТАНУ МІЖДЕРЖАВНОЇ ТА ПРИКОРДОННОЇ СПІВРАЦІ ЗА НОВИХ ПРАВИЛ ШЕНГЕНСЬКОГО ПРОСТОРУ

(соціолого-політологічний аналіз проблем українсько-угорського кордону)

У статті подається соціолого-політологічний аналіз результатів соціологічного дослідження “Новий східний кордон Європейського Союзу: питання прозорості, безпеки і транскордонного співробітництва (Польща, Словаччина, Угорщина, Україна)” на прикладі українсько-угорських відносин в нових умовах поширення шенгенських правил на кордоні з Україною. Цей міжнародний проект здійснений вперше і одночасно в чотирьох країнах та за єдиною методикою Асоціацією соціологів Закарпаття.

Ключові слова: Європейський Союз, двосторонні міждержавні відносини, транскордонне співробітництво, соціологічне дослідження, Шенгенський кордон, соціальна мобільність, громадська думка, прозорість і безпека.

Вступ

Україна та Угорщина вступили у новий етап двосторонніх міждержавних відносин, пов'язаний найперше зі вступом Угорщини в Європейський Союз та приєднанням цієї країни в числі інших 9-ти до Шенгенського простору, які з першого травня 2004 р. вступили до ЄС. Тим самим запроваджені нові нормативно-правові умови обслуговування громадян і на українсько-угорському кордоні, а по суті створюється нова геополітична ситуація в центрі Європи, в тому числі на кордоні між нашими країнами.

Ще не завершився етап становлення нових міждержавних відносин з сусідами та ЄС після проголошення незалежності України, становлення й розвитку прикордонного спів-робітництва, а вже на заміну прийшли нові правила і на українсько-угорському кордоні, де також запроваджено новий візовий порядок. Ставлення мешканців прикордонних регіонів до цих нововведень не є однозначним. Це природно. Адже з введенням на початку ХХІ ст. Угорщиною та іншими країнами – майбутніми новими членами Євросоюзу візового режиму з Україною був завданий новий удар по соціально-економічному самопочуттю населення прикордонних регіонів по обидві сторони кордонів цих країн. У тому числі до українсько-угорського кордону, зокрема, Закарпатської області, яка межує смугою в 133,1 км з Угорщиною і є за головними культурними та етнічними ознаками по цій смузі кордону найближчою до своїх угорських сусідів, де здебільшого проживають українці та угорці. Тобто і з етнічної точки зору візи сприймалися особливо болюче.

Між країнами порушилися економічні, наукові, культурні, спортивні, підприємницькі взаємозв'язки. Структура економіки усіх без винятку прикордонних регіонів була зруйнована, сотні підприємств

втратили економічну перспективу, чимало з них збанкрутували. Натомість з'явилися тисячі безробітних, які нині, як у середньовіччя, мігрують на Захід чи Схід і далі по усьому світу у пошуках роботи, забезпечуючи ті країни дешевою робочою силою, а міста і села прикордоння стають неперспективними. Мешканці прикордонних регіонів втрачають соціальну мобільність і взаємозв'язки. У населення відбулася ґрунтовна і болісна ломка морально-культурних цінностей і стереотипів. Така, загалом, соціокультурна ціна перспективи входження наших сусідів та створення нових правил на кордоні з Україною. Нинішня світова фінансово-економічна криза до існуючих додала нові небезпечні виклики для громадян з обох боків прикордоння. Тим не менше, Угорщина досить активно вибирається з минулої і нинішньої кризи, в тому числі витягуючи в останні роки і свої прикордонні області, часто-густо турбуючись і про українські прикордонні райони, чого не скажеш про Україну та її західні регіони, які вибираються із системної соціально-економічної кризи значно повільніше.

Від часу введення візового режиму з Україною практично щомісяця з'являється ще одна цеглинка у невидимій, але потужній стіні між нами та Європою. Ні введення 4 роки тому безвізового в'їзду до України, ні згода на реадмісію нелегалів, які потрапили до ЄС, не зробили ширшими для нас двері у західний, а отже цивілізований світ, хоча відносини між прикордонними регіонами країн залишаються стратегічними. Разом з тим, між Угорщиною і Україною врешті-решт склався "найтонший мур" у порівнянні з іншими українськими сусідами, позаяк Угорщиною для зміцнення прикордонних зв'язків і спрощення пропускового режиму на кордоні з Україною зроблено чимало: будівництво моста через р.Тиса та створення прикордонної інфраструктури, відкриття ряду КПП, запроваджений малий прикордонний рух (МПР) і у такий спосіб певна лібералізація візового режиму з Україною, особливо для закарпатців, створюються умови для збереження прикордонної співпраці тощо. А тим часом з 1 січня 2008 р. територія Шенгенської зони впритул наблизилася до України і стала „українською“. Як відомо, наша держава має спільні кордони з чотирма

країнами, що відповідають вимогам цієї угоди і є повноправними членами цієї зони. Автор статті ставить за мету проаналізувати результати дослідження відносно українсько-угорського кордону, рівень його відкритості і безпеки щодо розвитку транскордонного співробітництва, ставлення до цих проблем громадян тощо.

Про необхідність глибокого дослідження самовідчуття і задоволення можливістю взаємостосунків людей у прикордонних регіонах сусідніх держав говориться щонайменше останні 20 років. Усі конференції, форуми, присвячені проблемам кордону, транскордонного співробітництва, вивчають взаємини між людьми та різними спільнотами і прямо чи опосередковано ставили за мету проведення подібного дослідження. Однак через фінансові, організаційні складнощі, необхідність залучення багатьох інституцій, науко-ємність такої роботи, безпосередньо за неї не брався ніхто, навіть у рамках двох держав. Тому проведене у квітні–травні 2007 року соціологічне дослідження *“Новий східний кордон Європейського Союзу: питання транспарентності, безпеки і транскордонного співробітництва (Польща–Словаччина–Угорщина–Україна)”* є безпрецедентним і дає чимало матеріалів для роздумів та прийняття політичних рішень. У тому числі і про те, як Закарпаття – область на 4-х кордонах – може інтегруватися до європейських структур, з урахуванням нової ситуації, що склалася на західному кордоні з ЄС. Стратегічним інтересом у контексті реалізації справжньої євроінтеграційної спрямованості зусиль і сподівань Закарпатської області є словацький і угорський напрями, і найперше в розвитку транскордонного співробітництва. За прикладом чи паралельно з досвідом просування в цьому напрямі Закарпаття можуть рухатися в такий чи подібний спосіб й інші регіони України. Так, міждержавні рішення приймають політики, яких одиниці, а живуть за ними, з дня на день, звичайні люди, яких мільйони. Як вони – з обох боків кордону двох сусідніх держав – України та Угорщини оцінюють можливість вільно спілкуватися, їздити до рідних та у справах, як змінилося їхнє життя з приєднанням Угорщини до ЄС і які очікування від її приєднання до Шенгену – вивчалось нами у соціологічному дослідженні.

Для порівняння і всесторонніх оцінок автори застосували матеріали й інших суб'єктів-учасниць цього проекту, зокрема Польщі і Словаччини. Наголосимо, що за змістом та масштабністю згадане дослідження, як зазначалося, не має аналогів, оскільки з такою метою проведене вперше. До розробки та його організації залучалися науково-дослідні інститути і центри, урядові та неурядові структури, фонди та громадські організації, дипломати, всього близько десяти представництв в усіх країнах-учасницях проекту, спеціалісти різного науково-організаційного спрямування. Зусиллями 24 інтерв'юєрів та бригадирів опитано 712 респондентів віком від 18 до 75 років у Закарпатській та Львівській областях України, Люблінському і Підкарпатському воєводствах Польщі, Кошицькому і Пряшівському краях Словаччини, Саболч-Сатмар-Березькій області Угорщини та 115 *експертів* із числа науковців, прикордонників, митників, політиків, депутатів місцевого самоврядування. Усі інтерв'ю проведені за єдиною методикою, вибіркою, інструкцією на мовах держав-учасниць проекту.

Результати опитування стосовно актуальних проблем

угорсько-українського прикордонного співробітництва

На глобальне запитання **“Як Ви оцінюєте рівень міждержавних угорсько-українських відносин?”** відповіли **58,2 відсотка** респондентів оптимістично, тобто оцінили їх як високий, вищий за середній або середній. Ще вища позитивна оцінка з боку пересічних громадян і **стану транскордонного співробітництва – 61,4 відсотка**. Це найвища оцінка із числа чотирьох країн-учасниць дослідження. Що стосується ставлення чи оцінки українців та угорців українсько-угорських міждержавних відносин окремо за національно-регіональною ознакою, то вони не суттєво, але різняться між собою. Зокрема, у громадян Угорщини дещо обережніша, тобто критичніша оцінка: **58,2%** угорців оцінили як високий і вищий за середній проти **59,1%** в українців, у яких рівень міждержавних угорсько-українських відносин та стан угорсько-українського прикордонного співробітництва оцінений відповідно **60,0%** і **62,4%**.

Тобто відповіді українців і угорців на перші два запитання майже не різняться, на відміну від оцінок у словаків та українців, які помітно різні, тобто в 2,5–3,5 рази вони критичніші у словаків: всього **9,8%** словаків оцінили як високий і вищий за середній проти **32,4%** українців на словацько-українському кордоні та стан українсько-словацького прикордонного співробітництва: відповідно **9,0%** і **20,3%**. Навіть серед українців оцінки на словацько-українському кордоні майже у три рази критичніші за оцінки українців на угорсько-українському кордоні. А це на протяжності якихось 133 км упродовж західного українсько-угорського кордону України, розташованого на території однієї Закарпатської області. І надалі помічатимемо очевидну тенденцію до спаду оптимістичних оцінок у словаків, напроти українців та угорців, збільшенню їх песимізму стосовно порушених у запитаннях проблем. Ще негативнішою є загальна та поокрема оцінка респондентами з обох сторін кордону **впливу на розвиток угорсько-українського співробітництва вступу Угорщини до ЄС**. Із числа опитаних на угорсько-українському кордоні **39,0%** вважають такий вплив позитивним, а майже половина респондентів (**47,7%**) – негативним. На відміну від словаків (**64,3%** яких вважають вступ ЄС до ЄС негативним), угорці оптимістичніші – **40,9%** оцінюють вступ своєї країни позитивно, а **45,3%** – негативно. І значно нижчими є позитивні оцінки з боку словаків (**15,5%** – позитивно), ніж українців (**54,2%** – позитивно), ніж з боку угорців.

Якщо взяти за національним складом чи регіональною належністю в усіх країнах-учасницях дослідження, то в середньому великої дисперсності не спостерігаємо. Наразі, в даному випадку між українцями, словаками, поляками та угорцями – словаки та українці виділяються найбільше: українці оцінюють ці процеси позитивніше за усіх інших, а словаки навпаки – негативніше за всіх. Загалом, чим глобальніше запитання, тим менша розбіжність у думках представників народів-сусідів і, навпаки, чим конкретніше і болючіше – дисперсність у відповідях збільшується. Це ми бачимо, зокрема, на прикладах оцінок проблеми стану угорсько-українського прикордонного співробітництва,

де із загальної обойми більше випадають хіба що знову ж таки словаки, а українці дають оцінки дещо вищі. Серед прикордонних регіонів України ці проблеми також оцінюються по-різному: у Львівській області оцінки респондентів позитивніші, ніж в Закарпатській, про що йтиме нижче.

Спрощення пересування громадян в країнах-членах ЄС – ускладнення для громадян України

Зовсім не сприяло поліпшенню контактів українців із сусідами і введення останніми візового режиму. Тим більше, що 4 роки тому він став одностороннім. Ми, наче люди другого сорту, змушені оформляти візи до Угорщини, а угорські громадяни можуть їхати до нас вільно. Тепер, після поширення Шенгену на кордон з Україною ситуація, незважаючи на запровадження Угорщиною МПР, для українців ще більше ускладнилася. Так, протягом 2008 року поглибилася тенденція скорочення кількості поїздок громадян України до ЄС (у 2,6 раза і в першу чергу до сусідніх країн та інших нових членів ЄС), а з іншого боку, навпаки, у два рази збільшився в'їзд до України громадян із країн ЄС.

Відповіді на запитання **“Як вплинуло введення візового режиму між Угорщиною і Україною на рівень життя мешканців прикордонних районів Угорщини та України?”** загалом розподілилися по відношенню до країн-сусідів різко протилежно. Наприклад, між поляками і українцями вони склалися майже порівну: **50,5%** вважають цей вплив позитивним, а **36,4,0%** – негативним. Серед словаків та українців ці показники помітно критичніші: всього **14,8%** опитаних вважають введення віз позитивним рішенням, а **66,3%** – негативним. Серед угорців та українців всього **36,4%** вважають це позитивним явищем, а **50,0%** – негативним. Тобто половина опитаних мешканців по обидві сторони українсько-угорського прикордоння вважають, що введення віз вплинуло на рівень їх життя скоріше негативно, ніж позитивно.

Разом з тим, за національною та регіональною ознаками (у нашому проєкті поняття “національне” та “регіональне” співпадають) в оцінках

респондентів спостерігається, як зазначалося вище, різка дисперсія. Особливо цікавим і на перший погляд нелогічним є той факт, що вступ країн-сусідів до ЄС, зокрема Польщі, та приєднання її до Шенгену в Україні оцінюють краще, навіть у два рази, ніж власне у цих країнах. Очевидно тому, що у нас роками, хоч і без особливої та глибокої конкретики, деталізації на усіх рівнях стверджується: ми прагнемо бути державою з європейськими стандартами, затверджуємо і виконуємо “дорожню карту”, приймаємо відповідні закони, аби хоч якимось боком долучитися до ЄС. Створена міцна ілюзія, що приєднання до цієї формації тієї ж миті автоматично зробить кожного українця багатим, щасливим, вільним, а державу демократичною. Натомість, введенням нового режиму з Україною сусіди продовжують понині зводити мур на українському кордоні дедалі товстішим і міцнішим.

У той же час мешканці цих держав, які відчули, що таке бути в ЄС на щоденному побуті своїх родин, особливо вздовж кордону, де економіка впала, ставляться до цього рішення і впливу на рівень їх життя значно песимістичніше. І аж занадто негативний вплив, на нашу думку, у співвідношенні, наприклад, з Польщею, яких там набирається позитивно майже **60 відсотків**, спостерігається у відповідях респондентів на запитання **“Який вплив, на Ваш погляд, справить приєднання Угорщини до Шенгенської угоди на можливість отримання візи для громадян України?”** Позитивним такий вплив вважають **26,4%**, а **50,0%** – негативним. Причому на цей раз досить реалістичні позиції спостерігаємо у опитаних мешканців України по відношенню до угорців і особливо критичні відповіді на це питання у словаків. Так, позитивним такий вплив вважають **28,0%** респондентів на українському боці українсько-словацького кордону, а **53,3%** – негативним. З іншого, словацького боку українсько-словацького кордону, позитивним такий вплив вважають **13,0%** респондентів, а **48,0%** – негативним. При тому, майже **40 відсотків** словаків не змогли відповісти на поставлене запитання. З угорської сторони угорсько-українського кордону **41,5%** опитаних вважають такий вплив позитивним, а **45,3%** респондентів негативним. З українського боку

угорсько-українського кордону, оцінки песимістичніші. Позитивним такий вплив там вважають **23,0%** респондентів, а **62,3%** – негативним. При тому, майже **15 відсотків** українців не змогли відповісти на поставлене запитання, ймовірно за причини остраху від ще одного укріплення в існуючому мурі на кордоні між сусідами.

Закарпатці у цьому сенсі значно різняться від сусідів зі Львівщини, їхні оцінки позитиву приєднання до Шенгену втричі нижчі від оцінок галичан. Очевидно тому, що наш край межує, на відміну від Львівщини, з чотирма державами, у нас більше пунктів пропуску, і закарпатці частіше бувають за кордоном. Тим більше, що економічний зиск від цих поїздок чим далі, тим більше втрачається: нині на кордонах **80%** – автомобілі з ЄС, а пішохідний перехід на українсько-словацькому кордоні Малі Селменці–Велке Слемеці перетинає **97%** словаків та лише **3%** українців. Тут інтерес до перетину кордону в сторону України диктує „сигаретно-алкогольний” бізнес. І не тільки. В 2006 році 185787 громадян скористалися цим пунктом для в'їзду в Словаччину, завівши 31412 400 сигарет, що є лімітом дозволеного без оподаткування, що значно перевищує той же показник у 2006 році на переході „Вишне Немецке”. Крім сигарет і алкоголю, у переліку „ходових товарів” присутні м'які засоби, цукерки, цукор, та багато інших товарів ввозяться до Словаччини для вільного обігу у великій кількості. У 2007-8 рр. ситуація стала ще більш складною через закриття пунктів Вишне Немецке, а згодом і Ублі для комплексної реконструкції, яка 1.12.2008 р. завершилася. Майже адекватна ситуація на пунктах перетину українсько-угорського кордону. Сусіди йдуть до нас по дешевші харчі, солодощі, цигарки, спиртне і навіть одяг, маючи можливість, оскільки не потребують віз, і кілька разів “ходити на закупи”. Тоді як мешканці Львівщини навпаки, прямують до Польщі для купівлі тих самих продуктів харчування, оскільки, особливо м'ясопродукти, там дешевші. Крім того, можливо, це частково пов'язано і з тим, що візи до Польщі громадянам України отримати дещо простіше, ніж до інших сусідніх країн, зокрема Словаччини, де вирішувати цю проблему складніше. До того ж, із центральносхідних країн-нових членів ЄС тільки Польща активніше запрошує українців до

себе на легальне працевлаштування. І кількість таких на сьогодні вакансій, у тому числі висококваліфікованих, зокрема навіть медичних, незабаром зростатиме. Це пов'язано не лише з тим, що поляки подалися в інші європейські країни, де вищі зарплати, а вони, як мешканці ЄС, мають можливість там працювати, але й у зв'язку з підготовкою до Євро-2012 та стабільнішою економікою. Очевидно тому мешканці Львівщини і більш оптимістично дивляться на приєднання сусідніх держав до Шенгенського простору. Ментально це сприймається як ще одна ланка просування до "цивілізованого життя", яким видається воно у Європі. Можливо на це впливає і бачення сусідів-поляків – 57,2% з них вважають, що вступ до Шенгену справить позитивний вплив на можливість отримання візи для громадян України. Так чи інакше, але втричі більше львів'ян, ніж закарпатців – 49,5% проти 16,9%, вважають, що отримувати візи українським громадянам до сусідніх країн буде легше. Тоді як у Підкарпатському воєводстві Польщі таких оптимістів 13,6%, у Саболч-Сатмар-Березькій області – 10,5%, районі Вашарошнамень (Угорщина) – 6,1% та практично зовсім немає таких оптимістів серед опитаних словаків.

Майже протилежна українсько-польській ситуація у вирішенні нагальних і болючих питань щодо працевлаштування між Україною і Словаччиною. Так, в СР не вистачає робочої сили, тому Уряд прийняв рішення зняти квоти для працівників з України, але поки що це рішення на рівні декларації. До речі, цю проблему вже реалізували уряди Португалії та Іспанії, на часі й Італії щодо легалізації праці українських громадян і доказали, що за бажання цю проблему можна вирішити досить оперативно. І не треба чекати ситуації, коли робочі місця займуть представники Азії та Африки, адже, як зазначалося вище, ми культурно, ментально і територіально ближчі, а люди наші працюватимуть і, на відміну від інших, ще й висококласні спеціалісти.

Стосовно Угорщини, то тут ситуація кардинально відрізняється як від Словаччини, так і від Польщі. Вздовж смуги українсько-угорського кордону проживає більшість етнічних угорців Закарпаття, які тісно пов'язані з Угорщиною і підтримують з праматірною батьківщиною

всілякі зв'язки. Тому Угорщина завжди виступала і виступатиме на їх захист і підтримку. Вагомих доказів цієї тези можна навести чимало. З іншого боку, пересічні громадяни на угорській стороні раді приймати українських угорців у гості, тимчасово, але не сприймають їх як конкурентів на ринку праці. Радше допомагатимуть угорцям на цій стороні, ніж працевлаштовуватимуть їх на своїй території. Прикладом може слугувати підписання в числі перших угорцями угоди про МПР.

В якості проміжного висновку не можна не відмітити між багатьма ускладненнями та негативами з приводу введення Угорщиною візового режиму з Україною, з-поміж інших, один надзвичайно важливий пункт. Опитані угорські громадяни солідарніші з українськими сусідами у порівнянні з іншими сусідніми країнами, де проводилося дослідження. Угорські респонденти досить критично ставляться до:

- оцінки рівня двосторонніх міждержавних угорсько-українських відносин (**58,1%** позитивно);

- оцінки стану угорсько-українського прикордонного співробітництва (**62,0%**);

- впливу на розвиток угорсько-українського співробітництва від вступу Угорщини в ЄС (**40,9%**);

- впливу на розвиток угорсько-українського співробітництва від запровадження нових нормативно-правових умов обслуговування громадян на кордоні (**22,6%**);

- оцінки рівня роботи угорських, зрештою як і українських, служб на кордоні (**39,9%** позитивно).

При цьому наголосимо, що оцінка рівня двосторонніх міждержавних угорсько-українських відносин загалом позитивна, проте одна із найнижчих серед сусідніх країн. В той же час, оцінка стану угорсько-українського прикордонного співробітництва є найвищою із числа 4-х країн-учасниць дослідження. І це насправді відповідає дійсності, тому що зазначеною проблемою завжди предметно

переймалися як центральні, так і регіональні органи влади Угорщини. Минулорічний економічний обіг між Україною і Угорщиною близько 1,5 млрд.дол. (40% з них припадає на Закарпаття), три консульства видали за минулий рік 121 452 візи, з них половину в Києві, а половину в Ужгороді і Берегові, причому половину безкоштовно і зовсім мало відмов. Кількість віз, виданих українцям до 10-мільйонної Угорщини, — це стільки, скільки надала 80-мільйонна Німеччина.

Названі вище ознаки, вивчення яких ставилося головним завданням нашого дослідження, та отримані на них оцінки опитаних громадян дають підставу стверджувати, що в цілому угорці, як і словаки, не цілком вдоволені рівнем постановки та вирішенням у своїх державах окреслених вище проблем. Свідченням того є їх оцінки, дані у своїх відповідях на поставлені в анкеті запитання, — оцінки головним чином посередні, а не високі чи вищі за середні.

Та повернемося до теми візового режиму з Україною. Більш схильні до думки, що після приєднання Угорщини до Шенгенської угоди візи українцям отримати буде легше жінкам, молодим людям і тим, хто має нижчий рівень освіти. Воістину — знання породжують песимізм. Проте цікаво, що серед опитаних експертів ті, хто працює на кордоні — митники, прикордонники, працівники допоміжних служб, вітають запровадження євростандартів. Зрозуміло, вони лише “за” облаштування своїх власне, робочих місць, налагодження сервісу, тим більше, що робиться це майже цілком за кошти ЄС. Зокрема, на 2007–2008 роки для укріплення українського кордону із Заходом з їхнього боку було виділено мільярди євро. При цьому ставилися вимоги і до підвищення зарплат працівників цих структур. Але можна припуститися думки про те, що такий високий рівень експертного схвалення погорстокішання режиму перетинання кордону з українського боку має ще одну причину: багато з тих, хто працює нині на кордоні, вважають: чим суворіші правила — тим більші хабарі можна буде отримувати за їх порушення.

Оцінки роботи усіх державних служб на українсько-угорському кордоні швидше негативні, ніж позитивні

Нині оцінка населенням опитаних прикордонних регіонів роботи працівників цих структур досить тривожна, а в угорців та українців на цьому кордоні ще жорсткіша за інших, навіть українсько-словацького, де опитані більш жорсткі в оцінці питань, окреслених у попередньому розділі. Майже половина (**47,3%**) респондентів, опитаних вздовж українсько-угорського кордону, розцінюють рівень роботи консульських служб Угорщини як посередній та незадовільний (**30,5%** утрималися від відповіді), **60,9%** – митної служби (**13,2%** утрималися від відповіді) та **60,9%** респондентів – прикордонної поліції (**19,1%** утрималися від відповіді). Це цілком протилежні оцінки респондентами роботи, наприклад, польських служб на українсько-польському кордоні, робота котрих переважно оцінюється позитивно. Оцінки роботи цих служб окремо з боку угорців та українців суттєво не відрізняються, що підкреслює однозначність їх позицій. Можна прогнозувати, хоча ця теза потребує додаткових вивчень, що і цей факт особливого ставлення мешканців Східної Угорщини до сусідів із Закарпаття доказує те, що рядові угорські громадяни критичніші до усіх питань, які пов'язані з новими перепонами на кордоні, і солідарні з громадянами України по цей бік Карпат.

Їхніх українських колег, які служать на кордоні, респонденти оцінили дещо м'якше", але близько до угорських служб – відповідно **36,3%** (**30,5%** утрималися від відповіді), **52,0%** та **52,5%** вважають, що наші консульські служби, прикордонники й митники працюють незадовільно чи посередньо. Причому очевидно, за винятком консульської, серед опитаних зовсім мало тих (бл. **7%**), які утрималися від відповіді, тобто однозначність оцінок респондентами діяльності українських служб є значно вищою. Серед молоді (до 30 р.) утричі більше незадоволених, у порівнянні з літніми людьми.

Серед недоліків у роботі прикордонної служби (поліції) Угорщини **24,0 відсотка** опитаних назвали забюрократизованість, **15,7%** –

недостатній рівень матеріально-технічного облаштування кордонів, **24,9%** – корупцію серед їх працівників і – **25,8%** відзначили недостатній рівень культури обслуговування. Серед недоліків у роботі українських прикордонників забюрократизованість відмітили **21,9%** та **18,7%** – відзначили недостатній рівень матеріально-технічного облаштування кордонів; **32,4%** – турбуються за високий рівень корупції, а **17,8%** – звернули увагу на недостатній рівень культури обслуговування; **9,1%** – вказали на інші причини і майже усі респонденти відповіли на це запитання, що засвідчує: в усіх склалося однозначно негативне ставлення. Не кращі „показники” й в оцінках роботи українських митників.

Схожа схема контрастів і у визначенні респондентами недоліків у роботі консульських служб Угорщини відносно України. Зокрема, корупція серед представників цих українських установ, на їх думку, дещо вища за сусідів: **8,8%** угорських до **10,1%** українських (у порівнянні з ситуацією на українсько-словацькому кордоні, де контрастність становить **9,6%** до **31,3%**). Відповіді на запитання **“Що треба зробити для поліпшення роботи консульської та прикордонної служб Угорщини та України?”** розподілилися таким чином: треба збільшити відрахування на облаштування кордону за євростандартом – **19,1%** (**21,5%** щодо України), поліпшити культуру обслуговування – **33,2%** (**26,0%** щодо України). Частина (**23,6%**) вказали на необхідність рішуче боротися з корупцією (**26,5%** щодо служб України) серед їх працівників та поліпшити консульське обслуговування – **15,0%** (**17,7%** – щодо України). Як видно із наведених вище цифр, бачення можливих заходів, які на думку респондентів належить здійснити для поліпшення діяльності цих служб, досить збігаються по обидві сторони кордону. До речі, зовсім близькі до цих відповідей і думки опитаних на українсько-словацькому кордоні.

Хоча на момент опитування українці ще не надто чітко розуміли, що з приєднанням до Шенгену навіть до Польщі, Словаччини та Угорщини (чи Румунії) потрібні будуть шенгенські візи, які вже не будуть безкоштовними. Отримати їх буде ще складніше, ніж донедавна

національні візи до сусідніх з нами держав. Тим не менше, на конкретне запитання **“Який вплив на розвиток угорсько-українського прикордонного співробітництва справило запровадження нових нормативно-правових умов обслуговування громадян на угорсько-українському кордоні?”** - **62,1%** респондентів бачать цей вплив скоріше негативним. Для порівняння знову підкреслимо, що **майже половина** з опитаних мешканців українсько-польського прикордоння вважають, що цей вплив, навпаки, справить позитивний вплив на розвиток польсько-українського прикордонного співробітництва. І хоча у 2007 р. угоду між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз таки підписали (часом мало не ультимативно ЄС від України у цьому зв'язку вимагав скасувати в'їзні візи для болгар та румунів, і на цей крок Україна вже поступилася), а український парламент цю угоду ратифікував, з 1 січня 2008 року вона вступила в силу і ніби почала діяти, тим не менше навіть з нашим стратегічним польським партнером така угода про спрощення візових процедур чи про запровадження з Україною МПР не підписана. Треба віддати належне експертам, які на те ж саме запитання відповіли набагато песимістичніше (**68,0%** негативно) за опитаних пересічних громадян.

Один з позитивів того, що з першого січня 2008 року кордон Шенгену став кордоном з Україною – тільки запровадження МПР для жителів прикордонних територій. Першу угоду вже підписано і запроваджено в кінці 2007 р. з Угорщиною, тим самим створено більш сприятливий за інших країн-сусідів України режим в'їзду до Угорщини мешканців Закарпаття, які проживають поблизу кордону. Запровадження МПР уможливило вільніше перетинати 750 тис. жителів прикордонних районів. В зону дії угоди включені 384 українські та 244 угорські населені пункти. Запровадження такої угоди (хоч і жорсткішої) з СР відкриє можливість скористатися спрощеною процедурою отримання віз і у такий спосіб перетинання кордону мешканцям 280 українських та 299 словацьких населених пунктів.

Поки що тривають переговори щодо аналогічних угод з Польщею і Румунією. І не факт, що вони будуть менш ліберальними, адже усі

нюанси узгоджуються у двосторонньому режимі, ЄС тільки з принципових питань дає або не дає згоди, хоча саме на Брюссель, його вимоги, і кивають щоразу партнери України. Проте, враховуючи той факт, що віднедавна (вересень 2008 р.) центральний офіс Ради Карпатського євро регіону перемістився до Ужгороду, а також відкрито його представництво української сторони у Львові (листопад 2008 р.) цей важель прикордонного співробітництва і наповнення МПР новим змістом слід піднести на якісно новий рівень. Це вагомий крок на шляху інтеграції України в європейське товариство, можливість „пом'якшити” введений новий Шенгенський порядок на кордоні з Україною.

Подобаються нам чи ні нові правила перетину кордону – щонайменше з 2008 року вони стали реальністю, і мусимо до них прилаштуватися. Очевидно й те, що ближчим часом оптимістів серед українців щодо отримання віз до Польщі суттєво зменшиться. Як відомо, переговори з Польщею поки безрезультативні. Кілька офіційних зустрічей, які відбулися протягом року на вищому рівні в Києві і Варшаві, до реального запровадження МПР з Польщею не призвели. Тобто на сьогодні не вдалося домовитися про заплановану 50-кілометрову прикордонну зону, мешканці якої могли б відвідувати родичів у Польщі за спрощеною схемою чи мали б отримати безкоштовну візу. (Відбулися українсько-польські переговори на вищому рівні між президентами і прем'єр-міністрами двох країн, але міждержавна угода ще не підписана, триває її адаптація в урядових установах Польщі). Немає й так званих національних віз, за якими українців пускали б виключно на територію Польщі. Така віза була єдиною надією для мешканців прикордонних регіонів, котрі, очевидно, найактивніше користуються українсько-польськими переходами. Деякі з них здатні побувати в Польщі десятки-сотні разів на рік. Чимало українців працюють на прилеглих до кордону польських підприємствах. Для них польська віза вартістю навіть 35 євро не буде дешевою. Але є в кого вчитися прагматизму у відносинах з Україною і полякам, і словакам – у старіших членів ЄС. Не допомогло ані стратегічне партнерство та

особлива прихильність до України, ані особиста дружба з Президентом України.

Більш прозора ситуація на українсько-угорському кордоні. На початку грудня 2007 р. в Генеральному консульстві Угорщини в м.Ужгороді відбулася прес-конференція, на якій угорські консули пояснили, яким чином видаватимуться візи для українських громадян, і цієї концепції вони дотримуються. Так, уже з 21 грудня 2007 р. в консульстві видають Шенгенські візи: коштують 35 євро. Якщо віза потрібна терміново (до трьох днів), то коштує вона вдвічі дорожче. Візи для сезонних робіт коштують 40 євро, а довготривалі – 60. Однак безкоштовно візи видаються дітям до 14 років, родичам членів сімей, які проживають у євросоні, науковцям, офіційним делегаціям, спортсменам, інвалідам, пенсіонерам, журналістам і деяким іншим категоріям. Національну візу до Угорщини отримати уже не можна, проте паралельно діє, як зазначалося вище, так званий МПР. Він передбачає отримання спеціальної картки, з якою дозволяється їхати лише до населених пунктів, які розташовані у 50-кілометровій зоні. Коштує картка 20 євро. З одного боку, для закарпатців введення Шенгенської візи є накладним, бо багато кому приходить за “шенгенку” платити, та й виклик із Угорщини має бути або оригіналом, або завірений нотаріально. Разом з тим, угорський Шенген надасть можливість їздити не тільки до Угорщини, а ще в 22 країни Євросоюзу. І якщо дотепер за Шенгенською візою закарпатці їздили до Києва до консульств різних країн, то тепер “шенгенку” можна отримати і в Ужгороді (це стосується і словацького консульства) та Берегові. А це суттєві зручності та значна економія. Ті категорії громадян, які не підпадають під пільгові положення угоди про спрощене оформлення віз між Україною та ЄС, мають змогу скористатися угодою про МПР, що суттєво може пом'якшити виклики Шенгену і активізувати прикордонне співробітництво. Хоча кордон – це завжди конфлікт, який позначається на долях людей, які за місцем життя чи родом заняті з ним пов'язані, і для того, щоб він не став новою стіною між Європою і Україною, треба його вивчати і завчасно проблеми кордону з обох боків регулювати.

Висновки і пропозиції

На нашу думку, лише окремі оприлюднені вище результати розгляданого проекту переконливо підкреслюють висновок про необхідність здійснення моніторингового дослідження кордону, зокрема, треба відслідковувати соціально-економічні і культурні зміни процесів, які неодмінно відбуватимуться на новому східному кордоні ЄС з Україною, не тільки з стратегічним партнером Польщею, а й Словаччиною, Угорщиною та Румунією, які з позиції Закарпаття є цілком стратегічними.

Очевидне посилення контрольної-бар'єрної функції кордону на новій нормативно-правовій базі Шенгенської угоди справлятиме суперечливий вплив на рівень відкритості і безпеки подальшого розвитку прикордонного співробітництва. Якщо не сказати про загрозу небезпеки усім цим відносинам і ймовірно можливим двостороннім конфліктам за умови невжиття спеціальних заходів щодо їх упередження. Тож на запитання про головні проблеми, що нами вивчалися, а саме люди – з обох боків кордону двох сусідніх державах – України та Угорщини – оцінюють можливість вільно спілкуватися, їздити до рідні та у справах, як змінилося їхнє життя з приєднанням Угорщини до ЄС і які очікування від її приєднання до Шенгенського простору, опитані мешканці дали однозначні відповіді: життя погіршилося, вільне спілкування між нашими громадянами з приєднанням УР до Шенгенського простору ускладнилося і оцінюється незадовільно, а їздити у справах, чи Боже спаси в гості – стає дедалі нереальнішим, себто можливість їздити до угорських сусідів і навпаки погіршується. Особливо це стосується етнічних українців та представників інших національностей, які тепер мешкають і проживають поза 50-кілометровою зоною від українсько-угорського кордону. Тому й очікували мешканці прикордонних регіонів введення нових Шенгенських правил обслуговування з острахом і оглядкою. А якщо до цього додати існуючі на кордоні корумпованість, хабарництво та інші чинники “людського фактора”, то зовсім нічого доброго очікувати не приходиться.

Тож немає альтернативи створенню прозорості і цивілізованості на кордонах, необхідності здійснення комплексу заходів політичного, економічного, матеріально-технічного і організаційного характеру як з боку країн-нових членів ЄС, так і з боку України, які б мінімізували негативний вплив нових нормативно-правових норм на рівень життя і самопочуття громадян. Це може бути постійний дамоклів меч з будь-якої сторони кордону чи країни, оскільки там, на кордоні, завжди є така загроза. Тому наступний висновок дослідження гіпотетично можна визначити так: за умови забезпечення на новому східному кордоні ЄС належної безпеки і транспарентності, розвитку транскордонного співробітництва, створення умов для поліпшення соціальної взаємодії сприятимуть поліпшенню соціальної комфортності населення, рівня їх культурно-освітніх та матеріальних умов життя. Останнє сприятиме зростанню довіри до Європейського Союзу, євроінтеграційної орієнтації мешканців прикордонних регіонів, а зрештою і населення України в цілому.

Нарешті, хоча це далеко не остання теза із числа можливих висновків, до процесу моніторингового дослідження необхідно включати прикордонні з Україною регіони Румунії та Болгарії, Прибалтики, Білорусі та Молдови, створення з цією метою єдиного НДІ. А такі величини вже не під силу ініціативності вчених чи окремих політиків, навіть регіональної влади, а також разової допомоги закордонних інституцій у вигляді якихось фондів чи окремих грантів. Це вже державні проблеми України та інших держав-сусідів.

Список використаних джерел

1. Деркач И. В объятиях Шенгена // Зеркало недели. – 2007. – № 49. – 22 декабря.
2. Кораблин С. Опыт Венгрии – уроки для Украины // Зеркало недели. – 2007. – № 47

3. Мамонова Г. Угорщина – найлояльніша до України з усіх країн Євросоюзу // “РІО”. – 2008. – № 52. – 20 грудня

4. Petro Tokár. Keď je vstup do Schengenu zlá správa. Zahraničná politika. – Číslo 1. – 2008.

4. Подоляк Л. Президентський десант // Старий замок “Паланок”. – 2008. – № 2. – 17 січня.

5. Токар П.В. Нові реалії сучасних кордонів. – Ужгород.: “Міська друкарня”, 2008. – 320 с.

In the article the social and political analysis of the results of the sociological research “New eastern border of the European Union: question of transparency, safety and cross-border cooperation (Poland, Slovakia, Hungary, Ukraine)” is given on the example of Ukrainian and Hungarian relations in the conditions of expansion of Shengen rules on the Ukrainian border. The present International pilot research was conducted for the first time and simultaneously in 4 countries and according to the single method of the Ukrainian Association of sociologist.

Key words: European Union, bilateral international relations, cross-border cooperation, sociological research, Shengen border, social mobility, public opinion, transparency and security.

В статье подается социолого-политологический анализ результатов социологического исследования “Новая восточная граница Европейского Союза: вопросы транспарентности, безопасности и трансграничного сотрудничества (Польша, Словакия, Венгрия, Украина)” на примере украинско-венгерских отношений в новых условиях распространения шенгенских правил на границе с Украиной. Этот международный проект осуществлен впервые и одновременно в четырех странах по единой методике Ассоциации социологов Закарпатья.

Ключевые слова: Европейский Союз, двусторонние межгосударственные отношения, трансграничное сотрудничество, социологическое исследование, Шенгенская граница, социальная мобильность, общественное мнение, прозрачность и безопасность.